

САДРЖАЈ

ПРЕГЛЕДНИ ЧЛАНЦИ

<i>Budi se Istok (i Zapad) (Uz antropocentrički zaokret u lingvistici dvadesetog veka)</i> (Д. Шипка)	7
--	---

ПРИКАЗИ

Д. Гортан-Премк: <i>Полисемија и организација лексичког система у српском језику</i> (Р. Драгићевић)	12
Б. Станковић: <i>Лексикографски огледи</i> (С. Ристић)	18
Е. А. Земская (ред.): <i>Русский язык конца XX столетия (1985–1995)</i> (Ђ. Оташевић)	22
М. Златановић: <i>Речник говора јужне Србије</i> (Р. Жугић)	33

ОСВРТИ

Књиге, монографије

С. М. Толстой: <i>Морфонологија русског језика</i> (Б. Сикимић)	42
Д. Škiljan: <i>Javni jezik</i> (Ј. Петровић)	43
В. Spolsky: <i>Sociolinguistics</i> (М. Ђинђић)	46
М. Телебак: <i>Говоримо српски</i> (И. Бојовић)	47
М. Kulić: <i>Jezik prije jezika</i> (В. Павковић)	48
Ђ. Шушњић: <i>Рибари људске душе</i> (Р. Жугић)	49

Зборници

<i>Мир звучащий и молчащий</i> (Т. Петровић)	51
<i>Основы балканского языкознания. Часть 2</i> (Д. Новаков)	54

Речници

В. Vinja: <i>Jadranske etimologije</i> (Ј. Влајић-Поповић)	56
М. Милојковић: <i>Речник ђачког жаргона</i> (Ђ. Оташевић)	59
<i>Толковый словарь языка Совдепии</i> (К. Милић-Пајић)	61

ИЗ ДРУГЕ РУКЕ

<i>The MIT Press (нова издања)</i> (Р. Драгићевић)	64
<i>The Dictionary of American Slang</i> (З. Милићевић)	68

ДИСЕРТАЦИЈЕ

- Р. Драгићевић: *Творбена и семантичка анализа придева који означавају људске особине у савременом српском језику* 69

ПРОЈЕКТИ

- Биљана Сикимић 83
Korpusno istraživanje upotrebe lokalnih i temporalnih deiktika (spontano govorenog i (reflektirano) pisanog bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika (С. Стевановић) 86

БИБЛИОГРАФИЈЕ

- Радови југословенских лингвиста објављени у иностранству (1)* 94

ТРИБИНА

- Традиционално и модерно у српској лингвистици (1)* 100
Д. Гортан-Премк: *О традиционалном и модерном у нашој лингвистици* ... 101
П. Пипер: *Осврт на традиционално и модерно у српској лингвистици* 105
Лј. Рајић: *Tradicionalno i moderno u srpskoj lingvistici* 111
Ж. Станојчић: *Традиционално и модерно у лингвистици* 118
Д. Шипка: *Dimenzije i svrhovitost tradicionalnog i modernog* 121

ХРОНИКА

- Рад Лингвистичке трибине (С. Ристић)* 123
Лингвистичка секција Филолошког факултета у Београду (Т. Грек) 125
Osnivanje Društva za lingvistiku Srbije (Ј. Рајић) 126

ПРЕГЛЕДНИ ЧЛАНЦИ

ISSN YU 1450-9083

UDK 800.1

Прегледни чланак

мај 2000.

Danko Šipka (Poznanj)

Budi se Istok (i Zapad)

(Uz antropocentrički zaokret u lingvistici kraja dvadesetog veka)

Neposredan povod ovog pregleda jesu dve naizgled sasvim različite novoizašle knjige, koje su se pojavile na dva različita kraja sveta, u dve različite lingvističke tradicije. Prva je knjiga Georgea Lakoffa (Džordž Lejkof) i Marka Johnsona (Mark Džonson) *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to the Western Thought* (u izdanju Basic Books iz New Yorka, 1999. godine, na xiv+624 strane) izrasla iz zapadnoevropske lingvističke tradicije (čak i ako nastoji da napravi radikalni zaokret u odnosu na istu tu tradiciju). Druga je studija Valerija Veniaminoviča Morkovkina i Anne Valer'evne Morkovkine pod naslovom *Русские агнонимы (слова, которые мы не знаем)*, u izdanju Instituta ruskog jezika "A.S. Puškin" iz Moskve, 1997. godine, na 414 strana, ukorenjena u ruskoj lingvističkoj tradiciji. Te dve knjige razlikuju se ne samo po lingvističkim tradicijama u čijim koordinatama funkcionišu, već i zahvatu. Dok je knjiga Lakoffa i Johnsona širokoobuhvatna, upravo nadlingvistička rasprava, studija Morkovkinih zapravo je mikrosekcija jednog segmenta zajedničkog i mentalnog leksikona (ona se bavi ruskim agnonimima, rečima koje većina govornika ruskog jezika ne poznaje). Mada znatno različite po zahvatu ove su dve studije ipak slične po pristupu, upravo po onome šta istražuju. I više od toga, one se nekako nadopunjuju, prilazeći istome sa dva različita kraja, odozgo i odozdo. To je upravo i polazna tačka razmatranja u ovom pregledu. Dve navedene knjige, kojima ćemo se obraćati na prigodnim mestima, zapravo su znamenja snažnog antropocentričkog zaokreta, prevrata, promene paradigme (kako ko hoće) u lingvistici kraja dvadesetog veka, na Zapadu i Istoku podjednako.

Kako sve druge, tako i ova smena paradigme nije se desila preko noći. Građena je, pripremana i najavljivana tokom čitavog ovog, a i kroz nekoliko prethodnih vekova. Zato će ovaj pregled početi od tih korena iz kojih je izrasla

promena paradigme, zatim se usredotočiti na samu promenu i novija zbivanja posebno u kontekstu one prethodne, lingvocentrične paradigme, a na kraju se vratiti dvema pomenutim knjigama.

U najgrubljoj optici gledano, jeziku se može prići s dve strane. Jezik se može posmatrati kao autonoman entitet nezavisan od drugih ljudskih kognitivnih sposobnosti, upravo čak ne ni kao jedna od kognitivnih sposobnosti, nego kao entitet koji gotovo da postoji nezavisno od čoveka. Ovaj se pristup može, sledeći terminologiju Morkovkinih iz pomenute studije, odrediti kao lingvocentrizam. S druge strane, jeziku se može prići kao jednoj od ljudskih kognitivnih sposobnosti usredotočivši se na nosioca jezika. Ovo je, opet prema Morkovkinima, antropocentrički pristup jeziku. Radi se, jasno je, o Weberovim (Veber) idealnim tipovima. U istoriji lingvističkih projekata i programa nalazimo, u stvari, dominaciju jednog i drugog prilaza, a ne prototipski lingvocentrizam i antropocentrizam.

U vremenskom nizanju promišljanja o jeziku daju se nazreti dve sastavnice antropocentrizma, dve niti koje se u jednom momentu pojave na velikoj lingvističkoj sceni, a u drugom bivaju zapretane, istisnute, zaboravljene. Jedna od te dve niti zasigurno je antropološka (ili kako bi se danas reklo kulturološka) lingvistika, druga opet mentalistička (danas bi se reklo kognitivna).

Kulturološki pristup jeziku danas je valjda najizrazitiji u radovima Anne Wierzbicke. Tokove koji su vodili tom kulturnolingvističkom pristupu možemo naći i u lingvistici i u psihologiji. Od jezikoslovaca treba pomenuti Wilhelma von Humboldta (Vilhelm fon Humbolt) i njegovu teoriju "Weltanschauung", Sapira (Sapir) i teoriju jezičkih obrazaca, Whorfa (Vorf), kao tvorca "hipoteze Whorfiane" (poznate i pod nazivom Sapir-Whorfova hipoteza), te Pikea (Pajk) i njegovu distinkciju *etic:emic*. U oblasti psihologije, interesovanja ove vrste idu od Wundta (Vunt) i njegove analize jezika u delu *Wölkerpsychologie*, preko opsežnih istraživanja na osnovu Osgoodovog (Ozgud) semantičkog diferencijala do Triandisa (Trijandis), danas najvidenijeg kulturološkog psihologa.

Mentalizam-kognitivizam kao da je tekao dvama nesinhronizovanim tokovima. S jedne strane imamo Benvenista (Benvenist), Humboldta, Paula (Paul), Potebnju, de Kurtenea, Ščerbu, s druge strane, znatno kasnije i bez vidljive veze s ovim tokom, više kao reakcija na bespuća čomskijanske lingvistike, javlja se kognitivistički pristup Langackera (Langaker), Lakoffa, Johnsona, Talmyja (Telmi) i drugih.

Ako se pozovemo na derridansku interpretaciju dekonstrukcije, možemo reći da su osnovna obeležja lingvističkog antropocentrizma deuniverzalizacija, deformalizacija i deautonomizacija.

Za deuniverzalizaciju zaslužan je prvenstveno kulturalistički pristup. Niz činjenica, od onih u klasičnom delu Berlina (Berlin) i Kaya (Kej) o bojama, preko

semantičkog diferencijala primenjenog u različitim kulturama, pa sve do etnosintakse Anne Wierzbicke (Ana Vježbicka), jasno govore o kulturnoj uslovljenosti jezičkih oblika, jezičke sposobnosti i aktivnosti. Opšti model jezika, čak i ako je potreban, neophodno je prosejati kroz filter svake pojedinačne kulture. Prethodna tradicija u razvojnoj liniji od strukturalizma ka generativizmu težila je upravo obrnutom – univerzalnoj teoriji jezika i jezičke sposobnosti, zanemarujući pritom kulturne specifičnosti.

Deformalizacija i deautonomizacija obeležja su kognitivnog pristupa. Metaforičnost jezika (i mišljenja), holizam u pristupu jeziku – gramatika i leksika tvore kontinuum, koji se samo arbitrarno može podeliti, kaže na više mesta Langacker: sve to govori o nemogućnosti formalizacije i nesvršishodnosti autonomizacije pojedinih jezičkih segmenata. Mnogo više od toga, kognitivnolingvistička elaboracija jezičkog materijala govori nam i o tome da formalizovanje pojava ne znači njihovo razumevanje. Valja reći da je deautonomizacija izvršena čak i unutar generativnog programa – HPSG je radikalno neautonoman pristup.

Kad govorimo o deuniverzalizaciji, deformalizaciji i deautonomizaciji, onda tu prvenstveno mislimo na lingvistički antropocentrizam kao odgovor na strukturalizam i generativizam, pa valja nakratko baciti pogled na domete i posledice tih dvaju pristupa. Ako je lingvistika nauka, onda su pred njom dva osnovna cilja: a. da doprinese saznanjima o jezičkoj sposobnosti i povezanim kognitivnim sposobnostima čoveka i o svakom pojedinačnom jeziku, i b. da unapredi niz praktičnih delatnosti, od učenja jezika do kompjuterske obrade prirodnih jezika. Danas, nakon jednog veka strukturalizma i pola veka generativizma, možemo mirne duše reći da je doprinos ovih programa nesrazmerno mali u odnosu na vremenske, ljudske i druge resurse uložene u njih. Napredak u znanju o jeziku, baš kao i napredak u praktičkim jezičkim aktivnostima nisu pozitivno skorelirani s ovim pristupima. U nekim je slučajevima na stvari upravo negativna korelacija – projekti u oblasti kompjuterske lingvistike koji su u osnovi imali neki od generativističkih pristupa bili su prizemljeni već na samom početku i nisu doneli praktički nikakve rezultate.

Antropocentrizam upravo i dolazi kao odgovor na bespuća ranijih programa, posebno generativističkog, koji (srećom) na Istok gotovo da nije ni došao. Kritika koju antropocentristički pristup gradi čini se sasvim umesnom. Rezultati vladavine ranijih pristupa zaista su takvi da zaslužuju antropocentričnu kritiku. Postavlja se, međutim, pitanje pozitivnog antropocentrističkog programa. I tu se valja vratiti dvama pomenutim studijama.

Knjiga Morkovkinih ima jasno zacrtan pozitivan lingvistički program. Autori u tri poglavlja (Jezik u odnosu prema čovekovom mišljenju, spoznaji i

znanju; Ruski agnonimi: pojam, sastav i značenjska raznolikost; Ruski agnonimi kao predmet leksikografskih delatnosti) provode jasan argumentacijski tok, od opšteg teorijskog, preko pojedinačnog, do primenjenog. Mada se u prvom poglavlju raspravlja o odnosu jezičke prema drugim kognitivnim sposobnostima, autori ni u jednom trenutku ne napuštaju teren lingvistike. Polazeći od mentalno-lingvalnog kompleksa (koji se sastoji od misaone, spoznajne i jezičke komponente) i mesta leksičkog sistema u tom kompleksu, autori definišu agnonime kao one leksičke i frazeološke jedinice jezika, koje su neznane, nerazumljive ili slabo razumljive mnogim njegovim izvornim govornicima. Autori analiziraju taj antropološki određen segment leksičkog sistema, zatim daju obrasce leksikološke obrade, a u prilogu i rečnik ruskih agnonima sastavljen na osnovu predstavljenih kriterijuma. I mada bi se samom pristupu moglo zameriti to što se nedovoljno obraća psiholingvističkim tehnikama, koje bi ovde, čini se, bile izuzetno produktivne, nema sumnje da je ova studija dobro organizovana realizacija pozitivnog antropocentričnog programa prvenstveno u njegovoj primenjenoj oblasti.

Studija Lakoffa i Johnsona, s druge strane, iskoračuje iz polja lingvistike i nastoji da pruži svojevrsan izazov zapadnoj filozofiji sledećim trima tvrdnjama: a. um je inherentno utelovljen, b. misao je uglavnom nesvesna, c. apstraktni pojmovi uglavnom su metaforični. Tako postavljena, ona gubi iz vida pozitivni antropološki lingvistički program i upušta se uglavnom u kritiku čitavog niza filozofskih pristupa neopravdano predstavljenih u jednoj ravni i pojednostavljenih nekad do neprepoznavanja. Deo ove studije zapravo je nadograđen materijal njihovog klasičnog dela *Metaphors We Live By* (iz 1980. godine, a u izdanju Čikaškog univerziteta). I dok je njihova studija iz 1980. zasigurno ključno delo kognitivnog pristupa jeziku, koje je bitno doprinelo našem razumevanju jezičke sposobnosti i aktivnosti, koje je bilo podsticajno za niz različitih istraživanja u oblasti lingvističke metaforologije, teško je pretpostaviti da će *Utelovljeni um* imati i približno taj značaj. Čini se da su se autori, nakon predavljanja revolucionarnog pozitivnog programa u osamdesetim i devedesetim, sada upustili u besplodne rasprave na nadlingvističkom nivou, koje ćemo brzo zaboraviti.

Vratimo se, na kraju, posledicama antropocentričnog zaokreta. S jedne strane, posebno na Zapadu, imamo još jedan pristup, struju ili kako god, sa svojim časopisima, kongresima, edicijama, katedrama i sl. (o tome je bilo reči uz predavljanje zbornika *Cognitive Perspectives on Language* u prošlom broju Lingvističkih aktuelnosti), koja deluje kao oponent a time i korektiv postojećim pristupima. Još važnije od toga, i na Istoku i na Zapadu, antropocentrična lingvistika prožima mnoge oblasti proučavanja jezika. Najbolji je primer za to tradicionalna evropska leksikologija. Već leksikologija devedesetih znatno je kognitivizirana. O tome jasno svedoči ne samo studija Morkovkinih, nego i takva dela kakvo je *An*

Outline of English Lexicology (iz 1992.), Leonharda Lipke (Leonard Lipka), čiji je niz učenika aktivan u oblasti kognitivne lingvistike.

Ono što je zanimljivo jeste koliko će antropocentrizam uspeti da održi i dodatno osmisli momenat pozitivnog programa, onakvog kakvog ga nalazimo u studiji Morkovkinih. Dobra prilika da se vidi kuda ide antropocentrizam biće konferencija pod naslovom *Kognitivna lingvistika u 2001. godini*, koju u aprilu iduće godine organizuje aktivan kognitivistički centar iz poljskog Lođa, a na kojoj bi trebalo da se sastanu kognitivisti Istoka i Zapada i raspravljaju uglavnom o primenama kognitivizma, veoma široko shvaćenog.

ПРИКАЗИ

Даринка Гортан-Премк: ПОЛИСЕМИЈА И ОРГАНИЗАЦИЈА ЛЕКСИЧКОГ СИСТЕМА У СРПСКОМЕ ЈЕЗИКУ. Институт за српски језик, Библиотека Јужнословенског филолога, нова серија, књ. 14, Београд, 1997, 188 стр.

Последње две године биле су значајније за нашу лексичку семантику него било који период пре тога. Наиме, за то време објављене су чак три књиге из те области. То су *Полисемија и организација лексичког система* Даринке Гортан-Премк, *Основи лексикологије и сродних дисциплина* Данка Шипке и *Реч. Смисао. Сазнање* Стане Ристић и Милане Радић-Дугоњић. Свака од ових књига представља посебан, различит приступ лексичком материјалу и иностраној литератури из области лексикологије и семантике, па су зато, свака за себе и све заједно утемељиле лексикологију на нашем простору.

Прва је, пре две године, у издању Библиотеке Јужнословенског филолога Института за српски језик, објављена књига проф. Даринке Гортан-Премк *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Наслов ове књиге могао би се преуредити и као *Организација лексичког система српског језика кроз полисемију* или *Полисемија као организатор лексичког система*. Тиме би у већој мери дошла до изражаја чињеница да предмет ове књиге превазилази проблем полисемије. У њој се из угла вишезначности лексемâ анализирају и многа друга семантичка питања која се односе на организацију лексичког система. Такође, у књизи се предлажу нова или описују постојећа лексикографска решења у вези с неким теоријским проблемима, а то даје још једно тежиште овом делу. Основни теоријско-методолошки приступ анализи грађе у раду јесте компоненцијална анализа .

Књига се састоји из шест поглавља: *О речима* (9–38), *Полисемија* (38–126), *Полисемија и деривација* (126–140), *Полисемија и синонимија* (140–146), *Полисемија и антонимија* (146–150), *Полисемија и хомонимија* (150–157). Поред тога, књига садржи закључак на српском језику, закључак на енглеском, библиографију, индекс цитираних аутора, регистар појмова и регистар примера.

У првом поглављу се након одређења несамосталних семантичких елемената (а то су обличка основа, творбена основа, творбени формант, лексичка морфема и обличка морфема) прелази на појам лексеме (као најмање самосталне лексичке јединице способне да учествује у формирању синтаксичких јединица), а затим на типове и врсте речи. Даринка Гортан-

Премк предлаже три основна критеријума за класификацију речи у нашем језику: семантички, функционални и морфолошки. Према семантичкој класификацији, речи се деле према способности номинације, способности означавања и способности обављања функције реченичног члана. По ауторки, све речи имају способност номинације. То је њихова основна функција. Речима се номинују појмови или односи међу њима. Немају све речи способност означавања, чак ни сви чланови једне врсте речи. Тако, на пример, већином именица се означава какав појам осим, рецимо, властитим.¹ Такође, способност означавања немају ни релациони придеви, затим глаголи непотпуног значења итд. Функционално, речи се деле на самосталне и несамосталне, а морфолошки се деле на врсте.

У поглављу *Полисемија* Д. Гортан-Премк објашњава појмове неопходне за разумевање остваривања процеса полисемије, а то су семантичка реализација, семантички садржај и семантичка позиција, а затим наводи и објашњава семантичке трансформације којима се остварује полисемија. То су платисемија, метонимија, синегдоха и метафора.

Један од важнијих закључака ове књиге јесте да нису све лексеме подједнако способне за развијање полисемантичких структура. Најспособније за то су просте, основне речи. Ове речи су једнореферентне. У њиховом семантичком садржају је много сема. Последица тога је развијена полисемантичка структура и велики број деривата који у творбеној основи имају просту реч. Због свега тога, ове су речи основа лексичког система и извориште свих лексичких механизма.

У поглављу *Полисемија и деривација* аутор пореди основне речи и деривате, говори о семантичком односу творбене основе према деривату, о структури и семантици деривата и о регуларности семантичког варирања. Д. Гортан-Премк сматра да се истим семантичким законитостима формира полисемантичка структура лексема и деривациони систем. Због тога је деривација нераскидиво повезана са полисемијом, а самим тим и творба речи са лексикологијом. Творба речи је, према томе, део лексикологије, а не, како се традиционално мисли, део морфологије. Просте речи у дериват могу унети цео свој семантички садржај (*невати – невач*), део свог семантичког садржаја (*зуб – зубар*) или само једну од сема (*купус – купусара*, стара, искрзана књига,

¹ Властите именице немају способност означавања, као ни придеви изведени од њих. Изостанак ове способности има последица на функционисање ових речи у лексичком систему и у реченици. Оне немају способност развијања полисемије и деривације и не могу вршити функцију свих реченичних чланова својствених категоријама којима припадају (нпр. властите именице не могу бити у атрибутој функцији, а придеви настали од њих не јављају се у функцији предикатива).

према семи *искрзан*, *растрзан* из основног семантичког садржаја лексеме *купус*). Деривати су по правилу двореферентне речи, један им је референт вредност творбене основе, а други вредност творбеног форманта. Они имају у свом семантичком садржају мали, ограничен број сема, па самим тим имају и веома скромну полисемантичку структуру и развијају мали број деривата.

У поглављу *Полисемија и синонимија* ауторка одређује синонимију као механизам асоцијативног повезивања лексема са истом архисемом и бар једном истом семом нижег ранга. Важан закључак у вези са синонимијом: просте, основне речи по правилу не ступају у односе идентичне, апсолутне синонимије. Праве синониме у примарним значењима не могу имати, нпр. лексеме *глава*, *нога*, *нос* итд. Оне могу имати само релативне синониме (*лице* – *њушка*, *кашика* – *жлица* итд.). Само деривати добијени метафором могу имати праве синониме у примарним значењима (*муњевит* – *змијаст*).

Полисемија, деривација и антонимија су основни лексички механизми, док је синонимија, по Д. Гортан-Премк, секундарни семантички механизам. О антонимији и њеном односу према полисемији говори се у поглављу *Полисемија и антонимија*. Антонимија се одређује као механизам асоцијативног повезивања лексема чији семантички садржаји имају исту архисему каквог појма особине, исту једну сему какве одређене особине и у овом односу десемантизоване или готово десемантизоване све друге семе.

Односу полисемије и хомонимије посвећено је последње поглавље књиге. Хомонимија се одређује као несистемска појава, постојање и могућност постојања двају или више диверзних семантичких садржаја у формално, по спољашњем изгледу, истом облику.

У књизи се наводе и бројне лексикографке напомене. То су предлози и решења намењена у првом реду за побољшање Речника САНУ и прилагођавања његове израде савременим лексикографским токовима. Издвојићемо само неке од тих напомена.

Описни део дефиниције основног значења речи (примарне семантичке реализације) обавезно мора да садржи оне семе које су релевантне за развој полисемантичке структуре. Тако се, на пример, лексема *зуб* у РСАНУ дефинише као *свака од плочастих или клинастих кошчица превучених глеђу у вилицама човека и већине других кичмењака које служе за кидање и ситњење хране*. У дефиницији се не наводи сема белине, иако је то за свакодневни живот изузетно важна особина зуба. Д. Гортан-Премк изостављање ове семе сматра коректним лексикографским поступком због тога што ова сема није продуктивна у развоју полисемантичке структуре лексеме *зуб*. Овде је на делу неподударане језичке логике и логике свакодневног живота. За развој

полисемантичке структуре лексеме *зуб* важне су семе које се односе на његову оштрину и положај у вилицама међу другим зубима.

Дешава се да се неко од секундарних значења развија захваљујући продуктивности семâ колективне експресије. Такве семе, ма како оне изгледале неважним јер су имплицитне, конотативне, заслужују, по Д. Гортан-Премк, навођење у дефиницији примарног значења. На страни 66, ауторка модификује постојећу дефиницију основног значења лексеме *гуска*, па је овако уобличује: **1.** и зоол. **а.** *домаћа припитомљена птица пловуша издуженог врата Anser domesticus карактеристичног гласа, која се гаји ради перја, меса и јаја; женка те птице (за коју се верује да је глупа).* Неопходност семе колективне експресије *за коју се верује да је глупа* очигледна је ако се узме у обзир секундарна семантичка реализација дефинисана у РСАНУ као *глупа, ограничена женска особа, глупача*. Дакле, лексикограф мора да има у виду да организација дефиниције основног значења треба да буде утемељена на језичким принципима – у дефиницији морају бити они елементи који дају даље резултате.

Пажљив читалац је, вероватно, запазио да ова мало модификована дефиниција лексеме *гуска* има квалификатор "и зоол." Реч је о још једном предлогу лексикографима. Д. Гортан-Премк (стр. 66) је запазила збрку и пометњу у навођењу термилошких квалификатора уз именице које означавају биљке и животиње и које истовремено припадају општем лексичком фонду и терминима. Уз основна значења лексема *говече, коза, коњ, крава* стоји квалификатор зоол., а уз лексему *кокош* не стоји. Да би се решила ова неуједначеност, Д. Гортан-Премк предлаже квалификатор "и зоол." или "и бот.". Ова квалификација би, с обзиром на то да изостанак квалификације значи припадност општем лексичком фонду, значила да реч припада и општем и посебном лексичком фонду.

У вези са обрадом термина, поред ове, већ наведене могућности, ауторка издваја још два случаја (стр.123–125). Први је када треба дефинисати термин који функционише само у свом затвореном термилошком систему. Овакви случајеви не изазивају недоумицу лексикографа. Он наводи квалификатор његове употребне вредности (нпр. за реч *ампер* испред дефиниције *јединица за мерење јачине струје*, дат је квалификатор "физ."). Други је случај када су нека значења лексеме термилошка, а нека се односе на општи лексички фонд. Тако, нпр. лексема *круг* има богату полисемантичку структуру. Два значења *круга* су математичка (дакле, термилошка), а остала нису. Лексикограф би боље учинио да термилошко значење није дао под тачком 1. По ауторкином мишљењу, тачка 1 би требало да буде резервисана за оно значење лексеме *круг* чији семантички садржај омогућава развој

преосталог дела полисемантичке структуре (нпр. *затворена крива линија чији су сви делови једнако или приближно једнако удаљени од средишта*, па затим, *простор који затвара таква линија*, па *предмет*, *појава таквог облика* итд.). Терминолошка значења је требало навести тек када се наведу она значења из којих проистичу све остале, па и терминолошке реализације.

У РСАНУ примећује се и неуједначеност у обради фигуративних значења. Није увек сасвим једноставно утврдити колико су нека значења добијена метафором, метонимијом и синегдохом устаљена.² Ако нису сасвим устаљена, ако им је циљ живописно изражавање, онда то нису нова значења, то је фигуративна употреба лексема и уз оваква значења сасвим је оправдан квалификатор "фиг". На пример, у РСАНУ основно значење лексеме *глава* потврђено је и са неколико примера фигуративне употребе: *Пуни класови, попут мудраца, замишљено обарају тешке главе*. Међутим, устаљене фигуре представљају нове семантичке реализације. Оне су настале истим механизмима, али превазилазе потребе стила и залазе у домен често необележене лексике. Кажемо, често необележене зато што су секундарне семантичке реализације настале метонимијом и синегдохом обавезно немаркиране (како наводи Д. Гортан-Премк, стр. 109–116), а значења добијена метафором могу бити маркирана или немаркирана. Маркирана су обично она која су настала активирањем сема колективне експресије (као у већ навођеном примеру *гуска – глупа женска особа*). Овакву маркираност треба, по Д. Гортан-Премк, и у речнику раздвојити од фигуративне маркираности чија последица није ново значење. Она предлаже да уз стилске метафоре остане квалификатор "фиг.", а да уз лексичке маркиране метафоре треба бележити ознаку "експр".

У делу књиге посвећеном метафори (стр. 85–109) Д. Гортан-Премк детаљно наводи и бројним примерима поткрепљује различитим семама индукване метафоре. Тако, она пише о метафоричним асоцијацијама по облику, затим по боји, по месту, положају, о асоцијацијама заснованим на трансформацијама типа конкретно – апстрактно и апстрактно – конкретно, затим о метафорама заснованим на семама колективне експресије и, на крају, о метафоричним асоцијацијама типа простор – време. У вези са метафорама индукваним семама места, наводе се примери на овај начин насталих значења лексеме *глава*. Испоставило се да су на овај начин настала значења обележена

² Квалификатор "фиг." требало би да је знак за метафору, метонимију и синегдоху у стилу. Дакле, симбол "фиг." требало би оставити као знак фигуративне употребе у оквиру каквог реалног значења, без обзира да ли уз то "фиг." следи или не следи каква дефиниција. Симбол "фиг.", по Д. Гортан-Премк, не треба стављати испред посебних значења, испред дефиниција којима се идентификују посебне семантичке реализације.

бројевима 7, 12 и 13 у РСАНУ. Д. Гортан-Премк на стр. 104. скреће пажњу лексикографима на то да би било добро да се, уколико је могуће и кад је могуће, у једном блоку или у једном низу дају значења развијена истим типом варирања. Дакле, секундарне семантичке реализације треба да буду распоређене у блоковима повезаним истим начином добијања значења која чине тај блок.

У књизи се дају и бројна друга лексикографска решења (нпр. на стр.78 о начину решавања метонимијских секундарних семантичких реализација, али о томе другом приликом). Завршићемо навођење лексикографских напомена из ове књиге једном констатацијом коју је Д. Гортан-Премк на више места истакла: "Лексикографска решења претходе нашим теоријским знањима, те узрок лексикографским несналажењима треба пре тражити у спорости наших теоријских сазнања него у лексикографској невичности."

И још нешто. Даринка Гортан-Премк није ову књигу написала са позиција хладне и надобудне теоријске дистанце у односу на практичан лексикографски рад – ова књига је плод дуготрајног лексикографског искуства и у потпуности је ослоњена на 15 томова Речника САНУ. То доказују и примери. Регистар примера на крају књиге потврђује да је ауторка навела 867 примера, по 4 или више у просеку на свакој страни, а сви су они или скоро сви преузети из Речника САНУ. Ова чињеница је показатељ огромног богатства језичког материјала који су лексикографи Института за српски језик сабрали у Речник САНУ, као и умећа и научне проницљивости Даринке Гортан-Премк да тај материјал теоријски разложи, а затим га синтетизује у вредна научна сазнања.

Рајна Драгићевић (Београд)

**Боžoљуб Сџанковић: ЛЕКСИКОГРАФСКИ ОГЛЕДИ.
Славистичко друштво Србије, Београд, 1999, 154. сџр.**

Књига *Лексикографски огледи* др Боžoљуба Сџанковића, професора руског језика на Филолошком факултету у Београду, представља зборник углавном објављиваних радова, али актуелизованих и доуњених новим чињеницама. У њеном је 13 радова (огледа), којима умесно увода преходи "осврћ на актуелна њена лексикографског сучевања словенских језика", а иза којих, умесно закључка, следи :осврћ на персекутивне лексикографског сучевања словенских језика". На крају књиге даће су биографија и хронолошки представљена божања библиографија Б. Сџанковића, која сведочи о дугогодишњем научно-истраживачком, професорском, лексикографском и уредничком раду, заоченом 1968, а завршеном њодацима из 1999. год. Предмет размањрања у књизи, одређен као "актуелна њена лексикографског сучевања словенских језика", представљен је са сџановишња примењене а не теоријске лингвистике, које карактеристичне следећи њосиуак: дефинисање проблема, краћка анализа одабраних примера и предлози за њихово решавање у (двојезичној) лексикографији.

У првих њен радова књиге размањрани су ошњи проблеми двојезичних речника (руског и још неког словенског језика), и њо са сџановишња међусловенског билингвизма, конфронџационе анализе и ѡроучавања словенских језика, као и са сџановишња ѡроучавања синџаџми српског и руског језика. У овим радовима истакнуџа је међусобна зависносћ и сџимулаџиван уџицај међусловенског билингвизма на израду двојезичних речника, а нарочито ѡриручних речника. Б. Сџанковић је на извесном броју примера ѡказао да се конфронџационом анализом лексике српског и руског језика мођу оџкриџи национално-кулџуралне и ѡерминолошке особеносћи ових двају блискосродних језика (ѡр. џиџа народни музеј, народно ѡзоришње – народњый музей, народњый театр, ѡерхлорна киселина – хлорная кислота). Конфронџационо ѡроучавање словенских језика, како се истиче у књизи, нарочито је значајно за израду речника активног џиџа. Њихова улођа у активном овладавању немаџтерњим језиком и осџособљавању џрађења џексџа на немаџтерњем језику, ѡо ауџору, нарочито ће се осџварити ако се за међујезичке еквиваленте умесно синонима наводе лексичко-синџаксички и синџаџмаџски сџојеви. Образац лексикографске обраде у речнику активног џиџа дао је ауџор на примеру српско-руског речничког чланка џл. биџи (јесам).

У следећих њен радова Б. Сџанковић размањра одређена њиџања која се јављају ѡри изради руско-српских и српско-руских речника. То су ѡроблеми у

вези са повраћеним глаголима, терминима, везницима и везничким изразима, стилским информацијама и нормом. У вези са повраћеним глаголима истакнуто је да је, без обзира на традицију једнојезичне (дескриптивне) српске лексикографије, неопходно не само у двојезичним речницима било које усмерења него и у једнојезичним, представити све типове реализација глаголских лексема са заменицом/партикулом се у српском и афиксом -ся у руском језику. Тако би уз рефлексивна, реципрочна и медијална значења (која се иначе представљају у српској једнојезичној лексикографији), било неопходно представити и квалификативна, модална, безлична и пасивна значења, јер се у сваком од њих јављају диференцијална обележја специфична за српски, односно руски језик. Сви типови повраћених глагола илустрирани су одабраним примерима из српског и руског језика, као и примерима најчешћих структурних разлика у реализовању истих значења у српском и руском језику. Обрада лексема овог типа у српско-руском речнику показана је на примеру *эл. јести се*.

У вези са употребом стилстичких информација у једнојезичним и двојезичним речницима аутор истиче недоследност у обележавању стилске маркираности, која проистиче из више разлога: због неиздржаности и неусаглашености критеријума за издвајање, због различите концепције речника, због нестабилности у овој категорији лексике и сл. Међутим, како истиче Б. Станковић, евидентна је већа доследност и критеријалност у руским једнојезичним речницима него у српским, што по њему проистиче из боље проучености функционалне стилистике у руској лингвистици него у српској. Сучељавање српског и руског језика у сфери стилски маркиране лексике, по аутору, захтева прецизну и доследну употребу стилских квалификатора због разлика које су нарочито изражене у овој сфери. Ова доследност највише зависи од тога како је сprovedена у дескриптивној лексикографији (која је основ и услов усвојене израде двојезичних речника). За конфронтирање српског и руског језика, како истиче Станковић, у стилској лексичкој сфери руска дескриптивна лексикографија, и поред извесне недоследности, може бити узор српској дескриптивној и двојезичној лексикографији.

У књизи су разматрани и неки проблеми у вези са нормом српског језика и двојезичним речницима (проблеми изговорне, творбене и акценатске варијантности). Б. Станковић показује да многи видови варијантности немају места у двојезичним речницима с обзиром на то да су ти речници антропоцентрично оријентисани, а не лингвоцентрично као дескриптивни речници. Питање је сложено и због неуређености норме српског језика у наведеним сеџменима, па би се навођењем варијаната, од којих многе не

припадају савременом стандардном језику, по мишљењу аутора Огледа, само беспојребно оптерећивао двојезични речник.

Избор термина за ошћи двојезични речник, како исћиче Сћанковић у својој књизи, посћавља догаћне проблемне у односу на једнојезичну лексикографiju, збоћ поћребе диференцирања хомонимских и паронимских термина, код којих се разлике јављају на сћрукћурном, семанћичком и функцио­налном плану. У књизи су даћи критеријуми избора термина за овај ићи речника, који су засновани на лингвистичким и нелингвистичким факћорима.

Пићање лексикографске обраде везника је комћлексно и кад се ради о једнојезичној лексикографiji, а поћоћову се ћо пићање комћликује у двојезичној лексикографiji. Аућор указује на најваж­није проблеме и проу­сће и предлаже начин да се неки проу­сћи опћклоне, и ћо како код срћско-руских ћако и код руско-срћских речника. У основи проблема су не само разлике на сћрукћурном, семанћичком и функцио­налном плану, нећо и недовољна и несисћематска проученост везника у сваком појединачном језику, нерешеност пићања хомонимије простћих везника и друћих вр­сћа речи (прило­га, заменица и парћикула), нерешеност сћаћуса везничких израза и везничке функције друћих вр­сћа речи, као и пићања сћилске неиздиференцираности ућоћребе ових фреквенћних језичких јединица. По аућору ове књиге, најваж­нија прећисћавка за корекћну лексикографску обраду различитћих ићиова лексике јесће ло­гички редослед посћућака: сисћемско исћраживање у сваком од језика, затћим конфронћаћивно проучавање појединих лексичких сисћема, па ћек онда лексикографска обрада.

Предсћављање функцио­налних речи у двојезичној лексикографiji даћо је и на примеру обраде предло­га у ошћићим и школским речницима, чему су посвећена два огледа из књиге: Руски и срћски предлози у речницима и насћави и Предлози у будућем срћско-руском школском речнику. Оба рада су, као и сви радови у књизи, пракћично-ап­ликаћивноћ а не теоријскоћ каракћера, ићо повећава пракћичну вредност ове књиге, која се прећоручује и као приручник ућућсћава за лексикографске посћућке у предсћављању појединих ићиова лексике у двојезичној лексикографiji. Из домена предлошке проблематћике исћакнући су ошћићи принцип­и и конкретна ућућсћва, мећу којима је најваж­није, да се значење и функција ове вр­сће речи мора предсћављати на нивоу предлошко-падежне кон­сћрукције, а не самостћалноћ предло­га, и ћо како у једнојезичној ћако и у двојезичној лексикографiji. Остћали захћеви и ућућсћва дећтално су предсћављени на примеру речничкоћ чланка предло­га к руско-срћскоћ ошћићећ речника и на примерима речничких чланака примарних предло­га срћско-рускоћ школскоћ речника.

Књига *Лексикографски огледи проф. др Бољуба Станковића* представља значајну публикацију за србистичку и славистичку, јер се у њој могу наћи одговори или предлози за решавање многих лексикографских питања, и то из домена пре свега двојезичне (преводне) лексикографије, па и из домена дескриптивне лексикографије. Овај својеврсни лексикографски приручник, редак у нашој лингвистичкој публицистици, указује на узајамну повезаност и условљеност међузичког сучељавања и преводне лексикографије. Својим огледима, више практично-апстрактивног него теоријског карактера, књига представља допринос примењеној лингвистици: пре свега лексикографији, методици учења (немајтерџез) језика, преводилаштву. Међутим, по уочавању, дефинисању и начину решавања појединих проблема аутор књиге Б. Станковић представља се не само као дугогодишњи истраживач у овој области него и као искусан практичар у лексикографији и професор у области. То потврђује и његова библиографија у којој се осим научних радова налазе и руско-српски школски и оштри речници, као и уџбеници руског језика. Књига *Лингвистички огледи* заузима значајно место, и то не само у овом делу ауторове библиографије него и лексикографској библиографији србистике, српске русистике и славистике.

Вредност ове књиге састоји се у томе што је назначена питања и проблеме разматра на више равни: на општелингвистичкој равни, са сџановишта језичког система сваког од разматраних језика (углавном српског и руског), са сџановишта конфронтивног и компаративног изучавања, са сџановишта дескриптивне и двојезичне лексикографије, показујући и овим редоследом постојања исправно поимање логичног реда проблема и њихову међусобну условљеност. Овакав приступ језичким проблемима свршава ову књигу и њеног аутора у ред руске лексикографско-лексиколошке школе, која заједно са својим утељивачем В. В. Марковкином (на кога се често позива аутор *Огледа*), на крају овог миленијума потврђује своје исправно опредељење за поштуван лингвистички приступ језичким феноменима. То је успешно истражано лингвоцентрични и антропоцентрични приступ у коме се преко лингвистичких чињеница долази до човекових језичких и дружних когнитивних способности, и то иако што се полази од опште теоријског плана, па се преко решавања појединачних проблема долази до конкретних резултата примењивих у многим лингвистичким и нелингвистичким областима.

Stana Risti} (Beograd)

**Земская Е. А. (ред.): РУССКИЙ ЯЗЫК КОНЦА XX
СТОЛЕТИЯ (1985 – 1995). Языки русской культуры, Москва,
1996 (2000²), 480 стр.**

1. Колективну монографију "Русский язык конца XX столетия (1985 – 1995)" написало је десет истакнутих русиста: В. Л. Воронцова, М. Я. Гловинская, Е. И. Голанова, О. П. Ермакова, Е. А. Земская, Н. Е. Ильина, М. В. Китайгородская, Е. В. Какорина, Л. П. Крысин и Н. Н. Розанова. Књига садржи увод и дванаест глава разврстаних у два дела.

У уводу се излажу основне поставке и циљеви истраживања. Ова књига, како наводи Е. А. Земска, продужава традицију социалингвистичких изучавања руског језика започету 60-их година под руководством М. В. Панова, чији су резултати објављени у четвортомној монографији "Русский язык и советское общество" (Наука, Москва, 1968).

Период перестројке и распад Совјетског Савеза довели су до знатних промена у функционисању језика што је утицало на избор анализиране грађе. То је језик штампе (пре свега – новина); усмени јавни говор – радио, телевизија, митинзи, скупови; свакодневни језик (неофицијелни разговори у кући, на послу, на улици, у продавници, на пијаци, у градском превозу итд.). Језик књижевних дела, за разлику од већине пређашњих студија, овде није анализиран, као ни језик научног и службеног стила. Највећи део грађе чини језик средстава масовних комуникација јер се у њему најбрже и најјасније одражавају промене до којих долази у свим сферама језика, а тај језик, с друге стране, има и највећи утицај на свакодневни језик. Колики је утицај телевизије на језик показује реч *фазенда*, коју је у лексикон савременог руског језика увела телевизијска серија "Робиња Исаура". Почетком 90-их година нагло се повећала популарност телевизијских реклама, па рекламни текстови и имена ликових улазе у говор многих људи.

Е. А. Земска, полазећи од ставова М. В. Панова, наводи најважније појаве у развоју руског језика последње деценије овога века:

- Догађаји друге половине 80-их и почетка 90-их година по свом утицају на друштво и језик равни су револуцији.
- Знатно се раширио састав учесника масовне комуникације: нови слојеви становништва нашли су се у улози говорника или писаца новинских текстова.
- Цензура и аутоцензура, по мишљењу Земске, готово да су нестале. Људи почињу да говоре и пишу слободно и то не само у кући или на улици већ и на радију, телевизији, у новинама, на скуповима.

- Говор постаје индивидуално обојен. Безличан говор без конкретног адресата замењен је индивидуалним говором упућеним конкретном адресату.
- Шири се сфера спонтаног општења. Људи више не читају унапред припремљене говоре. Први политичар који је "проговорио" био је Горбачов.
- На телевизији и радију јавља се могућност да се говорник директно обрати слушаоцима, као и они њему.
- Мењају се основна обележја усмене јавне комуникације. Оштра граница између приватне и официјелне комуникације, некада јасно изражена, све више слаби.
- Јавља се много новина и у сфери приватне комуникације међу непознатим људима. Запажају се две супротстављене тенденције: појава осећања отворености и другарске солидарности, и с друге стране, појачавање односа непријатељства, агресивности и конкуренције.
- Расте одбојност према бирократском језику прошлости.
- Упоредо са рађањем назива за нове појаве, враћају се стари називи за појаве које су током седам деценија совјетске власти биле забрањене.

Мада се последњих година у руској штампи, као и у научним публикацијама појавило мноштво чланака у којима се указује на различите грубе грешке у јавној комуникацији, на "кварење и прљање" језика и слично, Е. А. Земска наглашава да аутори ове монографије немају нормативистичке претензије. "Прљање" језика, о коме се толико много пише, по њеном мишљењу, не тиче се језичког система већ језичке способности. Савремени руски језик живи интензивно и сви његови механизми изузетно су активни. Пред лингвистима је важан задатак да ове процесе схвате и изуче.

Први део монографије, кроз осам глава, описује семантичке промене у лексици, промене у граматички, творби и акцентима:

- 1) Семантички процеси у лексици,
- 2) Трансформације лексичке семантике и слагања речи (на материјалу језика новина),
- 3) Активни процеси савремене творбе речи,
- 4) Страна реч у контексту савременог друштвеног живота,
- 5) Савремена економска терминологија (Састав. Структура. Функционисање),
- 6) Активни процеси у граматички (на материјалу иновација и масовних језичких грешака),
- 7) Активни процеси у области акцената,
- 8) Пораст аналитизма у морфологији.

2. У првој глави ("Семантические процессы в лексике") О. П. Јермакова међу основне семантичке измене у лексици сврстава:

- деактуелизацију значења која одражавају совјетске реалије,
- деидеологизацију лексики,
- политизацију неких група речи,
- деполитизацију неких политичких термина,
- активизацију неких семантичких модела који изражавају оцену личности као друштвене појаве,
- метафоризацију којом се изражава оцена друштвено-политичке ситуације,
- нестајање некадашњих значењских корелација у политичкој лексици и појава нових.

Измене друштвено-политичког уређења изазвале су деактуелизацију и прелазак међу архаизме многих речи које су означавале чисто совјетске реалије. С крајем једнопартијског система у Русији, реч *партия* је изгубила компоненту "комунистичка". Ако данас за некога кажете *Он член партии*, обавезно морате навести – које. Реч *треугольник* изгубила је значење "комиссия из главного администратора учреждения, секретаря партийной организации и председателя профсоюзной организации". У монографији се наводи и судбина појединих значења речи *выездной, непроходной, интернационалист, призывы, соревноваться, характеристика, установка, ответственный, давать, выбросить* и др.

Процес деидеологизације лексики довео је до губљења пејоративне обележености неких речи која је била условљена сагледавањем денотата кроз призму комунистичке идеологије (нпр. *совјетолог*). У званичној ("јелциновској") штампи речи *бизнес, бизнесмен, конкуренция, миллионер, коммерсант* и сличне почеле су се употребљавати без идеолошких конотација. Неке од њих, нарочито реч *диссидент*, пејоративну обојеност замениле су изразито позитивном. Овај процес, међутим, не може се једнозначно одредити јер је раслојавање у данашњем руском друштву изузетно велико. У зависности од односа према денотату, у штампи другачијег усмерења од званичног, као и у свакодневном језику, неке од ових речи могу садржавати и негативну компоненту. Реч *миллионер*, на пример, међу једним делом становништва данашње Русије има значење "человек, наживающий деньги нечестным трудом".

За руску публицистику деведесетих година карактеристичан је метафорички "бум". Појавила се могућност да се пореди било шта са било чиме. У књизи се наводи цео низ политичких метафора, карактеристичних како за званичну тако и за опозициону (национално-патриотску) штампу (*болезнь общества, бациллы феодальной морали, долларовая инъекция, вирус*

большевизма, фурия русофобии, акулы капитализма, черт гиперинфляции итд.).

Процес декорелације политичких термина показује се на примеру речи *левый – правый* и њихових деривата. У савременој прорежимској штампи руски комунисти се оцењују као припадници деснице, док се комунистичке партије у другом земљама по правилу сврставају у левицу. Национал-патриоте, међутим, себе сматрају за десницу. Као потврда одсуства прецизне денотативне корелације ових политичких термина и разливености њихове семантике, наводи се примедба ТВ-спикера: "Новое правительство (одной из европейских стран), видимо, сделает поворот право – по европейской шкале".

3. У глави "Трансформация лексической семантики и сочетаемости (на материале языка газет)" Е. В. Какорина говори о специфичностима употребе лексике пасивног фонда језика, о специфичностима употребе жаргонске лексике и деспецијализацији термина.

Посезање за историзмима и архаизмима и њихово враћање у фонд савременог руског језика омогућено је, по мишљењу Какорине, оријентацијом друштва ка враћању дела духовне традиције, културних вредности и друштвених реалија изгубљених у претходном уређењу. Лексички историзми, који имају функцију именовања нових реалија савременог живота (*дума, губернатор, губерния, земство, гимназия, лицей, губернёр* и сл.), првенствено се користе ради попуњавања референцијалних празнина. Позајмљивање из пасивног фонда и нове позајмице из страних језика доводе до појаве синонимичне номинације, међусобно конкурентне: *спонсор, меценат, толстосум; мэр, градоначальник, городничий, городской голова*. Један од активних извора нових речи је некада табуизирана конфесионална лексика. Измењена улога цркве као социјалне институције и својеврсна мода поновне религиозности стварају нове услове за коришћење ових речи.

Нови центри експанзије жаргонске лексике су градска култура нискоквалификованих радника, лумпенизираних слојева становништва, омладинска контракултура и преступничка субкултура. У штампи се широко користе жаргонске речи *совок* ("1. Бивши СССР; 2. Советский человек"), *тусовка* ("Сборище, гулянка, уличные посиделки молодежи; скопление людей, драка, инцидент; рок-шоу"), *фанат* ("Поклонник, любитель чего-либо") и многе друге.

У новинама је широко заступљена деспецијализација термина. Главне области позајмљивања су економска (*дикий рынок, рублевое покрытие*), политичка (*консенсус, стагнация общественной жизни*) и компјутерска (*банк данных*) терминологија.

4. У глави "Активныя процессы современног словопроизводства", трећој по реду, Е. А. Земска истиче значај "кључних речи" – речи које означавају појаве и појмове који се налазе у фокусу социјалне пажње. У кључне речи епохе деведесетих спадају и високофреквентна властита имена и заједничке именице. Ове речи су нарочито активне као основе за творбу речи. Тако је, на пример, после догађаја од 19–21. августа 1991. године реч *путч*, одавно позната руском језику, али раније мало коришћена, постала нарочито активна и произвела целу серију деривата: *путчисты, антипутчисты, допутчевый, постпутчевый, послепутчевый, антипутчевый, путчистски, путчизм*.

Ослобађање од разноврсних ограничења утицало је на активизацију индивидуалне творбе речи. Као типичну црту савременог руског језика Земска наводи процват неузуалне творбе, распрострањене не само у језику књижевности (што је било својствено прошлим епохама) већ и у језику штампе, радија и телевизије.

Међу новим речима добијеним коришћењем творбених средстава најбројније су именице. Активни су префикси *пост-*, *после-*, *де-*, *анти-*, *про-*, *псевдо-*, *квази-*, *супер-* и неки други. На другом месту по бројности су придеви, на трећем глаголи. Савремена творба речи, како истиче Земска, има јасно изражен антропоцентрички карактер: значајно место међу новотвореницама заузимају имена лица.

5. Један од најживљих и социјално најзначајнијих процеса који се одвијају у савременом руском језику јесте процес активизације употребе страних речи. Л. П. Крисин истиче да овде не треба говорити само о новим позајмљеницама већ о активизацији употребе ових речи јер се упоредо са појављивањем позајмљеница-неологизама јавља и ширење сфере употребе специјалне стране терминологије. У глави "Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни" Крисин разматра (1) услове који иду на руку примању лексичког елемента страног језика; (2) узроке због којих се поједине речи задржавају у језику-реципијенту, док неке друге после одређеног периода активности одлазе на периферију језичке употребе; (3) специфичности функционисања речи из страних језика у савременом језику.

Професионални језици презасићени су енглеским терминима, нарочито у области компјутерске технике (*дисплей, файл, принтер, интерфејс*), спорта (*виндсерфинг, скејтборд, фристайл, бобслеј, ски-стрим*), финансија (*бартер, брокер, ваучер, клиринг, лизинг*), као и многих других области (*римейк, видеоклип, видеоман, ток-шоу, диск-жокей, брейк, липси*).

Социјална престижност страних речи понекад изазива појаву названу "подизање ранга": реч која у језику-изворнику именује обичан објекат, у

језику-примаоцу означава у овом или оном смислу значајнији, престижнији објекат. Тако, на пример, енглеска реч *shop* означава продавницу: у руском језику реч *шоп* може да се употреби само за продавницу престижне робе (обичну продавницу нико неће назвати *шопом*); *слаксы* – то нису просто ‘широке панталоне’, као у енглеском, већ ‘модерне широке панталоне нарочитог кроја’. Енглеска реч *hospice* ‘сиротиште, убожница’ претвара се у *хоспис* – скупу болницу за безнадежне болеснике с максимумом удобности. Италијанска *putana* ‘курва’ даје у руском *путану* – ‘девизну проститутку’.

6. Пета глава "Современная экономическая терминология (Состав. Устройство. Функционирование)", најобимнија од свих тринаест (162–236), веома је необична. У првом поглављу, на готово шест страница, даје се преглед различитих економских учења, што са лингвистиком нема никакве везе.

М. В. Китајгородска, аутор ове главе, као задатак рада наводи опис најфреквентнијих базичних "тржишних" термина. Ускостручни термини појединих економских области нису разматрани. Детаљно се описују термини *купля–продажа, комиссия, мена, дарение, хранение, аренда, наем жилого помещения, безвозмездное пользование* и многи други. Увођење тржишне економије сигурно је имало великог утицаја на живот целокупног становништва Русије, али о томе треба да пишу економисти и социолози. Разлози оволиког и оваквог траћења папира и времена читалаца ове, иначе интересантне и корисне књиге, овде неће бити разматрани.

7. У глави "Активные процессы в грамматике (на материале инноваций и массовых языковых ошибок)" М. Ј. Гловинска описује две прилично опште тенденције: слабљење падежних функција и семантички немотивисано нарушавање синтаксичких правила.

Слабљење падежних функција испољава се:

- у порасту аналитичких начина исказивања падежних значења, односно замени падежне рекције предлошком (*стратегия об уничтожении* уместо *стратегия уничтожения, анализировать об этом* уместо *анализировать это*);
- у замени зависних падежа конструкцијом "как + ном." (*мы привыкли к войне как нечто само собой разумеющееся* уместо *как к чему-то само собой разумеющемуся*);
- у замени зависних падежа конструкцијом с инфинитивом (*он сторонник влиять на то, что пишет пресса* уместо *сторонник оказания влияния*);
- у неправилном избору падежа (*Один из первых прибыл директор* уместо *одним из первых; реальными кандидатами можно рассматривать* уместо

в качестве реальных кандидатов; о некоторых своих наблюдений вместо наблюдений);

- у неправилном избору флексије (најчешће код бројева, али и код именица). У уводним напоменама Гловинска наглашава да су грешке о којима је реч забележене готово искључиво код носилаца кодификованог књижевног језика. Слични процеси, како наводи Гловинска, присутни су и у другим словенским језицима. Замена падежне рекције предлошком праћено је двама супротним процесима – семантичком диференцијацијом (замена општег падежног значења специфициранијим предлошким) и семантичком генерализацијом (развитак толико широке многозначности код предлога да он добија општу функцију, сличну падежној). Оба ова процеса имају општеиндоевропски карактер.

8. О изменама у области акцентуације говори В. Л. Воронцова у глави "Активные процессы в области ударения". На ове промене значајно је утицала општа оријентација средстава масовних комуникација на "живу реч", чиме је круг људи којима је етар постао доступан знатно увећан.

Код глагола је за облике множине и средњег рода једине прошлог времена карактеристичан пренос акцента са афиксалног вокала на основу: *собрáлись, дождал́ись* упоредо са *собрали́сь; создáлось* упоредо са *создало́сь*. Устаљена је акценатска супротстављеност облика женског рода осталим облицима, па се тенденција ка унификацији јавља и овде. О томе сведоче многобројна колебања наведена у овој глави: с једне стране, типа *спáла, брáла, ожди́ла, подáла* и слично, а с друге – *начáла, дб́была, пóдала*. Извесном новином међу сличним акценатским изменама јавља се могућност преношења акцента на префикс у облицима инфинитива: *начáть, зáнять, пр́инять, пр́ибыть*. Акценат *начáть*, који је својевремено својом необичношћу зачудио многе слушаоце, везан је за М. С. Горбачова и квалификован као јужнорусизам, што је уопште и карактеристично за изговор Горбачова. Током 1990. године он је на телевизији употребио и *зáнать, пр́инять, пр́ибыть*. Убрзо су се на телевизији могли чути слични акценти и у говору многих других политичара и неполитичара: "Надо *пр́инять* решение; Обязать республики *пр́ибыть*".

На многе акценатске иновације међу именицама нарочито су утицале позајмљенице, лишене устаљене акценатске традиције: Начинать надо с *контейнерóв*; перевозка *контейнерóв*; вагоны с *контейнерáми*; Прекрасные *термосá* стеклянные; Он измерил *центрá*; *Снайперá* засели на крышах.

Колебање у акценту јавља се и међу речима које припадају областима некада "затвореним" за већину говорника: астрологија, религија и сл. Уласком у сферу активне употребе речи из неке од ових области често долазе у

противречност са акценатском нормом наведеном у речницима. За реч *овен* (зодијачки знак) у речницима се наводи акценат *овѐн, овнá*, али је стваран изговор *óвен, óвена*. Реч *патриархия* у речницима се даје с акцентом *патриáрхия*, мада се он често користи и са акцентом *патриархíя*, што сведочи о тенденцији да се ова реч укључи у, по типу акцента продуктивну, категорију речи на *-íя*, која садржи тематски различиту лексику.

Процеси који су током 80-их и 90-их година били активни у области акценатуације не представљају потпуно нову појаву која би могла да знатније утиче на постојећи акценатски систем. Оно што је ново јесте већи број различитих категорија и група речи обухваћених овим тенденцијама, као и њихова већа активност.

9. Измене у морфолошком систему, чак и незнатне, како наводи Н. Иљина у глави "Рост аналитизма в морфологии", обично се јављају у периодима социјалних потреса. Главна специфичност радијских и телевизијских емисија у 90-им годинама, по мишљењу Иљине, јесте тенденција ка аналитизму.

Појава коришћења женског рода глагола уз именицу мушког рода (*врач пришла*) примећена је још 20-их година, али је тада окарактерисана као одступање од граматичких правила. Последњих година овакве конструкције су све бројније и њихова позиција све је јача. У штампи, на радију и телевизији могу се срести чак и синтагме *хорошая врач, наша директор*, у којима је припадност лица женском полу изражена наставком придева. Употреба ових синтагми (*хорошая бухгалтер*) својствена је језику 25% свих испитаника, док је међу писцима и новинарима само 13% присталица оваквих синтагми.

Именице на *-ин(о), -ов(о)* (географски називи *Тушино, Шереметьево* и сл.) прешли су интензиван пут ка непроменљивости, односно аналитизму. Ову тенденцију успоравали су нормативни приручници који су ове именице сврставали у променљиве речи. Данас у средствима јавног информисања преовладавају непроменљиви облици ових речи, што је у књизи потврђено са више десетина примера.

10. Други, знатно мањи део књиге, садржи четири главе. М. В. Китајгородскаја и Н. Н. Розанова аутори су прве од њих – "Современная городская коммуникация: тенденции развития (на материале языка Москвы)". Као материјал за истраживање послужили су магнетофонски записи снимљени у периоду 1990–1995. године. Суштинске измене, по речима ауторки, примећују се у функционисању типичних жанрова градског говора – стереотипа и микродијалога. Рађају се жанрови градског фолклора (усмена реклама, рекламни позиви и досетке и др.), а појавиле су се и нове комуникативне сфере – у првом реду, народни митинзи.

Једна од најуочљивијих промена у периоду после перестројке јесте враћање некадашњих, предсоцијалистичких назива московским улицама и трговима: *Остоженка, Воздвиженка, Тверская, Большая Никитская, Поварская* и многи други. Стари, предреволюционарни називи, мада истиснути из званичне употребе, у свакодневном говору, поготово припадника старије генерације, никада нису посве нестали. То је доводило до својеврсне двоструке номинације: *Это на Кировской, бывшей Мясницкой*. С враћањем пређашњих назива, у говору савремених Московљана приметна је иста појава, али као у огледалу: *Это на Мясницкой, бывшая Кирова*.

У свести многих људи одређене појаве друштвеног живота повезане су с конкретним политичким лидерима, тако да је персонификација неких социјално-економских процеса један од честих мотива градских микродијалога: "(записано в октябре 1992 г. после очередного повышения цен на хлеб. Пожилой мужчина обращается к продавщице) Дай-ка мне вот эти булочки / *гайдаровские* // (Егор Гайдар был в это время премьер-министром)" (347).

Говорни живот савремене Москве, по речима ауторки, карактерише враћање старих заборављених жанрова – усмене рекламе, рекламних позива и досетки: *Беляши! Беляши горячие!; Пицца! Пицца горячая! Все ко мне на завтрак и обед! Пицца горячая/ вкусная!; Новый интересный гороскоп по именам! Можно купить/ а можно просто посмотреть! Пожалуйста сударыня! Всего за три рубля!*

На крају главе наведена су два блока текстова (359–381), који одражавају социјално условљене измене у језику града, до којих је дошло у периоду после перестројке. Ови су текстови снимљени у продавницама и слични су по комуникативним параметрима (ситуација куповина–продаја). У њима су, међутим, фиксиране различите етапе социјалних измена. Први блок текстова одражава предреформску ситуацију "тоталног дефицита". Други блок текстова даје слику периода након 1992. године, када се, према тврдњи ауторки ове главе, на засићеном тржишту купац често налази пред проблемом избора робе.

11. У глави "Эвфемизмы в современной русской речи" Л. П. Крисин говори о: (1) циљевима еуфемизације; (2) сферама социјалног живота у којима се чешће него у другима користе еуфемистичка језичка средства; (3) начинима еуфемизације; (4) социјалним разликама међу говорницима у стварању и коришћењу еуфемизама.

Један од циљева еуфемизације је камуфлирање суштине у случају када би директно именовање објекта, својства, деловања и сл., по мишљењу говорника, могло да изазове нежељен друштвени ефекат, негативну реакцију

адресата, осуду и сл. Као пример Крисин наводи синтагме *либерализација цен, ослобођење цен, уредба цен, слободне цене*, честе у језику штампе, економиста и представника власти. У својем буквалном значењу ове би се синтагме могле односити на било које цене и процесе – повећавање цена, снижавање, или њихово задржавање на истом нивоу. У стварности, међутим, оне означавају раст цена, и то већи него пре.

Све о чему се говори у овој глави изложено је прегледно и јасно, а примери који се наводе добро су одабрани и интересантни. Мало је, међутим, нових информација о којима није већ више пута говорено не само у лингвистичкој литератури о руском већ и о многим другим језицима.

12. У глави "Стилистический облик оппозиционной прессы" Е. В. Какорина анализира "недемократические, 'оппозиционные' издания, противопоставляющие себя официальной прессы и легитимной власти" (409). Као материјал за анализу послужиле су новине: "Аль-Кодс", "День" ("Завтра"), "Молния", "Наше время", "Оппозиция", "Пульс Тушина", "Русский пульс", "Русский собор", "Советская Россия", "Сокол Жириновского" и многе друге.

Ове новине, како наводи Какорина, карактерише: (1) редундантна експликација кључних термина, који описују референтну ситуацију: оријентацију друштва на капиталистички тип државног уређења и западну културу; (2) обавезно додавање негативних квалификатива уз кључне термине; (3) унапред задати карактер квалификација и других концептуалних информација; (4) редукација конкретних информација, преовлађивање интерпретације над чињеницама.

Упадљива специфичност ових новина, по мишљењу Какорине, јесте широко коришћење уметничко-публицистичких и фолклорних жанрова: анегдота, афоризама, парола, "апсурдних прича", пародија, памфлета и песама. Њих карактерише сарказам, "в отличие от иронии, преобладающей в демпрессы" (411).

Укратко – све негативно што се може замислити карактерише опозициону штампу; режимска штампа ("демократска", по терминологији Какорине) представља супротност. Ова глава веома је интересантна – мање лингвистима, много више социолозима и психолозима, првенствено због ауторкиног става. Научници обично настоје да, макар и привидно, сачувају одређени степен објективности и непристрасности. Стиче се утисак да се Какорина веома трудила да чак и непажљивим читаоцима ове књиге буде потпуно очигледна њена крајња пристрасност и "правоверност" актуелном режиму.

13. У глави "Устный публичный диалог: жанр интервью" Е. И. Голанова наводи бројне особености по којима се данашњи интервјуи у руским

средствима јавног информисања суштински разликују од некадашњих, из времена совјетске власти.

Као једну од главних особености данашњих интервјуа, Голанова наводи друштвено-политичку "тежину" њихових учесника. Нису само интервјуисане личности веома познати и широкој публици интересантни политичари, научници, уметници, представници различитих делова "спектра" савременог друштвеног живота већ су и интервјуери, по правилу, изразите личности, познати новинари који воде оригиналне телевизијске и радио-емисије. То се понекад истиче и самим називом емисије: "Вечер с Владимиром Познером", "Час Шугаева", "Приглашае Борис Ноткин" итд. Овако важна одлика комуникативне ситуације као што је релативна "равноправност", једнакост социјалних улога сабеседника (адресата и адресанта) ствара специфичну тоналност, специфичан нови тип јавног дијалога.

На крају главе наведени су фрагменти из пет интервјуа емитованих на радију током 1994. и 1995. године (442–449).

14. У колективној монографији *Русский язык конца XX столетия (1985 – 1995)* налази се мноштво интересантних података о новинама до којих је у руском језику дошло након перестројке и корених промена државног уређења. Сви су аутори истакнути стручњаци у областима којима се баве, а неки од њих су заиста велика имена руске лингвистике. Књига је писана релативно популарно, прегледно и јасно па није чудно што је након четири године објављено друго, неизмењено издање (не рачунајући формат књиге и величину слова). Све је ово, истина, могло бити казано са мање речи и на мање страница. Разлози због чега то није тако урађено засигурно нису лингвистички.

Ђорђе Оташевић (Београд)

**Момчило Злајановић: РЕЧНИК ГОВОРА ЈУЖНЕ СРБИЈЕ.
Учешћељски Факултет, Врање, 1998, 491 стр.**

Од појаве Речника косовско-међохиског дијалекта Глише Елезовића (I, 1932) и (II, 1935) прошло је скоро пола века до појављивања нових дијалекатских речника.

Почетком деведесетих година зачети је систематски и интензиван рад на прикупљању дијалекатске лексике у оквиру једног од пројеката Одбора за дијалектологију САНУ, под руководством академика Павла Ивића. Као резултат тога, након неколико година, у часопису Српски дијалектолошки зборник, у издању Српске академије наука и уметности и Института за српски језик, почиње објављивање првих дијалекатских речника. Тако је од 1986. до 1997. године објављено више речника: Речник народног говора у Црној Реци Миодрага Марковића (СДЗб 32, 1986; II, СДЗб 39, 1993), Речник шимочког говора Јакше Динића (I, СДЗб 34, 1988; II, СДЗб 36, 1990; и III, СДЗб 38, 1992), Речник радимског говора Милећа Томића (СДЗб 35, 1989), Из лексике Васојевића Раде Стијовић (СДЗб 36, 1990) и Речник говора Загарача Драга Ђујића и Жељка Ђујића (СДЗб 44, 1997).

У овом периоду, у координацији са Одбором за дијалектологију САНУ, дијалекатски речници се објављују у издању ЦАНУ (Речник говора Прошења код Мојковца Милоша Вујића, Подгорица, 1995), МС (Речник бачких Буњеваца М. Пеића и Г. Бачлије, Нови Сад, 1990), Народне музеја у Лесковцу (Речник лесковачког говора Бране Мићковића, Лесковац, 1984), Музеја Попишавља (Речник шропског говора Новице Живковића, Пирот, 1987).

Најпрег наведеним дијалекатским речницима, придружио се пре две године и Речник говора јужне Србије Момчила Злајановића (даље у тексту: Речник). Значај овог речника најпре је у томе што се њиме попуњава још једна празнина у српској дијалекатској лексикографији. Пошто осталих дијалекатских речника, и овај ће речник послужити као драгоцен зраћа при изради Речника САНУ. Лексика приказана у Речнику Момчила Злајановића изазов је за обраду бројних лингвистичких тема и тема из неких других научних дисциплина блиских лингвистици. О значају Речника у овом смислу, између осталог, биће речи у даљем тексту приказа.

Речник говора јужне Србије састоји се из Уводних напомена (7–9), Прегледаних речника (9), Скраћеница (10) и Речника (13–491).

У кратким Уводним напоменама Момчило Злајановић наводи да је зраћу за Речник прикупио "из живог народног говора и усмено неписаних" у Врањској котлини, Пчињи, Пољаници, Инодошћу, Прешевској Моравици, Прешевској Црној зори, Грделичкој клисури, Власини и Црној Трави. Остале су,

значи, неиспразжене неке важне обласћи као што су нпр. Ниш и околина, Лесковац и околина, Лебана и околина. Имајући ово у виду, сматрамо да је прикладније било Речник насловити као "Речник из џовора јужне Србије". Разлози за ово нису формални, већ суштински. Лексика џовора јужне Србије заиста подразумева, само на примеру лексике из околине Лебана чијим се прикуљањем и обрадом бави аутор овог приказа, значајно божајнији лексички корис. Свесни уложеног труда да се забележи лексика у поменућим местима из Уводних напомена, овом примедбом ни у ком случају не желимо да умањимо његов значај, већ само да скренемо пажњу на неопходности прецизирања података кад су оваква дела у питању.

Речник доноси око 9160 одредница. Ајелативна лексика (око 7690 одредница) и ономасичка лексика (око 1470 ономасичких одредница) (бројчани подаци су моји), даће су у јединственом азбучном реду.

Сам аутор у Уводним напоменама истиче да је у Речник "унесен извесћан број у језичком смислу интересантних микројонима, хидронима, антројонима, пайронима и еџника", а ми додајемо и надимака и кшеџика. Изостало је, међутим, објашњење по ком критеријуму је вршен одабир унетих ономасичких јединица, односно, које су конкретне језичке особености уишале на селективно уношење ове лексике.

Уз акценшовану лексему аутор Речника даје неопходне податке: џрамаџичку каџеџоризацију одреднице, џену дефиницију, акценшовану пошвергу из џовора као и место у коме је лексема забележена. Понекад се одсџуило од најред наведених елемената, на шта ћемо кроз примере, на одџоварајућем месту у раду, скренући пажњу. Разумљиво је, међутим, да се при обради овако обимног лексичког фонда моџу појавити превиди ове врсте.

Код речи сџраноџ порекла аутор наводи и џихове еџимологије. Ово је посебно граџоцено, ако се има у виду да овако обрађена лексика може бити солидна џрађа за проучавање сџраних лексичких слојева у џовору јужне Србије. Осим очекиваних џурцизма, Речник пошврђује и следеће поџајмџенице: џерманизме, нпр. клонферај, џишљер, фиронџа, шљајџик, шџранџла, шушџер; џрецизме, нпр. кондура, кромид, мађарница, џанаџон, џанађур, џанџалоз, Туџан – микројоним, Ђеремиџица – микројоним, џзевџар; латиџизме, нпр. конзуле, ораџим, оџ џи, Тумба – ојконим, Турија – ојконим, чуџура; романизме, нпр. џарлаџан, џорџа; албанизме, нпр. кумбара, џак.

У Речнику је заџажен приличан број лексема исџоџ израза, али различитиџ садрџаја у односу на сџандардни језик. Илустрације ради, наводимо неке примере: џлума, џеврек, забављам се, забравим, закукам, залеџнем, заџлеџи, измеџи, изумим, шње, коњ, коџиле, коџица, коџџур, одевам, одевање, окривим, џалац, џаљевина, пресек, промена, променим се, пророк,

разводи се, сир, срећа, сџарац, њеџа, њој, учиним, чезнем, шайица. Оваква зрађа може се ујошребити за проучавање хомонимских лексичкосемантичких односа на плану дијалекат – сџандарни српски језик.

Речник доноси приличан број злазолских лексема са деминутивним значењем, као и придевских лексема којима је означено присуство назначене особине у незнатној мери. На основу овде забележених оваквих лексема, као и на основу личне дијалекатске збирке из околине Лебана, аутору овог приказа намеће се претпоставка о већој засићености ових лексема у дијалекту у односу на сџандарни језик. Било би интересантно сровести истраживање у том смислу, као и у смислу поређења творбених модела у оба наведена дијалекта.

На основу лексема везаних за сџаре, данас ишчезле занатлије и обичаје, Речник може бити извор за етнолошка истраживања. Наводимо неке од њихових лексема: аљинар, амкам, божја брада, квачка, квачкино семе, кишкар, колачар, лазаричка, лазарка, левокрајка, мађарница, оала, оаље, ола, орашљака, њојурина, њомјало, њојче, њрвенци, њреденка, њрсењације, сабљарка, сировар, сироварка, слейче, сџанчовођа, сџрескало, зласници, зоведарник, деснокрајка, додол, даждевњак, доз, заодак, каравешница, крстије, младенче.

Занимљиви су сџари, данас ретко ујошребљавани, народни називи за месеце у години. Аутор Речника наводи овакве називе за осам месеци: биљар (април), зумник (август), коледар (децембар), коложез (јануар), лејник (март), сечко и снежар (фебруар), црвеник (јуни), черешнар (мај). Речник не наводи народне називе за јули, септембар, октобар и новембар. У Речнику лесковачког зовора Бране Мишковића наведен је само народни назив сечко за месец фебруар. Само овај назив, у прикућеној дијалекатској лексици у околини Лебана, бележи и аутор овог приказа.

Речник зовора јужне Србије је диференцијалан речник у који су унете само оне лексеме које се у фонетском, морфолошком, синтактичком и семантичком погледу разликују од сџандарног језика. Аутор М. Златановић, следећи устаљену методологију дијалекатских речника, изоставља примарно значење лексеме која је, не само у семантичком нешто и у фонетском и морфолошком погледу, идентична сџандарној лексеми. Тако је у Речнику нпр. лексема баба режисурована у значењу "дечја игра с каменчићима", али је изостављено њено основно значење заједничко за дијалекат и за сџандарни језик. На исти начин је постуљено и са неким другим лексемама, нпр.: голубица, жаба, жито, звезда, јарац, мачка, небо, пиле, циганчица, цика.

Важна информација за сваког дијалектолога и лексикографа је лексема у свом основном облику. Одсуство неких оваквих лексема није било ишчежано заједничко, јер их аутор овог приказа бележи у звору околине Лебана, њунку

јужне Србије. Навешћемо најпре неке примере изосиављених именичких лексема: асиал, клас(и) (клиј кукуруза), крак (ноџа), ласиавица (зоол.), лимац (врсиа јечма), ложица (кашика), маџаре (зоол.) и шрла према којима аутор Речника наводи деминутивне облике (асиалче, класиенце/класче, ласиавиченце, шрлче), изведенице које значе месито (лимчишије, ложичишије) и аузменшавивне облике (крачешина, маџаришије).

У Речнику наведене жлаџолске именице и шрпни придеви обавезују на усисиављање полазне жлаџолске лексема. Тако је према жлаџолским именицама, нпр. лџање "лаџање", водење "иарење краве", оџрејување, улазање, улеџнување, или шрпних придева у својству самосталних одредница, нпр. извикан "изнеи на лош жлас" (деф. моја), лучен "зачињен сиито исецканим белим луком" (деф. моја), шрџеи "који је изџубио сиособности правилноџ, исиравноџ расуђивања, који је померио иаменеу" (деф. моја), ујдурисан "леио обучен, дошерап", усшувен "неразумно, неосновано ушоран" (деф. моја), зафрљен "зашурен", лишпан "ушинуо", нужно било усисиавиши жлаџолске лексема: лџем, води се, оџрејујем се, улазам, улеџнујем, извикам, лучим, шрпнем се, ујдурисем (се), усшувим се, зафрљим, лишем.

Пошш шрпних придева из преиходноџ сшава, и шрпни придеви изебрен "очишћен, излачан", исабен "ушроиашћен", сшпрен "засиављен", шкњетш "шакнуш" имају у Речнику сшашус самосталне одреднице, иако се семантички не разликују од наведених жлаџолских лексема изебрим, исабим, сшпрем, шкнем. Сшоџа би шрпне придеве шребало наводити у оквиру жлаџолске одреднице под условом да су у фонетском и шворбеном пошледу диференцијални у односу на сшандарни језик.

Уколико шрпни придев има померену семантику у односу на жлаџол, даје се као посебна одредница. Речник исиравно наводи једино шрпни придев исфиран, али не наводи жлаџол исфирам. Наведени придев је дефинисан синонимом сшандарноџ језика исиран шшо значи "који је завршио свирање, који је одсвирао". Међушшм, наведена пџеџова ушопреба у изразу исфирана шруба у значењу "особа која је изџубила ушлед и моћ", демантишују преиходну дефиницију. Ми бисмо овај шрпни придев урадили на следећи начин: исфиран, -а, -о у изр: исфирана шруба особа која је изџубила ушлед и моћ.

Напрег наведени примери деминутивних и аузменшавивних изведеница намећу још и закључак о селективном, а не исирином уношењу деривашиа основне речи. Тако би, уз наведене, у Речник ваљало увршишии и лексема: асиалченце, асиалчина, краче, ласиавче, ложичка, ложиче, ложиченце, ложичешина, маџаренце које аутор овоџ приказа бележи у швору околине Лебана.

У вези с овим уочавају се и празнине у појединим деривационим знездима. Навешћемо неколико примера: Речник уноси глагол *рабоћим* и његове изведенице *урабоћим* и *нарабоћим се*, али изостава остале изведенице, као што су *рабоћење*, *дорабоћим*, *зарабоћим*, *зарабоћим се*, *израбоћим*, *израбоћим се*, *ограбоћим*, *прерабоћим*, *прерабоћим се*, *срабоћим*; лексема *рабоћа* је режисирована, али не и *рабоћан*, *рабоћник*, *рабоћница*, *нерабоћан*, *нерабоћник*, *нерабоћница*, *нерабоћничина*; лексеме *недржав* и *недржавац* су унете, али су изостали деривати *недржавко*, *недржавка*, *недржаво* (прил.). Изоставањене глаголске лексеме бележимо у околини Лебана (за наведене придеве и њихове именичке деривате в. Радомила Жуџић, Придеви који се односе на човекове особине у зовору околине Лебана, Јужнословенски филолоџ ЛШ, Београд 1997, 135–145). Историјско навођење лексема из једног деривационог знезда значајно је не само ради уједињавања сјиска лексичког фонда овог зовора, већ првенствено стога што омогућава праћење деривације и уочавање начина творбе, творбених суфикса (код именица) или творбених префикса код глагола.

Често се у Речнику лексеме које имају исти облик, али различито значење, наводе као посебне одреднице, дакле као хомоними, само зато што се њихова заједничка, доминантна особина односи на различите ентитете. Навешћемо неколико примера: белча "бео ован; бео во" / белча "врста белој кукуруза"; жутица "злаћник" / жутица "врста ситне лепће крушке"; жутика "одрлица од злаћника" / жутика "овца са жутом вуном на глави" / жутика "жућкаста ракија" / жутика "жуманце"; млекарник "просторија у ситној зрачевини на пашињаку у којој се чувају млечни производи" / млекарник "удубљење у земљи, испуњено водом и покривено, у којем се лећи чува млеко"; реса "овца или коза која на жуши има израстине" / реса "израстина на доњем делу кокошије главе"; тврдак "врста крушке са тврдом кором" / тврдак "тврда и неплодна земља"; жорчивка "врста ситне жорке прешће" / жорчивка "жорка кафе". У свим наведеним примерима ради се о лексемама исте етимологије, али различитог значења.

Међу бројнијим лексемама којима је у Речнику неосновано дао сјајус хомонима, нашао се и мали број лексема које јесу хомоними: раник "раоник" / раник "јаће које се рано ојаћило"; зељаник "део бразде који остане неузоран" / зељаник "ишти зељаница"; ошарка "она која изра на крају кола" / ошарка "врста у којој панталона од домаће сукна или плаћна".

У Речнику нису драматички маркирани прилози, предлози, везници, именице у придевској служби, именице у прилошкој служби, заменице, нейроменљиви придеви и понека речца.

Све прилошке лексеме су без драматичке ознаке, али због велике бројчане засићености наводимо само неке примере: бађава, бајаџим, башка "одвојено, посебно", вукомашки "погмукло; мучки", зрбачким "леђима, на леђа", досџ "досад", коџа "мноџо", леџе "леџи", навечерке "увече", наџор "навише", најред "некад", поњс "поњас", овдек, одоџле, ондек, џа / џак "оџеџи", џољк "џолако", ребрачки "џојреко", сасвем "сасвим", џџџ "џаџа", џојрв "џек", убрџоу "брзо", ширком "широм".

Уз лексеме куде "ког", накуде "џрема", сџрема "џрема", сџроџив "џрема" морао би сџајџи драматички квалификаџор џредл.(оџ).

Лексеме еве "ево", ене "ено", еџе "еџо", белки / белким "ваљда, моџда" џреба означџи драматички као речце.

Одреднице беџен, џузел, кабаџи су неџроменљиви џридеви. Лексема беџен је у Речнику дефинисана као именица "оно шџо је леџо; шџо се џудима доџаџа", али се из наведеноџ џримера "Шџо сам џи наџја једно беџен девојче" види да је у џиџаџу неџроменљиви џридев. На основу дефиниџије лексеме џузел "веома леџ" и џримера којим је џосведочена "Убав, џа џузел", моџе се закључџи да је ово синоним џридева убав. Међуџим, наше сазнање о уџоџреби џузел у џовору околине Лебана, као и џоџврде у Речнику САНУ, џде се џузел у истом облику везује за именице сва џри рода, одређује ову лексему као неџроменљиви џридев. Овако је џребало одредџиџи и одредницу кабаџи на основу џримера који даје сам ауџор, као и џоџврда из Лесковџа, Пчиње и Врања у Речнику САНУ.

Лексема алџан, без ознаке врџте речи, дефинисана је као именица "нешџо шџо је изузетно леџо". Међуџим, она је у наведеним џримерима алџан чело и алџан девојка уџоџребљена у џридевској служби.

Лексема колиџина у наведеном џримеру "Колиџина синови има" је именица женскоџ рода у џрилошкој служби.

Але "али", ама "али" су везници.

У Речник су без драматичкоџ одређења, селекџивно на диференџијалном џлану, унеџе неке заменице.

Уз одредницу вој сџоџи дефиниџија "џој". Из наведеноџ џримера "Цел џџн џу џраџим да вој нешџо каџем" закључујемо да је вој даџив јџ. л. з. женскоџ рода она, а не узвик џој. Облик је инџересанџан као остџаџак синџетичкоџ џиџа деκлинаџије. Ваљало је, међуџим, даџи и облик ове заменице ву, као и облик џум(а) (оџиџи џадеџ) са аналиџичким џиџом деκлинаџије.

За џоказне заменице овија, овеј, онија, онај, оној, џеј, умесџо очекиване драматичке дефиниџије, ауџор даје џихове синониме из сџандардноџ језика: овија ови; ова; овеј ове; онија они; онај она; оној оно; џеј џе. Да је умесџо

синонимичне дефиниције даћа зрамајичка дефиниција, корисници Речника би имали важну информацију да је овија, овеј, онија, оној и њеј оишићи, заједнички њадеж ових заменица, а да је онај номинатив једнине (оишићи њадеж за м. род је оноџа, а за ж. род онуј).

Ако је аутор одлучио да у Речник унесе само диференцијалне облике неких заменица, нејасно је зашто су изостављени остали диференцијални облици наведених заменица: овај (номинатив јг. показне заменице ж. р.), овуј (оишићи њадеж јг. показне заменице ж. р.), онија (оишићи њадеж мн. показне заменице ср. р.), онуј (оишићи њадеж јг. показне заменице ж. р.), њај (номинатив јг. показне заменице ж. р.), њој (оишићи њадеж јг. показне заменице ср. р.), њија (оишићи њадеж мн. показне заменице м. и ср. р.).

Модел дефинисања у коме се лексикографском дефиницијом експлицира однос изведене и основне лексеме, методолошки је прихваћен и усвојен у лексикографској пракси. Тако, уз зрамајичку дефиницију лексема, нпр.: залосче дем. од залосча, зелапче дем. од зеланик, избиче дем. од изба, казаниче дем. од казаница, сливче дем. од слива, фушиче дем. од фуша, кокошчетина аузм. и њеј. од кокошка, кошчетина аузм. и њеј. од коска, кручетина аузм. и њеј. од крушка, ракичетина аузм. и њеј. од ракија, уочавамо још два њића дефиниције: а) синонимску дефиницију, нпр. у лексема: зљвица заовица, ззрадиче / ззрајиче ззрадица, змиче змијица, сџруче сџручак, фусџанче сукџица и б) описну дефиницију, нпр. у лексема: жљунче њиши жљуне, жуџајче младунче њишице жуџајка, слаџнавче њиши слаџнавца, сланинарче њиши сланинарца, улудејче њиши улудејке, њуџуџче њиши њишице њуџуџак, долинчина већа долина, слејчина велики чир. Нарочито је описна дефиниција пријоручива за лексичке јединице које имају форму деминутива, али њрвенствено означавају младунче (живоџиња). Тим њре, што неки "деминутивни" облици са оваквим значењем немају моџивациону везу са основним речима, што њоказује њриме њиџа: чукаре 'младунче биволице', јер у овом џовору не џостоји основна лексема *чукара (*чукарка) неџо само биволица.

Малобројне лексеме, често без ознаке врсте речи, дефинисане су као именице: издвџна 'она која се лако њодаје мушкарцима' (Немој да ву се срамујеш, издвџна је), руваџа 'девојка боџаџа рухом' (Тај девојка је и убава и руваџа), серава 'неоџрана вуна' (нема њоџверде), сџулна 'оџлођена маџарица' (нема њоџверде), њџимкана ж 'вуна која зребенањем оџане за зрубље њредиво' (нема њримера), њџав,-а, -о 'земља њешка за обраду, а недовољно њлодна' (Иљаво је њој месџишиџе), лајаџан, -џна, -џно 'џас чувар куће који лаје' (Неси куџија лајаџно куче, неџо овчарско).

Найпрег наведени примери издѣвна, руваїа, серава, сїулна, шїимкана (није именица ж. р. већ придев), као и лексеме млечайа, сјаџьесїа, смачна јесу придеви који се уїоїребљавају само у женском роду и уз њих би морала сїајаїаїи ѓрамаїиичка ознака придев. У складу с їим, овакве лексеме морају се дефинисаїи као придеви, нїр.: издѣвна придев лакоџ морала, їодаїїна, їодаїїлива.

За инїтересанїїну ѓруїу ѓлаџолских лексема с деминуцијом, нїр.: бернем, једнем, назнїјујем, накривујем, насумџујем, їоїкашљујем, їоуалим, приїораснем, скубнем, їосврнем се, їоорујем, умесїо оїисне дефиниције са количинским прилоџом мало (їомало) и основним ѓлаџолом, моџда би боље било увесїи їиїску дефиницију, којом се ексїлицира однос изведене и основне лексеме, нїр.: їоїкашљујем несвр. у дем. значењу: кашљем, умесїо їоїкашљујем несвр. кашљем їомало.

Лексикоѓрафска дефиниција не би смела у свом сасїаву имаїи дијалекаїску реч, било да је у їиїтању синонимска дефиниција било оїисна, иїо је уобичајено у овом Речнику. Навешїемо неке примере їаквих дефиниција, при чему ће дијалекаїска лексема биїи маркирана: замївавам замївујем; излеџнем изаћем, искочим; мачке бодље које на ѓлави носи чукче да не би на їаши сисало биволицу; їалац гео валме у ваљавици који удара у їеїу маља и їако ѓа їодїже; свикам їовикам (у зн. зовнем, їозовем); сїоїурнем сїоїакнем се, обично у їамнини (из примера се види да је реч о їовраїином ѓлаџолу сїоїурнем се); срїим радим срїикав їосао; мреџје оѓрлица с манисїрама.

У Речнику нема јединсївеноџ криїеријума у смислу їоїврїивања, или неїоїврїивања ѓлаџолских именица од ѓлаџола несврїшеноџ вида. Независно од їоѓа иїо се све наведене ѓлаџолске именице од ѓлаџола несврїшеноџ вида семанїиички їоклаїају са ѓлаџолима од којих су їосїале, неке од њих се доносе са їоївргом, док код неких їоїврга изосїаје. Уїраво, збоџ иденїиичне семанїиичке ових именица и ѓлаџола, їоїврга је моѓла изосїаїи код свих ових именица. С друѓе сїране, за све ѓлаџолске именице моѓла је биїи наведена и їоїврга као їосїуїак за који се ауїор доследно оїределио. Будући да се ради о дијалекаїском речнику, навођење и ових їоїврга сврсисходно је у смислу бољеџ уїознавања ауїенїиичноџ ѓовора јужне Србије. Моѓда би се моѓло ѓовориїи и о моѓућносїи проучавања фреквенције ових именица и ѓлаџола од којих су насїале.

За разлику од ѓлаџолских именица из їреїиходноџ сїава, све аїелайиивне лексеме морале су биїи їосведочене примерима из ѓовора. Око 2000 одредница неїоїврїених примерима, изузимајући при їом ѓлаџолске именице, указују на проїусї ауїора и доводе у їиїтање їоузганосїи овоѓ дела Речника.

Укључивање нпр. овакве зраће у Речник САНУ захтева од лексикографа годатајан напор да њену ауθενитичност проверава из гругих извора, или да простио верује аутору. Осим тожа, наведена пошврда оможућава проверу исцравностии дефиниције и гругих информација у речнику.

Упркос примедбама које се претезно односе на нека методолошка решења, Речник зовора јужне Србије Момчила Злајановића представља вредан допринос српској дијалекатској лексикографији. Њежов лексички корпус може бити извор за обраду бројних лингвистичких тема. Међу њима су и тема којих су се лексикографи и дијалектологи досад мало дошциали, нпр.: проучавање хомонимије на плану дијалекат – стандардни језик, уредна анализа глазола с деминуцијом у зовору јужне Србије и у стандардном језику, шворбена анализа глазола с деминуцијом у зовору јужне Србије, уредна анализа придева који значе незнајни сшепен својства исказанож основном у дијалекту и стандардном језику (шворбени асшект), шворбена анализа деминутива у зовору јужне Србије, проучавање зовора јужне Србије на дијахроном плану (поређење данаштеж сшања зовора и сшања које је ошсао Белић) и др.

Ове примедбе, можда прешироже, пошребне су збож будуће израде дијалекатских речника, а женерално важе и за неке груге дијалекатске речнике. Ауθενитичним лексичким корпусом и посведоченим примерима, Речник зовора јужне Србије Момчила Злајановића представља значајан извор зраће за даља лингвистичка исцраживања.

Рагмила Жужић (Београд)

ОСВРТИ

КЊИГЕ, МОНОГРАФИЈЕ

С. М. Толстая: МОРФОНОЛОГИЈА В СТРУКТУРЕ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ. Москва, 1998, 318 стр.

Монографија Светлане Михајловне Толстој разматра теоријска питања словенске морфонологије и њене основне појмове као што су: морфонема, алтернациони низ, морфонолошка позиција и сл. Одређује се место морфонолошких појава у структури језика и однос морфонологије са другим лингвистичким дисциплинама – фонологијом, морфологијом и морфемиком. У уводном делу: "Словенска морфонологија после Трубецког" (9–14) критички се оцењују досадашње идеје и методе у истраживању словенске морфонологије. У првом делу насловљеном "Теоријска питања словенске морфонологије" (14–90) истиче се да морфонолошко представљање језика зависи од опште теорије граматике и приступа које неки аутор примењује, а који могу бити статички или динамички, аналитички или статистички, релациони или операциони. У првом, теоријском делу монографије разматрају се односи морфонологије и других језичким нивоа (14–41), принципи морфонолошког описа (42–50), морфонолошке јединице (51–69), морфонолошка средства морфемског варирања (70–81) и морфонолошка позиција (82–90).

У другом делу књиге „Нацрт пољске морфонологије" (91–263) предложен је опис пољске морфонологије: супстантивне и глаголске творбе и промене, парадигматика и деривација придева и прилога. Опис је заснован на исцрпном лексичком материјалу савременог пољског језика, анализирају се колебања књижевне норме која се тичу морфонологије.

Монографију прате и три прилога: "Морфонолошке корелације консонаната у руском језику" (266–276), "Типологија морфонолошких модела у словенским језицима, јотовање девербалних именица на *-енџе" (277–286) и "Ка морфонологији пољске именичке промене" (287–310).

Питања словенске морфонологије С. М. Толстој истражује паралелно са другим лингвистичким проблемима током целог свог научног рада; овде наводимо само неке њене значајније радове из ове области, нпр.: "Начальные и конечные сочетания согласных в сербскохорватском языке", *Исследования по сербскохорватскому языку*, М. 1972; "О некоторых трудностях

морфонолошког описања", *Вопросы языкознания*, М. 1971; "Морфонолошке корелације согласних у руском језику", *Вопросы языкознания*, М. 1975; "Морфонолошке типове субстантивних парадигми у полском језику", *Славјанско и балканско језикознање, Проблеми морфологије савремених славјанских и балканских језика*, М. 1976; "К типолошкој карактеристици категорије палаталности у славјанским језицима", *Советско славјановедение*, М. 1977; "Условија чередовања о ~ у у полском императиву", *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*, В. 1981; "Морфонолошке типове глагољних парадигми у полском литературном језику", *Славјанско и балканско језикознање, Проблеми морфологије*, М. 1981; "К сопоставителному изучењу славјанских језика на нивоу морфологије: основи у полском и руском језицима", *Теоретичке и методичке проблеме сопоставителног изучења славјанских језика*, М. 1994; "К типологији морфонолошких модела у славјанским језицима: йотација у оглагољним именима на *-епъје", *Русистика. Славистика. Индоевропеистика*, М. 1996.

Биљана Сикимић (Београд)

Dubravko Škiljan: JAVNI JEZIK. Biblioteka XX vek, Beograd, 1998.

Dubravko Škiljan, poznat u lingvističkim krugovima po brojnim radovima iz opšte i teorijske lingvistike, istorije lingvistike, sociolingvistike, semiologije i klasične filologije, objavio je knjigu pod naslovom *Javni jezik*, u okviru koje pokušava da jednu od svojih glavnih preokupacija u ranijim delima – jezik u javnoj komunikaciji, izdvoji i prikaže kao model lingvistike javne komunikacije.

Nova knjiga Dubravka Škiljana je, zapravo, pokušaj sintetičkog pregleda dosadašnjih saznanja o karakteristikama jezika i govora u sferi javnog života. Podnaslov knjige: *Pristup lingvistici javne komunikacije* ukazuje nam da je reč o delu čija je namera da definiše granice jednog još virtuelnog lingvističkog područja, da naznači osnovne probleme i da predloži temeljne operativne pojmove i definicije jedne lingvističke discipline koja još uvek ne postoji, ali za koju je već odavno pripremljen teren. Knjiga se sastoji od pet poglavlja i zamišljena je kao teorijski pristup, a ne kao tekst priručničkog ili udžbeničkog karaktera.

U prvom poglavlju: *Temeljni pojmovi* na osnovu jedne od mogućih teorijskih podela savremene nauke o jeziku na izvankontekstualnu i kontekstualnu lingvistiku,

autor nas upućuje, u vezi sa kontekstualnom lingvistikom, na niz teorijskih pojmova i njihovih definicija na kojima će biti zasnovan pristup lingvistici javne komunikacije. To su: *kontekst, komunikacija, komunikacijski akt, javnost, javna komunikacija, status i uloga, domeni i diskursi javne komunikacije, komunikacijski kolektivi, komunikacijska i simbolička funkcija javne komunikacije*.

Predloženi model lingvistike javne komunikacije teži da opiše elemente njenog konteksta i da ih poveže sa idiomima koji se u njoj manifestuju. Ovakav pristup postavlja niz neposrednih zadataka kojima će biti posvećena naredna četiri poglavlja.

Drugo poglavlje: *Domeni i diskursi* ima za cilj da objasni koji se domeni javne komunikacije zajedno sa svojim specifičnim diskursima pojavljuju u danas dominantnom modelu javnosti. Domeni i diskursi javne komunikacije sagledani su jednim delom kroz istoriju konstituisanja domena javne komunikacije od mesopotamskih vremena, preko antičke Grčke, u čije vreme su izgrađeni prvi teorijski modeli javnog komuniciranja i njegovih domena i diskursa, pa do danas. Razrađen je osnovni Aristotelov model koji ima tri domena: retorički, poetski i logički. Iz savremene perspektive retoričkom domenu pripadaju: diskurs politike, diskurs administracije i diskurs prava, a u poslednje vreme ovde se ubraja i diskurs medija. U okviru retoričkog domena prilično je izražena tendencija manipulacije jezikom javne komunikacije zasnovane na njegovoj nužnoj ideologizaciji. U poetski domen ubraja se poetski diskurs, a u logički: diskurs nauke, diskurs obrazovanja, dok se negde između ova dva domena nalazi religijski diskurs. Doba kompjuterske komunikacije ustanovljava neke nove relacije, ali i upozorava na savremenu krizu javne komunikacije i javnosti uopšte.

U trećem poglavlju: *Jezički kolektivi i zajednice* istražuje se koje su društvene grupe relevantne, po svojim socijalnim strukturama i kolektivnim ulogama, za javnu komunikaciju i kako se one artikulišu kao komunikacijski kolektivi i jezičke zajednice, ali i kako se u njima i među njima realizuje intergrupna i intragrupna komunikacija. Škiljan ovde uvodi pojam *komunikacijskog kolektiva* kao dela društvene strukture koji se odlikuje svojim idiomom. Komunikacijski kolektivi u socijalnim strukturama izdvojeni su i imenovani kroz prizmu savremene struktuiranosti društva kao: društvene klase, društveni slojevi, političke stranke i interesna udruženja, profesionalne grupe i religijske zajednice. Teritorijalno distribuiranim epihorskim idiomima pridružuju se jezičke zajednice koje u relaciji jezika i entiteta postaju elementi socijalne strukture sa tendencijom proširivanja i menjanja usled dinamičnosti i nestalnosti modernih društvenih struktura. Jezik javne komunikacije tako može da se ukaže i kao socijalna semiotika ukoliko se iz odnosa koji vladaju među idiomima odgovarajućih komunikacijskih grupa iščitavaju i relacije između jezika i društvene moći. U modernim državama – nacijama aktuelno

pitanje opšteg idioma najčešće se rešava preovladavanjem jednog idioma i to jednog nacionalnog jezika i zanemarivanjem ostalih, gubeći pri tom iz vida da opšti idiom treba da izraste upravo iz interakcije svih komunikacijskih kolektiva.

Četvrto poglavlje: *Pravila i norme* ustanovljava kojim sve instrumentima i mehanizmima raspoložu društvo u celini i pojedine društvene grupe za regulaciju međusobnih komunikacijskih i simboličkih odnosa. Pravila se, prema autoru, uspostavljaju na znanjima koja su utemeljena na: jezičkoj, komunikacijskoj i pragmatičkoj kompetenciji i obuhvataju njima adekvatne norme: jezičku, komunikacijsku i pragmatičku. Jezička norma iskazuje se kao standardni jezik, komunikacijska norma reguliše se planiranjem statusa jezika, dok se pragmatička norma bavi jezičkim pravima i slobodom govora.

U poslednjem, petom poglavlju: *Znakovi i simboli* razmatra se kako se u komunikacijskom i simboličkom prostoru jezika izgrađuju kolektivni i individualni identiteti i na koji način se iz jezika javne komunikacije mogu iščitavati obeležja društvene strukture. U ovom poglavlju sadržana je omiljena tema savremene lingvistike o funkcijama jezičke delatnosti, jezika i govora. Škiljan ističe posebno važnost simboličkog prostora za razmatranje odnosa između jezika i identiteta. U okviru etike javnog komuniciranja moderno i racionalno društvo ističe važnost individualnih i kolektivnih identiteta kao temeljni etički imperativ, ali u praksi javni jezik se više pokorava pravilima koja proizilaze iz društvene moći nego iz etičkih principa.

Na kraju postavlja se pitanje da li ova knjiga pripada domenu lingvistike ili je njeno mesto pre u domenu sociologije, teorije komunikacije, političke teorije ili, pak, filozofije. Ako pogledamo *Indeks pojmova i tema* uočićemo niz nelingvističkih pojmova (javnost, status, politička stranka...), dok se u *Indeksu imena* većina spomenutih autora ne ubraja u lingviste. Odgovor na ovo pitanje naći ćemo u predgovoru koji je napisao autor knjige. Opravdanje za ovakav postupak Škiljan pronalazi povezujući savremene tendencije u jeziku sa antičkim pogledima na jezik, ističući tvrdnju da "lingvistika može biti uistinu humanistička nauka samo pod uvjetom da njezin stvarni objekat bude čovjek (sa svim svojim individualnim, društvenim i historijskim determinantama) koji upotrebljava jezik u određenom uvijek konkretnom kontekstu".

Može se zaključiti da je knjiga *Javni jezik*, kao model lingvistike javne komunikacije, ustanovila osnovni koncept izučavanja jezika javne komunikacije u međusobnoj povezanosti konteksta javne komunikacije i jezika koji se u njemu upotrebljava u skladu sa osnovnom autorovom intencijom izgrađivanja predloženog modela.

Jelena Petrović (Beograd)

Bernard Spolsky: SOCIOLINGUISTICS. Oxford Introductions to Language Study, Oxford University Press, 1998, 128 str.

Knjiga *Sociolingvistika* Bernarda Spolskog (Bernard Spolski), profesora engleskog jezika Bar-Ilanskog Univerziteta, predstavlja sažet opšti uvod u sociolingvistiku. Svrha ove knjige je da studente uvede u lingvistička istraživanja, odnosno da ih pripremi za bavljenje ovom problematikom. Knjiga sadrži četiri poglavlja: 1. *Pregled*, 2. *Tekstovi*, 3. *Reference*, 4. *Glosar*.

U *Pregledu* se daje kratak osvrt na glavne karakteristike sociolingvistike: njen obim, principe istraživanja i osnovna interesovanja. Obuhvaćeno je sedam celina: 1. društveno proučavanje jezika (obim istraživanja, komplementarni prilazi, metode istraživanja, podaci, sociolingvistika na zadatku), 2. etnografija komunikacije i struktura konverzacije (etnografija komunikacije, struktura konverzacije, formule učtivosti, oslovljavanje), 3. teritorijalne varijacije u govoru (govorne zajednice i repertoari, dijalekat), 4. stilovi i socijalne klase (stilovi, funkcionalni stilovi ili registri i domeni, sleng), 5. bilingvali i bilingvizam (jezička socijalizacija, opis bilingvizma, bilingvalna sposobnost, zamena i mešanje kodova), 6. društveni multilingvizam (multilingvizam, jezička lojalnost i odbijanje jezičkog pomeranja, jezik i etnički identitet, jezik i politika, jezička prava, pidžini i kreoli, diglosija), 7. primenjena sociolingvistika (jezička politika i jezičko planiranje, planiranje statusa, planiranje korpusa, normativizam i propisivanje, planiranje jezičke akvizicije ili politika jezičkog obrazovanja, politika jezičke difuzije ili lingvistički imperijalizam, širenje engleskog jezika).

Drugo poglavlje knjige sadrži dvadeset i dva teksta izabrana iz bogate sociolingvističke literature. Nakon svakog od njih navedeno je više pitanja koja izabrani tekst povezuju sa temama obrađenim u prvom poglavlju, ali istovremeno čitaocu pomažu i da proveri svoje znanje.

Reference upućuju na brojne sociolingvističke knjige i članke u kojima se problemi obuhvaćeni ovom knjigom detaljnije razrađuju. Svaki naslov je praćen kratkim osvrtom na sadržaj.

Glosar broji oko devedeset termina upotrebljenih u ovoj studiji i u isto vreme služi kao indeks.

Marija Dindić (Beograd)

Милораг Телебак: ГОВОРИМО СРПСКИ (С ЛАКОЋОМ ДО ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ). Нови глас – Народна и Универзитетска библиотека, Бања Лука – Приштина, 1998, 347 стр.

У времену њомахнијалоџ техничко-технолошкоџ најрејџка чини се да наша култура не иде никуд и да њајџи од "информационе болести". Поџошћову у сфери језика, као најважнијем облику човековоџ културноџ њонашања, уочавају се њукошћине, некад њолико дубоке да елементарно нејознавање језичких норми не може да се сакрије. Невелик је број њриручника њосвећених неџовању срјскоџ језика, а они који су досћујџни ширем круџу чџшалаца, њрилично су академски и елиџистџички насћројени.

Књџа *Говоримо срјски (с лакоћом до језичке културе)* одличан је њриручник за све оне који се не баве линџвистџиком. У њиџању су бројне језичке недоумице, њџ. она исклизуња у језику која се збоџ честџе њоџреине ујошребе у џвору и њисању моџу још смајрајџи и нормираним облицима.

Књџа садрџи сћо њридесетџ радова који су њрејходно објављени у рубрици о језику *Гласа срјскоџ од 1993. до 1995. и касније*. На један модеран начин, који се оџледа у занимљивом њрисиују, духовиџом излаџању и ненаметџнуџом редоследу ишчиџавања књџе, ауџор размџтра најџананија џрамаџичка, лексикоџрафска, синџтаксичка и њравоџсна њиџања. Обично код овакве врсте њриручника врло иџџриџанџни, необични наслови радова ("*Уџреџнуџи суџружџници*", "*Сенилни сенџџори*", "*Кафа с каџуљачом*") имају за циљ да њобуде радозналост и скрену њажњу чџшалаца на одређена језичка њиџања.

Сџицање и неџовање језичке културе усменоџ и њисаноџ џвора ауџор заџочџне размџтрањем еџнојезичких њиџања. Разлике између срјскоџ и хрвајскоџ језика (два језика из једноџ јајџа) које се у књџи наводе, лексичке су њприроде и оне само доџриносе боџаџсћиву и изражајној снази језика, њодесностџи израза, лейошћи сћила и њрецизностџи мисли. Тако ауџор наводи и васкрсле архаизме: *врховник*, *војарна*, *њосћројбе...* и *новосковане неолоџизме: намиџаџељ знања*, *џричува ('резерва')*, *зракомлаџ ('хеликоџџер')* у хрвајском језику, који звуче накарадно и вешџачки.

У детаљној анализи џрешака и заблуда у језичком сисћему ауџор се не задрџава само на неадекватној ујошреби и значењу речи (џирка око, сћојџм вам на расћоложењу, сниџење одеће) и нејознавању њиховоџ њорекла, већ се осврће и на оне синџаџмаџске сћојеве и реченичке консћрукције које су наноси из сћраних језика: *Па њо је за њолудџи*, *Колико је сћара беба*, *Назови ме џелефоном*. Не може се конћролисћи доџок речи из сћраних језика, као ефикасних медијума комуникације, њиџи се може сџречџи њихова адаџџација

у нашем фонолошком систему. Чини се да аутор не види колику слабост у коришћењу шупљих звука колико у нејиродној и слободној употреби језика. У књизи се посебно истиче погрешна употреба предлога или, пак, њихово изоставање: бићи кући, по том питању, ради епидемије, плаћање са чеком итд. У последњем поглављу "Из правописа" Милорад Телебак обрађује кроз тридесет радова иновативна правописна решења проистекла из Правописа српског језика Машице српске, објављеног 1993. године.

Иновације се, по аутору, односе на употребу великог слова, састављено и расстављено писање речи, смањену употребу цртице, ревидирано полусложеничко писање и сл.

Говоримо српски (с лакоћом до језичке културе) још један је у низу језичких приручника који открива есенцијално, суштинско, нормативно у језику. Писана једноставно, духовито, без рецеицијских прејрека, књижа усјева да човеку приближи један читав сјекипар језичких истина и заблуда.

Ивана Бојовић (Београд)

Mišo Kulić: JEZIK PRIJE JEZIKA. Kalekom, Beograd, 2000, 381 str.

Studija Miše Kulića *Jezik prije jezika*, sa opsežnim podnaslovom *ontologija, teologija, antropologija i gramatičko kao teogramatičko iskustvo bivstvovanja* interesantan je i zamašan projekat kojim se pokušava odgovoriti na niz kompleksnih pitanja iz oblasti razumevanja jezika kao medija ljudskog sporazumevanja. Zasnivajući izlaganje na izuzetnoj spekulativnoj moći, Mišo Kulić razmatra jezik kao jedinstven smisao ljudskog bivstvovanja uopšte, tangirajući u studiji niz, često ukrštenih, problema ontološkog i teološkog statusa, odnosno baveći se antropološkim i gramatičkim problemima jezičke prakse ljudi. Jezik se u knjizi *Jezik prije jezika* posmatra kao komunikativni sistem koji, na izvestan način, prethodi samom sebi i tako omogućava uključenje svakog pojedinca u njegove označilačke i smislaone sisteme, neposrednu jezičku praksu na dijahronoj, odnosno sinhronoj ravni.

Studija ili rasprava *Jezik prije jezika* organizovana je u četiri analitička poglavlja. U prvom, s naslovom *Pitanje o jeziku i smisao bivstvovanja*, autor se pre svega bavi problematikom jezičkog utemeljenja ljudskog mišljenja, te razlikovanjem gramatičkog i logičkog značenja jezika. U drugom poglavlju s naslovom *Gramatika kao teologija jezika*, Kulić povlači razliku između gramatičkog i logičkog pojma jezičkog bića, razlikujući gramatiku i mit, odnosno tretirajući odnos klasične

filologije prema materijalnosti jezika kao mogućnosti za realizovanje komunikacije. U trećem poglavlju, *Logika, gramatika, teogramatika i tajni smisao ljudskog razloga* autor se bavi suštinom imenovanja. U četvrtom, zaključnom delu studije, *Skrivene riječi svetog trojstva gramatičkog proročišta*, Mišo Kulić analizira filološko razlikovanje smisla funkcije reči od smisla same reči.

Interesantno je i neobično što iz ove knjige izostaje eventualna literatura kao i standardni naučni aparat. Pozivanja na prethodnike koji su se zanimali, na raznovrstan način, sličnim ili bliskim problemima je relativno retko (Niče, Kafka...) te Kulić insistira na vlastitoj refleksivnoj spekulativnosti, u čemu se očituju i slabosti i vrline knjige.

Jezik prije jezika Miše Kulića je provokativno autorsko ostvarenje, koje može da pobudi širu pažnju stručnjaka iz oblasti filozofije, antropologije, psihologije i lingvistike u najopštijem smislu.

Vasa Pavković (Beograd)

Ђуро Шушњић: РИБАРИ ЉУДСКЕ ДУШЕ. Чиџоја, Београд, 1999, 230 сџр.

Књига, чији је ауџор докџтор филозофских наука и професор универзитџета, има чџетири џоглавља: 1. Појмови прџетџоставке сазнања, 2. Сџрукџура џојма, 3. Областџи прџмене, 4. Границе и криџика. Свако џоглавље садржи џо неколико џосебних, мањих, целина (џоднаслова).

Прџетџени каракџтер сџудије је анализа комуникаџија са прџажмаџичкоџ асџекџа, џако да је џешко одвојџи чистџо филозофске елементџе од социолџнџвисџичких.

На ширем филозофском џлану ауџор анализира уџицај владајуће класе (џо прџавилу малобројније) на остџали део џоулаџије. Као једно од џлавних средсџава маниџулаџије и џехнолоџије власџи, Шушњић види комуникаџивну прџаксу.

У делу књиге џод насловом "Порука", ауџор се бави прџиродом и сврхом комуникаџија између различџитих груџивених класа. На прџимеру информатџивне моћи (џолиџичке и дифузне) дрџавних медија анализиран је уџицај изџворене и написане речи на џублику.³

³ Овај асџекџ је у лџнџвисџичкој лџтератури џознаџ као џеорија џворних чинова. У конкретџном случају – прџлокуџјских џворних чинова.

"Помоћу језика може се владаћи масама, а да оне то не знају", тврди Шушњих наводећи примере из књижевности и политичке праксе. Од веће је значаја ко масама говори, од онога што се каже. Међутим, изговорена реч открива и лежишмише говорника, тако да се јавља повратна сјређа, израза и садржаја с једне, и комуникативног ауторитета говорника, с друге стране. Духовита је, оригинална и вероватно тачна ауторова ојаска "да није злуј онај ко не зна да чита, већ онај ко мисли да је све написано истина". Од аспектија проучавања језика којима се баве комуникологија и ошита лингвистика аутор анализира следеће:

- а) реч као средство за скривање мисли,
- б) фатичну (везивну)⁴ функцију у смислу језичког приладођавања саговорнику,
- в) комуникативну и когнитивну функцију језика,
- з) варијантност језика условљену ситуацијом,
- г) идеологизацију језика.

Овим се сјисак лингвистичких тематских областју, које се нужно прејлићу, условљавају и дојућавају, не исриљује, али су ове најјечатљивије.

И у осталим поглављима аутор се често дојиче језика који, по њему, поред комуникативне функције, често представља сјатусни знак распознавања, средство манипулације, појражавања моћних и сл.

Књижа је писана лаким и разумљивим стиллом иако је снабдевена комплетним научним апаратом, предговором, уводом, фусношима и сјиском литератјуре. Чита се без најора и у једном даху ујркос високој сјручношћу и позамашном обиму.

Рагивоје Жујих (Београд)

ЗБОРНИЦИ

⁴ Роман Јакобсон је појстјулирао шест комуникативних функција језика (референцијалну, когнитивну, појтску, фатичну, емојивну и мејажезичку), Јакобсон Роман, Лингвистика и појтика, Београд, Ношћ, 1966, сјр. 285–324.

MIR ZVU^A|IJ I MOL^A|IJ. SEMIOTIKA ZVUKA I RE^I
V TRADICIONNOJ KULXTURE SLAV}N. Indrik, Moskva,
1999, 332 str.

Zbornik radova Svet zvukova i ćutanja: semiotika zvuka i govora u tradicionalnoj kulturi Slovena jedanaesta je po redu knjiga u Biblioteci Instituta za slavistiku Ruske akademije nauka i umetnosti, u kojoj se sa razlićitih aspekata obrađuje slovenska tradicionalna kultura. Ovaj zbornik posvećen je uspomeni na akademika Nikitu Iljića Tolstoja, utemeljitelja ruske etnolingvistićke škole. Po rećima urednićkog odbora, koji ćine T. A. Agapkina, L. G. Nevskaja, I. A. Sedakova i S. M. Tolstoj, "zbornik je posvećen zvukovnom kodu u jeziku i tradicionalnoj kulturi Slovena i u njemu se na materijalu razlićitih folklornih ųanrova i fragmenata obrednosti analiziraju semiotićeke karakteristike zvukova iz prirode, ųivotinjskih glasova, muzike, govora, kao i tišine i ćutanja".

Zbornik sadrųi 18 radova. Otvara ga rad redaktora Svetlane Tolstoj, "Zvukovni kod tradicionalne narodne kulture", u kome se zvukovni kod posmatra kao jedan od elemenata jezika kulture i daje opis njegovih formalnih, funkcionalnih i semantićkih karakteristika. Budući da ovaj prilog S. M. Tolstoj predstavlja uvod za ćitav zbornik, u njemu je izloųen uopšteni pregled oblasti slovenske etnolingvistike i folkloristike u kojima je do sada razmatran problem zvuka, odnosno ćutanja. Takođe, u ovom prilogu daje se i pregled radova koji ćine zbornik Svet zvukova i ćutanja.

T. A. Agapkina u radu "Zvukovna predstava vremena i rituala" utvrđuje kojim se zvukovnim sredstvima markiraju vreme i prostor u prolećnom ciklusu obreda kod Slovena.

Radovi E. E. Levkijevske ("Glas i zvuk u slovenskoj apotropijskoj magiji") i Lj. Radenkovića ("Glas u narodnim bajanjima juųnih Slovena") za predmet imaju apotropijsku funkciju zvuka i glasa. U prvom od ova dva rada autor se bavi naćinom izgovaranja i zvukovnom organizacijom magijskih tekstova sa zašćitnom funkcijom, dok drugi za predmet ima funkciju glasa u basmama kod juųnih Slovena, koje su najćešće zasnovane na dve suprotstavljene paradigme: prvu ćine svetlost i govor i ona oznaćava ćovekov, ovozemaljski svet, a drugu tama i ćutanje i odlikuje je mrak i tišina.

Prilog A. A. Plotnikove "Magija zvuka u slovenskim stoćarskim obredima" predstavlja pokušaj celovitog opisa i analize ćisto zvukovnog aspekta stoćarskih obreda. Isti autor prisutan je u zborniku sa još jednim radom – "O simbolić zviųduka", u kome govori o negativnim konotacijama zviųduka i njegovom povezanoću sa svetom nećistih sila u narodnom verovanju.

U dva rada u zborniku razmatra se ritualna i magijska funkcija zvona i njegovog zvuka u tradicionalnoj kulturi Slovena: T. A. Agapkina u radu "Predmet, predstava, simbol: zvona i zvuk zvona u tradicionalnoj kulturi Slovena" daje bogati materijal o simbolici i funkciji zvona u tradicionalnoj obrednoj praksi; prilog M. M. Valjencove "O magijskim funkcijama zvončica u narodnoj kulturi Slovena" na neki način predstavlja dopunu prethodnog rada i govori o upotrebi zvončica u magijske svrhe – kako onih sa primarno utilitarnom funkcijom (npr. zvončica koji se vešaju stoci o vrat) tako i onih isključivo namenjenih ritualima.

V. V. Usačova u radu "Uloga onomatopeja u obrednoj praksi Slovena" daje pregled obrednih i magijskih tekstova koji sadrže oponašanje zvukova životinja, ptica i insekata, ukazujući na funkciju onomatopeja i njihovo mesto u strukturi obrednog teksta.

Dva priloga u zborniku posvećena su funkciji i značenju glasa u pogrebnim i posmrtnim obredima. L. G. Nevska u radu "Ćutanje kao atribut sfere smrti" razmatra niz koncepata koji u tradicionalnoj kulturi određuju sferu smrti: ćutanje, tišinu, nemost, nerazgovetni govor, tajnu, bezimenost, pri čemu najviše pažnje posvećuje ćutanju koje se nalazi u centru ovog semantičkog polja i najizrazitije se javlja u sistemu pogrebnih obreda. U radu "Obredno naricanje - leksika, semantika, pragmatika" S. M. Tolstoj naricanje i oplakivanje posmatra ne samo kao iskazivanje emocije, već i kao ritual koji ima magijski i mitološki karakter.

T. V. Civijan u svom prilogu "Izražavanje zvukovnog pejzaža u jeziku i tekstu" daje detaljnu analizu "zvukovnog pejzaža", pod kojim se podrazumeva opisivanje sveta kroz zvukove na materijalu ruskih zagonetaka. Kako ističe S. M. Tolstoj u uvodnom članku, autorka svojim pristupom ovoj problematici otvara širi krug pitanja koja se tiču jezičkog izražavanja, semantizacije i simbolizacije zvukova i glasova iz zvukovnog sveta koji čoveka okružuje.

I. A. Sedakova u radu "Krik u verovanjima i obredima vezanim za rođenje i razvoj deteta" analizira istočnoslovenski i južnoslovenski materijal o zvukovnoj simbolici i magiji glasa, posebno krika, u strukturi obreda vezanih za rođenje i podizanje deteta, dajući pritom iscrpnu leksičku analizu leksema vezanih za kričanje, vikanje, i oglašavanje uopšte u istočnoslovenskim i južnoslovenskim jezicima.

Od dva rada L. N. Vinogradove u ovom zborniku, prvi, "Zvukovni portret nečiste sile", bavi se tradicionalnim predstavama o "zvukovnom ponašanju" nečistih sila; ove predstave autor deli u tri grupe akustičkih karakteristika: 1. oglašavanje na prostoru kuće, 2. oglašavanje na lokusima otvorenog prirodnog prostora i 3. govor nečiste sile. U drugom radu, "Gatanje prema zvukovima" autorka gatanje posmatra kao način komunikacije čoveka sa onostranim svetom,

a očigledan primer takve komunikacije je gatanje u kome se koriste izražajne mogućnosti zvukovnog koda. Podaci izneti u ovom radu dragoceni su za izučavanje sekundarnog, simboličkog značenja akustičkih predstava koje postoje u narodnoj kulturi.

E. E. Levkijevska autor je još jednog priloga u zborniku: "O 'demonskom' u muzici i muzičkim instrumentima", u kome daje zanimljive podatke o ritualnim funkcijama muzike i muzičkih instrumenata u karpatskom regionu. Karpatska narodna kultura se, kako ističe autor, izrazito razlikuje od istočnoslovenske i zapadnoslovenske kad je u pitanju odnos prema muzici i njenoj funkciji: svet karpatske mitologije je, naime, muzikalno organizovan i upravo je on izvor i znanja o muzici i muzičkim instrumentima, dok je akustička strana istočnoslovenske i zapadnoslovenske mitologije sastavljena od prirodnih zvukova, koji čoveka plaše i on se od njih ograđuje ćutanjem i ne podražava ih i ne koristi u muzičkoj praksi.

Prilog pod nazivom "Borona" etnomuzikologa O. A. Pašine govori o neobičnom ritualu zabeleženom u rusko-beloruskoj pograničnoj oblasti, koji se sastoji u istovremenom pevanju obrednih pesama koje inače pripadaju različitim kalendarskim ciklusima.

Zbornik zatvara prilog S. E. Nikitine "Skloni magnetofon!" u kome autor analizira izrazito negativan odnos staroveraca prema magnetofonu: s obzirom da u njihovom kulturnom modelu ljudski glas predstavlja sredstvo opštenja s Bogom, oni "odvajanje" glasa od čoveka, snimanjem na magnetofonsku traku, vide kao opasno i đavolsko delo.

Zbornik Svet zvukova i ćutanja: semiotika zvuka i govora u tradicionalnoj kulturi Slovena, poput svih dosadašnjih publikacija moskovskog Instituta za slavistiku, predstavlja značajan doprinos slovenskoj etnolingvistici i izučavanju tradicionalne kulture Slovena uopšte. Kao jedan od njegovih velikih kvaliteta svakako treba istaći raznoobraznost i širinu u pristupu problematici oglašavanja, odnosno odsustva glasa u slovenskoj tradiciji. Radovima štampanim u ovom zborniku obuhvaćeni su oglašavanje i ćutanje i njihova funkcija i značenje u različitim obredima i folklornim kontekstima, a tiču se čoveka, životinja, prirode i muzičkih instrumenata. Pristup izloženom materijalu u nekim radovima je funkcionalan – posmatra se njegovo mesto i funkcija u strukturi obreda, dok je u drugim tekstualan – autori analiziraju mesto leksičkih jedinica koje izražavaju oglašavanje u strukturi folklornog teksta. Većina autora, međutim, kombinuje ova dva pristupa, što njihove analize čini sveobuhvatnijim i kompleksnijim.

Tanja Petrović (Beograd)

**ОСНОВЫ БАЛКАНСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ (ЧАСТЬ 2,
СЛАВЯНСКИЕ ЯЗЫКИ). Наука, Санкт Петербург, 1998,
276 стр.**

У издању Руске академије наука (Институт за лингвистичка истраживања) изашао је у Санкт Петербургу 1998. године зборник *Основы балканского языкознания (часть 2, Славянские языки)*, у редакцији А. В. Десницке и Н. И. Толстоја. Први део *Основа балканске лингвистике (несловенки језици)* у редакцији А. В. Десницке објављен је још 1990. године.

У зборнику се налазе радови П. В. Шувалова, С. Р. Тохтасјева, А. Д. Дуличенка, А. Н. Собољева, Р. П. Усикове и А. Б. Черњака.

Занимљив рад П. В. Шувалова под насловом "Проникновение славян на Балканы" (5–29) ("Сеоба Словена на Балкан") с археолошке тачке гледишта истражује носиоце словенских дијалеката у првој половини I миленијума н. е. и њихов размештај на територији између Висле, источних и западних падина Карпата, те јужне границе источноевропског шумско–степског предела. П. В. Шувалов сматра да је миграција Словена на Балкан трајала око 100–150 година, почевши од 375. године. У тој миграцији аутор издваја следеће етапе: приближавање Дунаву, редовни налети ради пљачкања оближњих територија и редовни пљачкашки походи унутар Балкана. У току неколико година у центру Балкана све време је био размештен велики војни контингент, што је вероватно било повезано са колонизацијом северозападног Балкана под плаштом аварског каганата. Аутор истражује морске и копнене пљачкашке походе на југ Балкана, насељавање са мора, југа Балкана и са копна, десне обале Дунава и сеобе северних словенских племена (Срба) под покровитељством Ираклија. Значајну улогу у миграцијама могао је имати брзи пораст становништва у условима слабог развоја економије, криза државе, притисак од стране Бугара итд. Аутор сматра да је истовремено античка цивилизација сама испровоцирала продор Авара у Медитеран из Европе од IV до VII века. У току неколико столећа на север се масовно увозила висококвалитетна медитеранска роба, што је код северних варвара створило утисак о богатим земљама на југу, са друге стране Дунава.

У раду С. Р. Тохтасјева "Древнейшие свидетельства славянского языка на Балканах" (29–58) ("Најстарија сведочанства о постојању словенског језика на Балкану") дат је преглед словенског језичког материјала, који се може наћи у писаним изворима епохе насељавања Балкана Словенима (V–VII век). Најстарије сведочанство о постојању словенског језика јесте сам етним *Словени*, који је био први пут поменут у облику *Sclaveni* у делу готског писца Јордана.

Због малобројности и несигурности записа словенског језичког материјала из VI и VII века, из њих се могу извести само сасвим скромни закључци у погледу вокализма, консонантизма, творбе речи и лексике.

Словени су у то време заузимали доста велику територију Европе, тако да је било неминовно стварање дијалекатских разлика. Сем тога, лексика која се анализира, потврђује и велики утицај страних елемената, јер је словенски језик за време насељавања туђе територије примао елементе из других језика.

Аутор указује на посебно богат материјал за историју језика првих словенских досељеника на Балкану, који се чува у топонимији Грчке.

У зборнику се затим прелази на преглед појединих словенских језика на Балкану. А. Д. Дуличенко даје сумарни преглед историје словеначког језика и преглед савременог стања (58–113), који прати солидна библиографија о теми. А. Н. Соболев, одличан познавалац јужнословенских дијалеката, по истој методологији даје преглед српскохрватског језика (114–155), Р. П. Ускова – македонског језика (156–188), А. Н. Соболев и А. Б. Черњак коауторски дају преглед бугарског језика (189–246), а А. Д. Дуличенко пише о језику Русина Србије и Хрватске ("југословенски русински језик") (247–272).

Драгана Новаков (Београд)

РЕЧНИЦИ

Vojmir Vinja: JADRANSKE ETIMOLOGIJE, Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku. Knjiga I, A–H. HAZU i "Školska knjiga", Zagreb, 1998, 245 str.

Gotovo četvrt veka nakon izlaska poslednjeg toma kapitalnog dela slovenske etimologije, *Etimologijskog rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* Petra Skoka (tomovi I -IV, Zagreb 1971–1974, u daljem tekstu ERHSJ), pojavila se prva knjiga *Dopuna* tom rečniku.

Kako Petar Skok, pre svega romanista i balkanolog, ali dobro obavešten i u domenu slavistike i indoevropistike, nažalost, iza sebe nije ostavio školu, njegovom smrću etimološka leksikografija u Zagrebu praktično je zamrla – što je stanje koje nije bitno izmenila ni pojava jednotomnika 1993. godine⁵. Pet godina kasnije, 1998. godine, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti izdaje prvu knjigu *Dopuna* Skokovom rečniku, iz pera Skokovog učenika i sledbenika, prilježnog recenzenta pre svega njegovih romanskih i grčkih etimologija, istaknutog zagrebačkog romaniste Vojmira Vinje.⁶

Knjiga svojim obimom od 245 strana obuhvata "Predgovor" (5–8), rečnički deo naslovljen "Jadranske etimologije" (11–202), popis grafičkih oznaka naslovljen "Znakovi i simboli" (203), indeks, tj. "Kazala" (205–238), kratku bibliografiju, tj. "Pokraćenice i pokraćeno označena djela" (239–243) i "Sadržaj" (245).

U "Predgovoru" se Vinja još jednom osvrće na veličinu Skokovog leksikografskog poduhvata i odaje mu sva priznanja za to što se "ogledao na svim područjima koja tvore okvir hrvatskomu jeziku: na romanistici, slavistici, balkanologiji, albanistici i turkologiji"⁷. Zatim se Vinja sa velikim razumevanjem

⁵ Jednotomnik Alemka Gluhaka, *Hrvatski etimološki rječnik*, Zagreb 1993, koji nosi izrazit autorski pečat jednog nostratičara, opet je rezultat individualnog, neinstitucionalizovanog rada. Kako i sam Vinja primećuje, taj rečnik je tek delimično zadovoljio potrebu za priručnošću "ali je znatnim svojim dijelom bio još više hermetičan, išao je u mnogo dublju jezičnu prošlost i u teško potvrdive jezične potvrde, tako da smo jednoznačnih odgovora na pitanje odakle nam ova ili ona riječ opet vrlo malo dobili" (*Jadranske etimologije*, Predgovor, str. 6). Detaljnije o ovom rečniku up. prikaze Dunje Brozović-Rončević, u časopisu *Folia onomastica Croatica* 3, Zagreb 1994, 149–154. ili Jasne Vlajić-Popović u časopisu *Južnoslovenski filolog* LI, Beograd 1995, 339–348.

⁶ U njegovom velikom i vrednom opusu posebno se ističe izvanredna dvotomna monografija *Jadranska fauna – etimologija i struktura naziva*, I–II, Zagreb – Split 1986.

⁷ Uzgred valja napomenuti da ovaj autor nigde, osim u fusnoti u kojoj daje precizan bibliografski podatak o *Etimologijskom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika*, ne pominje činjenicu da Skok nije pisao rečnik samo hrvatskog jezika – ali taj momenat nije predmet ovog osvrta.

osvrće na raznovrsne poteškoće sa kojima su se godinama morali nositi priređivači rukopisa Skokovog rečnika za štampu, i tako zalazi u sada već gotovo poluvekovni period postskokovske ere u kome se kao glavni zadatak pred hrvatske lingviste postavlja "oživljavanje etimoloških studija koje su nakon Skokove smrti i same bile zamrle". Dalje on podseća da je u tom cilju HAZU (svojedobno je to bila JAZU) formirala Odbor za etimologiju i pokrenula održavanje Skokovih etimoloških susreta⁸. Međutim, i dan-danas se ne može govoriti o "procvatu" etimoloških studija u hrvatskoj lingvistici. O tome indirektno svedoče i *Jadranske etimologije* koje su opet delo samo jednog autora, srećom svestranog romaniste sa gotovo polustoletnim stažom bavljenja Skokovim nasleđem i promišljanja načina da se što je moguće bolje osmisli i sprovede nadogradnja dela koje je ostalo iza Skoka. Vinjina razborita procena da je "preuranjeno misliti na suvremeno zamišljeni etimološki rječnik po uzoru na Wartburgov ... ili Pfisterov..." budući da u njegovoj sredini za to nema "ni organizacijskih ni znanstvenih potencijala" logično vodi ka priklanjanju stavu da za sada treba raditi na *Dopunama* Skokovom rečniku na kojima bi se angažovali udruženi kroatisti, slavisti, germanisti, romanisti, balkanolozi, turkolozi, indoeuropeisti itd. Tako Vinja, "čekajući da i drugi specijalisti iz navedenih područja dadu svoj doprinos" prilaže "ove *Jadranske etimologije* kao svoj doprinos jednom novom i znatno uređenijem izdanju Skokovog rečnika."

Rečnički deo već na prvi pogled svojim izgledom, koricama u tamoplavom povezu, tipom slova, dvostubačnim rasporedom odrednica, donekle i njihovom strukturom, veoma liči na Skokov rečnik, što je i bila namera autora koji ističe da su njegove "Dopune uvjetovane koncepcijom Skokova Rječnika"⁹. Pojedinačne odrednice, međutim, nemaju fiksnu strukturu, što je posledica razlika u njihovom sadržaju, tj. obimu. U slučaju da nisu sasvim kratke, one u principu počinju

⁸ Vinja se tu ne upušta u detalje, ali čitaoc može zanimati podatak da su Prvi Skokovi etimološki susreti održani još daleke 1987. u Zagrebu (up. hroniku tog skupa: Jasna Vlajić-Popović, Prvi jugoslovenski naučni skup o etimologiji, *Južnoslovenski filolog* XLIV, Beograd 1988, 113–115, te prikaz krnjeg zbornika radova sa tih susreta: Biljana Sikimić, Etimologija. Referati sa Znanstvenog skupa o etimologiji održanog 4. i 5. lipnja 1987. u Zagrebu, *Južnoslovenski filolog* LI, Beograd 1995, 334–338, kao i neke od tamo neuvrštenih radova: Aleksandar Loma, Dalje od reči: rekonstrukcija prajezičkih leksemskih spojeva kao perspektiva slovenske i indoevropske etimologije, *Južnoslovenski filolog* LI, Beograd 1995, 31–58; Jasna Vlajić-Popović, O nekim pseudogrecizmima u srpskohrvatskom, *Južnoslovenski filolog* LI, Beograd 1995, 197–202; Zvezdana Pavlović, Leksičke i onomastičke paralele izvedene iz korena *maq-, *Južnoslovenski filolog* LI, Beograd 1995, 233–239). Drugi Skokovi etimološki susreti održani su u Zadru 8–9. novembra 1990. (up. hroniku Biljane Sikimić, *Južnoslovenski filolog* XLVII, Beograd 1991, 279–280). Treći Skokovi susreti su, koliko znamo, održani u Puli 1993. godine itd.

⁹ Ono što vidimo kao jedan od retkih formalnih otklona od ERHSJ jeste obim ovog toma u koji ulaze samo slova A–H a ne, kao u I tomu Skokovog rečnika, A–J.

iznošenjem (novog) materijala, zatim sledi mišljenje koje je dato u ERHSJ (ukoliko reč u njemu postoji) i eventualna diskusija s tim u vezi, a onda dolaze komentari ostalih konkurentnih tumačenja. "Naša su etimološka objašnjenja često znatno duža nego u Rječniku (misli se na ERHSJ), a to je uvjetovano većim poklanjanjem pozornosti semantici, jer je svaki semantički opis nužno opširniji od koncizne etimologijske jednadžbe." U principu je zadržana i Skokova praksa navođenja bibliografskih podataka na kraju gesla (up. *Predgovor*, str.7–8), ali taj segment nije grafički upadljiv kao u ERHSJ već je označen samo jednom podebljanom tačkom na sredini reda, dok se izvori citata unose u tekst ad hoc, a neke odrednice taj segment i nemaju.

Znatan je broj Vinjinih odrednica koje uopšte nisu pomenute u Skokovom rečniku (npr. *abativen*, *abel*, *abažarat*, *abencjon*, *dafora*, *dezubitat se*, *digant*). Većina njih kao nosilac gesla nije ni postojala u Skokovom rečniku, nego se o njima govori u okviru Skokovih drugačije naslovljenih članaka (npr. Vinjino *abad* kod Skoka je s.v. *abain*, ili *debit* s.v. *pastek*). Nije mali broj onih koje već kod Skoka figuriraju kao posebne leme, ali Vinja donosi nove podatke, dopune ili predloge alternativnih tumačenja (npr. *abain*, *abis*, *antrešelj*, *debit*, *dikela*).

Jedna od dragocenosti ove knjige jeste indeks u njoj pomenutih termina¹⁰, organizovan slično Skokovim *Kazalima*: nosioci odrednica čine samostalnu stavku indeksa, a reči obrađene pod drugim lemmama navode se u paru sa odgovarajućom naslovnom reči od koje su odvojene samo kosom crtom (nema grafičke distinkcije putem kurziva i proreda, kako je to bilo rešeno kod Skoka). Onomastički materijal nije posebno izdvojen (kao kod Skoka), već je integrisan u opšti spisak u kome se toponimi i antroponimi lako prepoznaju po velikom početnom slovu. Bibliografija je, po priznanju samog autora, nepotpuna tj. provizorna do okončanja izlaženja svih tomova, što eventualne zamerke na neke detalje u njoj čini trenutno bespredmetnim.

Iako u ovom rečniku, kao što bi se i očekivalo, daleko preovlađuju romanizmi, mudrim izborom naslova autor je sebi ostavio odrešene ruke da u ove *Dopune* uključi i poslednji, lokalni italijanizam najnovijeg datuma, ali isto tako i slobodu da njima obuhvati i svu drugu leksiku zabeleženu diljem Jadranskog primorja (često i ne samo tamo), bez obzira da li su to domaće reči (*dekat*), pozajmljenice iz drugih jezika, naročito turcizmi (*arambaša*, *fuštanj*, *hambar*), poneki grecizam (*dikela*), retki germanizmi (*danbark*, *gabrla*), čak i noviji anglicizmi (*dacitavat*, *ganga*), ili pak reči nepoznatog porekla (*dalmica*, *dančica*, *delažit*).

¹⁰ Samo je autor sa ličnim iskustvom mučnog čitanja tri toma Skokovog rečnika bez indeksa mogao biti tako uvidavan prema sopstvenim čitaocima – u ime svih njih ovaj prikazivač mu se srdačno zahvaljuje.

Jadranske etimologije su knjiga kojoj se mora obradovati svaki korisnik Skokovog rečnika, iako ona (kao i preostale dve ili tri kojima će biti pokrivena cela abeceda), zbog ograničenosti areala na koji je usredsređena, kao i neizbežne dominacije romanizama među njenim odrednicama, nikako ne može zadovoljiti sve potrebe za osavremenjavanjem Skokovog *Etimologijskog rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. To i dalje ostaje zadatak za buduće etimologe.

Jasna Vlajić-Popović (Beograd)

**Мирјана Милојковић: РЕЧНИК БАЧКОГ ЖАРГОНА.
Виша школа за образовање васпитача, Вршац, 2000, 163 стр.**

Речник Мирјане Милојковић омеђен је и територијално и временски. Обухвата период од десет година (1987–1997) и презентује жаргон ученика Гимназије "Борислав Петров Браца" и других средњих школа у Вршцу. У њему су забележене 1534 речи и израза. Речничка одредница садржи граматичку информацију, дефиницију и пример употребе. Понегде је значење речи исказано оригиналним ученичким речима. Изостављање појединих елемената речничке дефиниције или стављање тежишта на наизглед неважне детаље у оваквим случајевима, надокнађено је ђачком духовитошћу и изворношћу израза (в. *дизелаи*, *дизелашице*). Лексика обухваћена овим речником је разнородна, и семантички и творбено. Неке од речи наћи ћемо са истим значењем и у речницима књижевног језика: *аветиња*, *алапача*, *базати*, *буљити*, *воњати*, *забрљати*, *липсати* и др. Своје место у овом речнику оне су нашле, како наводи ауторка, због употребе у жаргонском контексту. Петнаестак забележених речи преузето је из страних језика, у недовољно адаптираном фонетском лику и са основним значењем које реч у изворном језику има: *агли*, *брудер*, *диктеишн*, *дурак*, *збичка*, *кар*, *спичка*, *фајт*, *френд*. У неким је речима на страну основу додат домаћи афикс: *киснути* (пољубити), *манђарити*, *систерка*, *фајтање* и др. Многе од увршћених речи веома су духовите, необичне, понекад чак чудне, и за дериватологе, али и социолингвисте и психолингвисте, представљају вредан материјал (*зонфа*, *шкљоцн*, *шлб*, *крембил*, *шоцн ботн*, *меше Г-16*, *ђуше*, *лоне* итд.).

Појмови подвргнути жаргонској номинацији, мада разноврсни, већим делом припадају областима блиским или важним ученицима. Највише речи и израза везано је за школу, што је и разумљиво, али их је врло мало с позитивним конотацијама, што је и карактеристично за жаргон:

концентрациони логор, аушвиц, џунгла (школа), *црна удовица* (професор), *стаза смрти* ("учионички простор који прозвани ученик прелази од своје клупе до табле"), *ватрена линија* ("место са којег се одговара испред табле"), *бал вампира* (родитељски састанак). Многе речи и изрази односе се на секс, љубав, физички изглед, другове, родитеље и слично.

Мада је ауторка свој речник и временски и просторно ограничила, највећи број забележених речи познат је и користи се у ученичком жаргону, и не само у њему, далеко изван Вршца. "Локални" жаргонизми су малобројни: *звати Влајковац* ("ићи у WC /Влајковац – село крај Вршца/"), *рупароши* ("млади који посећују диско 'Рупа'"). Упоредивањем овог речника са Андрићевим речником жаргона, без обзира на неједнак обим и разлике у концепцији, види се да се неки жаргонизми стари више деценија и данас користе у истом значењу (*буља* је, на пример, била у жаргонској употреби и пре Другог светског рата). Много је више, међутим, старих жаргонизама који су добили нова значења (*бумбар, фајта, муфлон*) или су изгубили нека од значења која су пре имали (*баронисати се, бугер, батаци*). У речнику је, ипак, највише нових речи са новим значењем (*баки, мрца, мутант, најкаре, прерођен*).

Анализа речи из овог речника пружиће сазнања о жаргону уопште, као и о творбеним механизмима у жаргонском лексичком систему, како о оним узуалним тако и о оним оказионалним. Начин на који су речничке одреднице конципиране и обрађене показује да ауторка познаје основна лексикографска правила.

Ђорђе Оташевић (Београд)

**М.Мокиенко, Т.Г.Никитина: ТОЛКОВЫЙ СЛОВАРЬ ЯЗЫКА
СОВДЕПИИ. Фолио-Пресс, СПб, 1998.**

Водич кроз земљу "Совдепију"

СОВДЕПИЯ, ии. ж.

1. *Советская страна*. Они живописуют ненавистную им рабоче-крестьянскую "Совдепию". На посту, 1923, № 1, 151.

2. Разг. Пренебр. *То же, что совдеп* 2. Здесь [в неформальных молодежных группировках] с презрением относятся к совдепии. Ненашев, Пилатов, 72.

Бавећи се језиком, научили смо да нове друштвене околности утичу на образовање нових речи и самим тим доприносе изменама и новинама у лексичком фонду једног језика. Циљ аутора овог речника био је да саставе речник који описује управо лексички фонд једног таквог *новог* живота и да филологе, историчаре, политикологе, културологе, али и широки круг читалаца заинтересован за руски језик и његову историју упознају са реалијама које су се у руском језику појавиле или ушле у широку примену за времена земље *Совдепије*.

Осим представљања сасвим нових речи, Мокиенко и Никитина имали су задатак да представе и речи, изразе, пословице, паролe, идиоме који су у овом периоду ушле у активну примену. Неке од њих су поред свог основног, старог, у духу новог времена стекле и ново значење.

Овај речник има за циљ да зближи читаоца са идејама, током мисли, стањем друштва, једном речју, да дода мирис и боју познатим сликама совјетског друштва.

Време истраживања је са једне стране задато Октобарском револуцијом, која означава почетак *новог доба*, а са своје друге, крајње стране – делимично завршетком епохе перестројке, а делимично остаје отворен због даље примене и наставка живота одређеног броја језичких јединица (пример из 1997, парола пренесена из РТ: "*Сегодня он играет джаз, а завтра Родину продаст*" или употреба речи *Комсомол*: "*Не расстанусь с Комсомолом, буду вечно с молодым*", А.Пугачева, РТ, 1998.).

Објављен шест година након "Речника Перестројке", овај речник даје прилично целовиту слику не само језика, већ целокупног социума, који су аутори лексички фиксирани совјетизмом "Совдепија".

У једној јединој "*краснокожеј книжке*" коју су аутори назвали речником (треба напоменути његов енциклопедијски карактер који проистиче из детаљне и исцрпне анализе), дато је мноштво информација које се могу окарактерисати као драгоцености социолингвистичког карактера: ономастичке куриозуме (*Атеист, Бунтарь, Гагвкосур, Люция, Ор, Пятвчет*), речи и изразе карактеристичне за одређени период совјетског друштва (*бамовчата, неотказ, коммуналка, субботник*), за одређени слој друштва (*седьмой батальон, пятая графа*), мноштво синонима (*Вовчик, Дохлый Вова, Классик в кепке, Дедушка Ленин, Великий сказочник, Великий корифей науки, картавый* итд), топонима (*Бабушкин, Ленинские горки, Ленинабад, Ленинанкан*), објашњења – дешифрацију за скраћенице (*ВРИД, ВРИДЛО, ОЛЖИР*), изреке и пословице (*Быт здоровый – труд толковый, быт плохой – труд и такой; Красно поле снопами, а Советская власть делами; Партийная правда – всем правдам правда; Набирайся сил у груди матери, а ума у Коммунистической партии!*) и пароле које су у одређеном броју и са стилским маркером у данашњој употреби у средствима масовног информисања (*Владыкой мира будет труд! Вся власть Советам! Партия велела, комсомол ответил "Есть"*).

Сви наводи су богато илустровани примерима из књижевности, из хрестоматија, антологија, приручника и литературе за разне струке и професије, научне литературе према гранама науке, из периодике, обogaћени наводима са радија и телевизије, из 39 речника и енциклопедија, као и обимне лингвистичке литературе на које аутори упућују читаоца на самом крају.

Богато илустрован примерима, речник је додатно обogaћен оригиналним огласима и рекламама за разне производе који су инкорпорирани у сам текст речничког чланка; дати су примери презентације услуга, робе, као и језик и форма огласа и афише.

Појмови се дају од ширег ка ужем. Под појмом *БЮРО* даје се објашњење за *партийное, комсомольское, политическое, организационное, бюро обкома, горкома, райкома, квартирное, студенческое*, али и се и сваки појединачни биро може наћи као појам у засебном речничком чланку. Под *ПАРТИЙНЫЙ* се дају *программа, политика, директивы, дисциплина, кадры, съезд, поручение, подрядок, правда*.

Речник је конципиран тако да се аутори читаоцима обраћају формом предговора, где сажето представљају своје циљеве и дају кратки приказ садржаја речника, делећи совјетизме у три типа: семантичке, лексичко-деривационе и стилске. У посебном делу дат је списак скраћеница и графички

знаци, а после основног, речничког дела следи списак коришћених извора, периодичних издања, радио и телевизијских станица чији наводи су коришћени, као и импозантан преглед лексикографских извора.

Исцрпност информација везаних за дати период даје више од лингвистичких података. Осим обраде социолошких термина и њиховог конкретног разјашњења у совјетском/постсовјетском контексту, уз помоћ овог речника долазимо и до података о називима новина које су излазиле у ово време, називима возова, фабрика, колхоза, празника (уз државне, аутори су навели преко 70 празника. За неке су дата и додатна објашњења у вези са датумом или начином њиховог обележавања).

Двадесети век био је испуњен сменама разних епоха. Састављен на самом његовом крају, овај речник може бити сврстан у дела којима се резимира учинак претходног столећа. Са пристојне временске дистанце, довољне за временску ерозију и прикупљање најразноврсније грађе, овај речник даје много више од обичног лингвистичког приручника у коме се по азбучном реду речи набрајају и објашњавају њихова значења. Његов значај је у томе што велики број наведених речи више није у употреби у руском језику (*дом лишения свободы*) и многе од њих није могуће наћи у другим речницима. Скраћеница "*непрерывка*", коју Л. В. Успенски наводи као реч која се може наћи једино у документима, новинским чланцима и уметничким делима совјетског времена, заједно са другим речима које су ишчезле пошто су нестале појаве које су те речи означавале, добија своје место, а самим тим – право на тумачење и контакт са другим временом.

Речник језика Совдепије не даје само тачну и опширну слику језика, чиме доприноси проучавању језика; овај речник даје и врло опширну слику друштва. На тај начин, осим објективне оцене идеологизоване социјалистичке слике света, помаже дубљем разумевању књижевности, литературе, која описује совјетско друштво, доприноси потпунијем схватању многих хроника, енциклопедија и осталих аналитичко-информативних издања из разних области.

Катарина Милић-Пајић (Нови Сад)

ИЗ ДРУГЕ РУКЕ

The MIT Press (нова издања)

У издању Ем Ај Ти Преса, једне од најпрестижнијих издавачких кућа, ове године је објављено (по први пут или обновљено) мноштво нових књига. И овлашни поглед на каталог издања за двехиљадиту годину показује да се теме лингвистичких истраживања на самом крају двадесетог века концентришу око генеративне синтаксе (нарочито потврђивања или оповргавања Чомскијеве теорије минимализма), семантике (посебно око когнитивних истраживања) и психолингвистике (у вези са различитим аспектима развоја говора код детета). У каталогу се наводи око 70 наслова из области лингвистике планираних за ову годину, а ми ћемо издвојити неке од њих:

Синтакса

1. Н. Lasnik, М. Depiante & А. Stepanov, *Syntactic Structures Revisited, Contemporary Lectures on Classic Transformational Theory*, 224 pp. Књига је по први пут објављена у марту 2000. године. Садржи предавања Х. Лесника о кључним проблемима генеративне синтаксе од основних поставки Чомског из 1957. године до минимализма из 1995. године.
2. *Step by step, Essays on Minimalist Syntax in Honor of Н. Lasnik*, 500 pp. Књига ће бити објављена у јуну 2000. године. Представља збирку есеја о Минималистичком програму у лингвистичкој теорији. Садржаће нови есеј Ноама Чомског о тој проблематици, али и радове других аутора, као што су: А. Barss, Н. Demirdache, К. Johnson, М. Saito, Д. Takahashi, М. Uribe-Etxebarria и др.
3. *Is the Best Good Enough? Optimality and Competition in Syntax*, edited by Р. Barbosa, Д. Fox, Р. Hagstrom, М. McGinnis & Д. Petesky, 1998, 440 pp. На основу Чомскијевог појма *economy* из Минималистичког програма заснована је за потребе фонолошких истраживања Оптималистичка теорија (Optimality Theory). Рад на тој теорији отворио је бројна питања у синтакси, а њима се у овој збирци есеја баве, између осталих, и: Р. Ackema, Е. Ј. Bakovic, Ј. Bresnan, L. Burzio, N. Chomsky, G. Poole и др.

4. E. Torrego, *The Dependencies of Objects*, 1998, 216 pp. Из угла Минимализма аутор проучава синтаксичко и семантичко понашање једне врсте објекта у романским језицима, и то нарочито у неким шпанским дијалектима.

5. P. M. Postal, *Three Investigations of Extraction*, 1998, 232 pp. Аутор фокусира своју пажњу на три синтаксичка проблема који су повезани екстракцијом (extraction), појавом која се до сада само маргинално помињала у синтаксичким истраживањима.

Семантика

1. G. Chierchia and S. McConnell-Ginet, *Meaning and Grammar*, An Introduction to Semantics, Second Edition, 2000, 522 pp. У књизи се обрађују важна семантичка питања. Пажња се посвећује проблемима који су на размеђи семантике и прагматике и расправља се о неким питањима когниције уопште. Ово, друго издање обogaћено је новом грађом.

2. L. Talmy, *Toward a Cognitive Semantics*, Volume I: Concept Structuring Systems; Volume II: Typology and Process in Concept Structuring, 480 pp. Ово двотомно издање требало би да буде штампано у августу 2000. године. Аутор дефинише поље когнитивне семантике, истражује како језик организује концептуални материјал како на уопштеном нивоу, тако и на нивоу сета посебних концептуалних домена: простора и времена, кретања и места, узрока и интеракције силе, пажње и гледишта. По аутору, ово су најфундаменталнији параметри концепције језичке структуре.

3. *Language, Logic and Concepts*, edited by R. Jackendoff, P. Bloom and K. Wynn, 1999, 470 pp. Ова књига представља збирку радова посвећених успомени на психолога Џона Макнамара (John Macnamara), на чијим се идејама заснивају бројни истраживачки пројекти из области когнитивне лингвистике и психологије. У радовима се говори о темељима језика и мишљења, о когнитивном и лингвистичком развоју, као и о математичким испитивањима когниције. У овом зборнику своје радове су, између осталих, објавили и: P. Bloom, S. Carey, S. Davis, M. Gopnik, G. Hall, R. Jackendoff и др.

4. R. Jackendoff, *Languages of the Mind*, Essays on Mental Representation, 1992, 216 pp. У прва два поглавља ове књиге сумира се теорија нивоа менталне репрезентације (languages of the mind). У следећим пасусима се објашњава учење речи, које се доводи у везу са дебатом Чомски – Пијаже. Осим тога,

пажња се посвећује и релацији између физичког простора и концептуалне структуре.

5. D. Fox, *Economy and Semantic Interpretation*, 1999, 208 pp. Аутор се бави принципима економије на размеђи синтаксе и семантике. Закони језичке економије који проистичу из семантике утичу на граматичку организацију језика, па се у књизи расправља о условима економичности.

Психолингвистика

1. *Converging Methods for Understanding Reading and Dyslexia*, edited by R. M. Klein and P. A. McMullen, 2000, 536 pp. У књизи се говори о развоју способности читања код нормалних одраслих људи, развоју дислексије, као и о различитим оштећењима мозга који изазивају проблеме са читањем. Радове су у овом зборнику, између осталих, објавили и: M. Behrmann, D. Besner, T. H. Carr, M. L. Posner, R. K. Olson и др.

2. *Perception, Cognition and Language*, Essays in Honor of Henry and Lila Gleitman, edited by B. Landau, J. Sabini, J. Jonides and E. L. Newport, June 2000, 418 pp. Књига представља зборник емпиријских истраживања о перцепцији, пажњи, меморији, когницији и језику. У уводном делу књиге даје се преглед оваквих (махом когнитивних) истраживања од 1960. године до данас. Истраживачи су углавном ученици брачног пара психолога којима је зборник посвећен. Неки од њих су: C. Fisher, D. S. Lamm, W. G. Parrott, P. Rozin, J. Sabini и др.

3. B. de Boysson-Bardies, *How Language Comes to Children*, From Birth to Two Years, translated by M. B. DeVoise, 1999, 320 pp. Аутор покушава да одговори на питање како тек рођено дете препознаје елементе говора? Затим, како га разликује од звукова који нису говор? Како организује и анализира говор? У књизи се дају одговори на ова и многа друга слична питања.

4. A. Gopnik and A. N. Meltzoff, *Words, Thoughts and Theories*, 1997, 288 pp. Служећи се достигнућима филозофије и психологије аутори покушавају да одговоре на питање како разумевамо свет који нас окружује? У књизи се разрађује *theory theory* – теорија когнитивног и семантичког развоја по којој деца као научници, уче о свету формирајући и ревидирајући различите теорије. *Theory theory* у последње време привлачи пажњу многих истраживача,

али је ово прва књига у којој се она детаљно описује и упоређује са другим теоријама.

5. K. Hirsh-Pasek and R. Michnick Golinkoff, *The Origins of Grammar*, Evidence from Early Language Comprehension, 1996, 240 pp. И ова књига се бави развојем говора код детета, нарочито лексике и синтаксе. У књизи се примењује један од најзначајнијих методолошких приступа у последњој деценији, а он се зове – the intermodal preferential looking paradigm.

Ове године су у издању Ем Ај Ти-ја објављене или ће бити објављене и књиге из других лингвистичких дисциплина, на пример из фонетике, статистичке лингвистике, историјске лингвистике. Чини се да се пажња лингвиста, па самим тим и ове издавачке куће, озбиљније усредредила на рачунарску лингвистику и на филозофију језика.

Из области рачунарске лингвистике издвојили бисмо следеће наслове:

1. *Natural Language Processing and Knowledge representation*. Language for Knowledge and Knowledge for Language, edited by L. M. Iwanska and S. C. Shapiro, 2000, 350 pp.
2. *Embodied Conversational Agents*, edited by J. Cassell, J. Sullivan, S. Prevost and E. Churchill, 2000, 352 pp.
3. *Understanding Language Understanding*, Computational Models of Reading, edited by A. Ram and K. Moorman, 1999, 544 pp.

Из филозофије језика издвајамо:

1. C. Lafont, *The Linguistic Turn in Hermeneutic Philosophy*, translated by J. Medina, 2000, 378 pp.
2. P. Ludlow, *Semantics, Tense, and Time*, An Essay in the Metaphysics of Natural Language, 1999, 264 pp.
3. G. M. A. Segal, *A Slim Book about Narrow Content*, 2000, 135 pp.

Многе од ових књига, вероватно, неће доћи до нас, али нам је преглед наслова и њихових садржаја у најгрубљим цртама показатељ централних токова и најзначајнијих истраживача у савременој лингвистици.

Рајна Драгићевић (Београд)

Robert L. Chapman, Barbara Ann Kipfer (contributor), Harold Wentworth: THE DICTIONARY OF AMERICAN SLANG. Harpercollins, 1998.

Treće izdanje Rečnika američkog slenga (prvo izdanje objavljeno je 1960) sadrži preko 19.000 reči svojstvenih različitim istorijskim periodima, socijalnim ili kulturnim grupama, kao i raznovrsnim oblastima čovekovog delovanja na tlu Sjedinjenih Američkih Država – od reči karakterističnih za govor kauboja, vojnika ili železničara 19. veka do onih vezanih za rock'n'roll, biznis, medije ili najnovija tehnološka dostignuća. U odnosu na drugo izdanje iz 1986. godine, ovo je obogaćeno sa 2.000 novih reči nastalih pod okriljem aktuelnih trendova poslednje decenije ovoga veka. Ovaj iscrpan rečnik uz fonetsku transkripciju i podatke o poreklu reči, nudi i slikovite primere njihove upotrebe kao i uputstva koja se odnose na prihvatljivost pojedinih izraza. Upozorenja o adekvatnosti korišćenja određenih reči u različitim krugovima i situacijama izuzetno su korisna, budući da su u ovoj knjizi pored široko prihvaćenih reči i izraza obrađeni i oni koji predstavljaju tabu.

Zorana Milićević (Beograd)

ДИСЕРТАЦИЈЕ

Рајна Драгићевић (Београд)

Творбена и семантичка анализа придева који означавају људске особине у савременом српском језику (аутореферат о одбрањеној докторској дисертацији)¹¹

Творбена и семантичка анализа придева који означавају људске особине у савременом српском језику тема је докторске дисертације коју је мр Рајна Драгићевић одбранила у октобру 1999. године на Филолошком факултету у Београду пред комисијом коју су сачињавали др Д. Гортан-Премк, ментор, др Ж. Станојчић и др М. Дешић. Циљ тезе био је да се на конкретном језичком материјалу потврди или оповргне хипотеза о томе да исте семантичке законитости управљају деривацијом и полисемијом и да се, још шире, творби речи може приступити не само као делу морфологије него као делу лексичке семантике.

У раду се анализира око 450 простих и изведених придева који означавају људске особине (у даљем тексту – придеви ЉО). Сви обрађени придеви домаћег су порекла. Нису истражене сложенице ни страни придеви. Грађа је ексцерпирана из *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука и уметности (у даљем тексту – *Речник САНУ*) и *Речника српскохрватског књижевног језика Матице српске* (у даљем тексту – *Речник МС*). Рад се састоји из две целине. Прву целину чини творбена анализа, а другу семантичка анализа придева ЉО.

I. У делу рада посвећеном творби придеви се прво деле на неонатопејске и ономатопејске, а затим на просте неизведене, секундарно просте и изведене. Поделом на ономатопејске и неонатопејске наглашено је да међу придевима ове тематске групе, за разлику од многих других тематских група, има пуно ономатопејских лексема. Подаци показују да је отприлике сваки четврти придев ЉО по пореклу ономатопејски, исп., на пример, *брбљав*, *врљав*, *гегав*, *дундаст*, *звекаст*, *кљакав*, *клезав*, *праскав*, *џангризав*.

1. Циљ творбене анализе придева ЉО био је да се са семантичко-творбеног аспекта испита цело семантичко поље лексема којима припада

¹¹ Скраћена верзија овог аутореферата биће објављена у следећем броју часописа *Књижевност и језик*.

тематска група придева ЉО. То значи да су у раду истражене законитости творбеног потенцијала испитиваних лексема. Уочено је и у табелама представљено да највећи број придева ЉО представља мотивне речи за деривацију следећих типова лексема: именице или именица које означавају особину, именице која означава носиоца особине мушког рода, именице која означава носиоца особине женског рода, глагола којим се означава стицање, поседовање или интензификација особине, придева субјективне оцене и прилога. Ове лексеме уз мотивне придеве ЉО чине семантичко поље људских особина у српском језику. У раду се нарочито инстистира на творбеној семантици, анализира се како се значење особине исказано придевом преноси у дериват. Посвећује се пажња томе да ли се преноси цео његов семантички садржај или само део и какав утицај на значење деривата има творбени формант, као и деривацијом постигнута промена врсте речи.

Поред закључка о постојању системности у организацији деривационог система придева ЉО, могу се издвојити и следећи закључци који су уско у вези с темом:

2. Прости придеви су далеко творбено продуктивнији од изведених. Глаголима изведеним од простих придева ЉО означава се добијање, испољавање или појачавање особине. Дублетним придевима који имају исту основу као прости придеви ЉО, али и творбени формант, постиже се ново значење, еуфемизирано значење, интензивирани значење или експлицитније значење људске особине. Прилози постали од придева ЉО представљају добар пример за прилоге којима се више или мање карактерише вршилац радње. Ако је прилог постао од придева којим се означава физичка особина, онда он у реченици одређује искључиво вршиоца радње (*Она намргођено спрема стан.*), а ако је настао од придева који означава духовну особину, онда се њиме одређује и радња и њен вршилац (*Она чило спрема стан.*).

3. Типичне вредности творбених форманата изведених придева ЉО омогућиле су да се у раду, системом бинарних опозиција, представи пет основних значењских информација које творбени форманти могу унети у изведени придев ЉО:

<i>Критеријум</i>	+ <i>тв. форманти којима се у придев уноси значење описано у првој колони</i>	- <i>тв. форманти који не уносе у придев значење описано у првој колони</i>
1. ОПСКРБЉЕНОСТ	<i>-ит, -ен, -ив, -ан</i>	<i>-ак, -ат, -аст, -љив, -ав</i>
2. КАРАКТЕРИСТИЧНА ПОЈЕДИНОСТ	<i>-ат, -аст, -ав</i>	<i>-ак, -ен, -ив</i>
3. СЛИЧНОСТ	<i>-аст, -ен</i>	<i>-ит/-овит, -ат, -ак, -ив/-љив</i>
4. ПРИДЕВИ АКЦИЈЕ (ДЕВЕРБАТИВНИ)	<i>-ав, -ан, -љив</i>	<i>-ат, -аст, -ен, -ит/-овит, -ак</i>
5. СУБЈЕКТИВНА ОЦЕНА	<i>-ав, -аст, -ит/-овит</i>	<i>-ан, -ив/-љив, -ен</i>

Прави закључак о изведеним придевима ЉО може се донети тек кроз њихову међусобну конфронтацију и кроз поређење функционалне и семантичке улоге форманата у њиховом обликовању.

Опскрбљеност. Нема нарочите разлике у начину на који придеви ЉО означавају опскрбљеност (исп. *силовит, страховит* : *страствен, тајанствен* : *презрив, чежњив* : *дражестан, јадан*). Помало се разликује само формант *-ит/-овит* по томе што означава јачи степен не само опскрбљености, већ и ефекта који та опскрбљеност изазива. Неутралност форманата у погледу начина на који означавају опскрбљеност проистиче отуда што је ово значење основна семантичка функција описних придева. Због тога формантска синонимија није изненађење.

Карактеристична појединост. Не постоји апсолутно поклапање у начину на који форманти *-ат* (*глават, ногат, плећат*), *-аст* (*жиласт, плећаст*) и *-ав* (*квргав, чекињав*) одређују особу по карактеристичној појединости. Формант *-ат* је у том погледу сасвим неутралан. Значење карактеристичне појединости је његово једино значење. Иако се не везује за творбене основе свих именица које означавају делове тела, овај творбени формант можемо сматрати типичним за творбу ове групе описних придева.

Формант *-аст* означава умањен степен особине, што је нарочито очигледно ако упоредимо придеве са формантима *-ат:-аст* или *-ав:-аст*, који имају исте мотивне именице: *плећат – плећаст, жилав – жиласт, слинав – слинаст*. Ови дублетни облици и постоје због тога што се облик на *-аст*

саодноси с обликом на *-ат* или *-ав*, умањујући степен изражености особине исказане придевом на *-ат* или *-ав*.

Творбени формант *-ав* је, изгледа, накнадно добио пејоративну конотацију под утицајем значења мотивних речи. У сваком случају, када би постојао придев *плећав*, он би имао негативну конотацију. То значи да се ова конотација осамосталила у односу на творбене основе и везала за формант *-ав*, који пејоративност уноси и у придеве чије су творбене основе семантички неутралне.

Сличност. Форманти *-аст* (*змијаст*, *ћуркаст*) и *-ен* (*ватрен*, *леден*) разликују се у овој својој семантичкој функцији само по везивању за различите значењске типове мотивних речи. Формант *-аст* се често везује за мотивне именице које означавају називе животиња или (ређе) неких других бића и појава (*ђаво*, *враг*), док се *-ен* везује за мотивне именице са градивним значењем (*ватра*, *ветар*, *лед*, *огањ*, *плам*). Анализа деривационих система ових придева показала је да управо ови придеви на *-ен* о којима говоримо представљају мотивне речи за придеве на *-аст* (*ватренаст*, *леденаст*, *пламенаст*, *свиленаст*). То нам показује још једну димензију односа *-ен*: *-аст*. Придеви на *-аст* и у овој бинарној опозицији представљају деривате који означавају умањени степен изражености основне особине.

Способност означавања сличности показују још неки придеви са другачијим творбеним формантима (*-(а)н*: *чудовиштан*, *-ав*: *рђав*, *шепртљав*).

Придеви акције. Изведени придеви ЉО могу бити деноминалног, деадјективног и девербативног порекла. Међутим, праву опозицију чине деноминални према девербативним. Деадјективним придевима творбени формант је ознака субјективне оцене. И док је систем деноминалних придева ЉО обимнији и семантички разуженији (све се наше бинарне опозиције углавном заснивају на семантици деноминалних придева), систем девербативних придева је далеко мање обиман и семантички усмеренији. Наравно, сваки формант у том систему има одређену семантичку вредност. Ево како је ми видимо.

Творбени форманти *-(а)н*, *-ав* и *-љив* су носиоци система девербативних придева ЉО. Заједничка карактеристика свих ових придева јесте да се њима одређују особе по некој радњи. Та радња се стално обавља, тако да поприма квалификативну вредност, постаје особина. Разлика је само у томе што ту сталност различито доживљавамо у зависности од семантичке структуре форманта.

Формантом *-љив* граде се придеви чије значење подразумева фреквентно вршење радње. *Плачљив* је који често плаче. *Срдљив* је који се често срди. Али, плачљив не плаче стално, нити се срдљив стално срди.

Примери показују да се *-љив* чешће везује за придеве који означавају духовне особине.

Придеви изведени формантом *-ав* подразумевају сталност обављања радње. *Шантав* није који често *шанта*, већ који *шанта*.¹² Формант *-ав* се чешће користи у творби придева који означавају физичке особине.

Творбени формант *-ан* је неутралан. Он може бити у синонимском односу са *-љив* или са *-ав*, што зависи од конкретног придева. Остали творбени форманти се, најчешће, користе у творби деноминалних придева ЛО.

Субјективна оцена. Када се говори о субјективној оцени, обично се мисли на одређени инвентар деминутивно-хипокористичких или аугментативно-пејоративних форманата који се додају на творбене основе мотивних речи да бисмо тако добили мотивисане речи које спадају у исту врсту речи као мотивне.

У овом случају, међутим, говори се о формантима који нису типични суфикси субјективне оцене. Осим тога, они не морају да се додају само на придевску творбену основу да би формирали придев субјективне оцене. И још једну специфичност ћемо навести – њима унесена субјективна оцена није упадљива. Она спада у део семантичког садржаја придева, који би се могао назвати потенцијалном семом, финијом нијансом у значењу или, просто, експресивношћу. Чини се да би истраживања субјективне оцене и дериватологије уопште требало унапређивати и у том правцу – проучавати, дакле, семантичку информацију коју творбени формант уноси у реч а која се не односи на уплитање новог референта или на неку граматичку информацију.

Творбени формант *-ав* уноси у значење придева пејоративност, формант *-ит/-овит* уноси аугментативност, а *-аст* – деминутивност. Ниједан од, на први поглед, неутралних форманата за творбу придева ЛО не уноси хипокористичност у значење придева. То се постиже само неким од форманата из уобичајеног инвентара суфикса субјективне оцене.

Форманти *-(а)н*, *-(љ)ив* и *-ен* немају у свом значењу елементе експресије.

Можда би се могле навести још неке опозиције на којима се базира систем форманата за грађење придева ЛО. Рецимо, могло би се говорити о опозитном односу између форманта *-(а)н* (као најнеутралнијег и најтипичнијег за придеве ЛО) и форманта *-ит/-овит* (који се обично јавља у оним придевима који представљају варијанте далеко фреквентнијих придева са неким другим

¹² Начин манифестовања радње у творбеној основи придева на *-љив* и *-ав* подсећа на семантички однос на којем је базирана подела на итеративне и дуративне имперфективне глаголе или подела на релативни квалификативни презент и индикативни квалификативни презент.

формантом). Међутим, чим се формант *-ит* нашао на листи творбених форманата ЉО, то ипак значи да он поседује одређену продуктивност, а из тога даље следи да и он полако заузима своје место у формантској хијерархији придева ЉО.

У делу рада посвећеном творби, између осталих, дошло се и до следећих општетеоријских закључака који нису или не морају бити директно у вези с придевима ЉО:

1. Вредност творбеног форманта у некој категорији процењује се његовом продуктивношћу (фреквентношћу) и његовом типичношћу у датој категорији. Обично се у литератури наглашава продуктивност творбеног форманта, па се на основу овог крутеријума он везује за одређену категорију. Међутим, има непродуктивних творбених форманата, који се ипак везују за одређену категорију због своје типичности у њој. У раду се о овоме говори у вези са вредношћу творбених форманата за грађење именица са значењем особина деривираних од простих придева ЉО. Изведен је закључак да су у тој категорији водећи творбени форманти: *-ост*, *-оћа*, *-ота* и *-ина*. Фреквентни су *-ост* и *-оћа*, а мање фреквентни *-ота* и *-ина*. Типични су *-ост* и *-ота*, а мање типични су *-оћа* и *-ина*. Чини се да се кроз те две осе прецизније сагледава вредност творбеног форманта у некој категорији.

2. У раду је проширена категорија именица субјективне оцене. Овим именицама се не називају само оне које су изведене од других именица додавањем тзв. суфикса субјективне оцене, већ и готово све оне које су настале од придева ЉО: *глупак*, *драгић*, *простак*, *тупација*. Изузетак су само именице општег лексичког фонда, као што су: *белац*, *старац*, *црнац*. У именице субјективне оцене убрајају се и оне постале од именица са значењем делова тела: *главоња*, *мозгоња*, *носоња*. Субјективна оцена је у свођењу описа особе на само једну особину, која је доминантна по оцени говорника. Творбени формант не игра у овоме важну улогу, осим у случајевима када неутралну именицу из ове групе (нпр. *црнац*) преводи у именицу субјективне оцене (нпр. *црнчуга*).

3. Тестови асоцијација којима се проверава језичко осећање говорника нашег језика уродили су неким резултатима. Један од њих односи се на изостајање очекиване логичке везе у свести говорника између просте речи и њеног деривата и обрнуто, деривата и њему мотивне просте речи. То потврђује тест слободних асоцијација. Најчешће парадигматске асоцијације говорника на речи-стимулусе јесу њихови синоними и антоними. Лексеме које су с њима у творбеној вези, па су самим тим структурно и семантички везане за њих, готово никада не представљају речи-реакције. То показује да се деривати појмовно осамостаљују од мотивних речи и ступају у асоцијативне везе са

својим синонимима, антонимима, хипонимима и др. Ова анализа има и шире реперкусије. Изгледа да су говорници снабдевени најмање двоструким апаратом обраде језичких података – један је лингвистичко-морфолошки, други је логичко-семантички. На формалном плану, сваком говорнику је јасно да придев *паметан* потиче од именице *памет* и да су ове две лексеме у блиској вези. На значењском плану појам који стоји иза лексеме *паметан* не везује се за памет, већ, на пример, иза лексеме *глуп*.

Тестови у којима је од испитаника (оних који имају и оних који немају одговарајућа знања у вези с творбом речи) тражено да одреде мотивне речи за неке другостепенне деривате показали су да они постоје у формалном, творбеном смислу, али да семантички не постоје. За испитанике *учитељица* потиче од глагола *учити*, а не од именице *учитељ*, а *баштованџија* од именице *башта*, а не од речи *баштован*.

II. 1. У делу рада који је посвећен семантици придева ЉО приказана је семантичка организација како појединачних придева, тако и система придева ЉО. Значење појединачног придева се описује у вези са ситуацијом у којој се особина испољава. Придавање важности ситуацији у вези с описивањем значења придева ЉО проистиче из самих дефиниција њихових примарних значења. Тако је, на пример, *храбар* могуће дефинисати као *срчан* у *опасности*. Шема оваквих дефиниција, па самим тим и значењске структуре примарног значења за придеве ЉО са пожељним значењем јесте: који је + (вредносно плус) у ситуацији, док се придев ЉО с непожељним значењем може дефинисати као: који је – (вредносно минус) у ситуацији. Анализа значења придева ЉО са различитих аспеката потврдила је да је вредносно мерило, које се и овде у вези са шемом описа примарних реализација наводи, један од најважнијих семантичких компонената ових придева.

За организацију и разумевање придева ЉО у раду се придаје пажња колективној свести о постојању прототипичних особа које у категоријама којима припадају а које су у вези с полом, старошћу, националним и социјалним идентитетом, занимањем итд., и, са друге стране, у вези са ситуацијом у којој се налазе, испољавају прототипичне особине. На основу свести о прототипичном, процењују се својства људи око нас. Међутим, ту има разлика. Када проценимо да је неко леп, он је леп у односу на прототип, а ако је неко ћелав или зривав, он је такав за разлику од прототипа. Овакве разлике испољавају се и на лингвистичком плану, а о томе се говори, на пример, у поглављима о имплицитној компарацији и у поглављу о антонимији.

У поглављу о имплицитној компарацији поделили смо придеве ЉО на оне којима се означавају особине које сви имамо у различитом степену (*висок*, *леп*, *паметан*) и на оне којима се означавају особине које поседују само неки

од нас (*зрикав, кљакав, слеп, трунтав*). Придеви обе групе имају, како смо га назвали, први степен имплицитног поређења, што значи да се њима означава одступање од прототипа у вези са степеном испољености или, просто, поседовањем особине. Придеви којима се означавају особине које поседујемо сви имају антониме (*леп – ружан, паметан – глуп, добар – лош*), док придеви за особине које не поседујемо сви немају антониме (*кљакав – ?, зрикав – ?, слеп – ?*).

Уочили смо да за придеве ЉО изгледа не важи подела на степеноване и нестепеноване антониме. Позитивним чланом антонимског пара исказује се висок степен изражености особине у односу на степен изражености особине код прототипа, док се негативним чланом антонимског пара исказује низак степен изражености особине или непоседовање особине у односу на прототип. За језик је ирелевантна чињеница да између ових двеју крајњих вредности у психолошком смислу постоји мноштво прелазних случајева. Са језичког становишта, неко је позитивно обележен, негативно обележен или је необележен у вези с неком особином. Дакле, нелексикализована међувредност постоји, али се њоме означава неутралност. У вези с овим, нема разлике између уобичајених степенованих и нестепенованих антонима. Традиционално нестепеновани пар *жив – мртав* (за означавање живости темперамента) такође има неутралну нелексикализовану вредност, којом се подразумева да неко није обележен ни у једној од крајности. Придеви ЉО којима се означавају особине које сви поседујемо и који имају антониме одликују се способношћу имплицитног поређења управо због снажног семантичког саодноса са нелексикализованим неутралним чланом. Придеви којима се означавају особине које не поседујемо сви немају способност имплицитне компарације: *кљакав није који је изразито кљакав (у односу на прототип)*, већ *који има особину кљакавости (за разлику од прототипа)*.

Најважнији закључак у вези са семантиком придева ЉО јесте да је систем придева ЉО хијерархијски организован. Његову пирамидалну структуру потврђују полисемантичке структуре ових придева, које су у неким случајевима изразито богате, а у другим сиромашне. Осим тога, синонимски делови дефиниција придева ЉО, како њихових примарних, тако и секундарних семантичких реализација, показују да се неки придеви скоро редовно јављају у дефиницијама других придева, што значи да су они базичнији. На то указује и сама чињеница да се једни придеви ЉО дефинишу другим придевима ЉО. У раду су спроведене две процедуре за одређивање централности. То је анализа прототипа и инпут анализа или анализа упутница.

Анализа прототипа се заснива на асоцијативној анкети чији је циљ да се утврде најфреквентнији, па према томе и прототипични, придеви ЉО. Ова

метода је у когнитивној лингвистици уобичајена за процењивање прототипичних чланова категорије. Прототипични, централни придеви ЉО су *добар* и *леп*. Знатно мање фреквентни, али фреквентнији од осталих јесу *паметан*, *поштен*, *искрен*, *зао* и *храбар*. Примарна значења централних придева се разликују (придевом *добар* исказује се духовна, а придевом *леп* физичка особина), али секундарна значења им се скоро поклапају, што говори о семантичкој истрошености, презасићености, широкозначности централних придева (исп. *добра цена – лепа цена*, *добра хаљина – лепа хаљина*, *добар посао – леп посао*, *добра прилика – лепа прилика*). Што је придев удаљенији од центра, што је ближи периферији у њиховој хијерархијској организацији, то му је значење специфичније, усмереније, посебније.

Инпут анализа¹³ или анализа упутница осмишљена је за потребе овог рада и састоји се у пребројавању придева ЉО који се појављују у синонимским деловима дефиниција других придева ЉО. Полази се од претпоставке да они придеви ЉО који се најчешће јављају у дефиницијама других придева ЉО имају најшире значење. Они су инкорпорирани у значења других придева зато што су централни у хијерархијској организацији ове тематске групе. Ова анализа је показала да су централни придеви *јак* и *слаб*, а блиски централним су *оштар*, *тежак*, *снажан*, *велик* и *жесток*.

Централни придеви у пирамидалној организацији придева ЉО до којих се дошло анализом прототипа и инпут анализом у исто време представљају и кључне семантичке компоненте већине придева из ове групе. Према томе, сема позитивног или негативног колективног вредновања и сема интензитета јесу најважније семе на којима се заснива развој значења система придева ЉО. Ово је један од најважнијих закључака у дисертацији.

2. Као један од закључака рада могу се навести и поделе придева ЉО о којима је у раду било речи:

¹³ Сам термин *инпут* анализа осмишљен је за потребе овог рада као и цела процедура која се тако назива. Будући да се под инпут анализом подразумева анализа придева ЉО који се јављају у дефиницијама других придева ЉО, термин инпут треба разумети као семантички уплив једног придева ЉО у значењску сферу другог придева ЉО. То је оно што један придев у семантичком смислу упија у себе од других придева.

	<i>Критеријум поделе</i>	<i>Примери</i>
а)	придеви који означавају физичке особине (пожељне и непожељне)	<i>висок, кљакав, леп</i>
	придеви који означавају духовне особине (пожељне и непожељне)	<i>глуп, добар, паметан</i>
	придеви који означавају физичке и духовне особине (пожељне и непожељне)	<i>крут, мек, чврст</i>
б)	придеви којима се примарно означавају људске особине	<i>глуп, добар, леп</i>
	придеви којима се секундарно означавају људске особине	<i>крут, мек, свеж</i>
в)	придеви са објективнијим значењем	<i>глуп, нем, слеп</i>
	придеви са субјективнијим значењем	<i>висок, јак, леп</i>
г)	придеви са општијим значењем	<i>добар, леп</i>
	придеви са посебнијим значењем	<i>бркат, речит</i>
д)	придеви којима се означавају особине појединца за себе	<i>бркат, грбав</i>
	придеви којима се означавају особине од појединца ка свету	<i>ласкав, пргав</i>
	придеви којима се означавају особине од света ка појединцу	<i>драг, симпатичан</i>
ђ)	придеви којима се означавају особине које сви поседујемо у неком степену	<i>добар, леп</i>
	придеви којима се означавају особине које не поседујемо сви	<i>зрикав, кљакав</i>
е)	придеви којима се означавају трајн(и)е особине	<i>добар, кљакав, леп</i>
	придеви којима се означавају тренутн(и)е особине	<i>љут, непопустљив</i>
	немаркирани придеви	<i>висок, добар, леп</i>

ж)	маркирани придеви	<i>лош, низак, ружан</i>
з)	придеви који имају способност имплицитног поређења	<i>висок, добар, леп</i>
	придеви који немају способност имплицитног поређења	<i>кљакав, прек, слеп</i>
и)	придеви у позитивном облику	<i>висок, добар, зао, лош</i>
	придеви у негативном облику	<i>невин, ненаметљив, нелеп</i>
ј)	придеви који имају конкретно значење	<i>плећат, мечкаст, слеп</i>
	придеви који имају апстрактно значење	<i>добар, искрен, паметан</i>

3. Секундарна значења придева ЉО развијају се метафором, метонимијом, синегдохом и платисемијом. Најчешће трансформације су платисемија и метафоричка трансформација. Оне се преплићу и није увек јасно о којој је појави реч у конкретном случају. Закључили смо да се она значења лексема која разумевамо као да су основна и која не можемо да распоредимо по примарности, јер су сва истог ранга, могу објаснити платисемијом, широкозначношћу (*висок човек : висок зид*). Она значења која разумевамо као секундарна и код којих јасно препознајемо сему или семе које су довеле до семантичке трансформације засноване на сличности објашњавамо метафором (*висок човек : висока плата*). Приметили смо да има придева са мноштвом значења која доживљавамо као примарна, а постоје и они који имају само једно примарно и много секундарних, метафоричних значења. Ови први најчешће спадају у прототипичне, централне чланове категорије придева ЉО, док други спадају у маргиналније чланове ове категорије.

Примарна значења придева као што су *жучљив, језичав, срчан* примери су за семантичке реализације настале метонимијом, док синегдохом објашњавамо она значења придева којима се описује особа у целисти, а не неки део тела (*коврџав, мишићав, пегав, слинав*).

И прости и изведени придеви ЉО могу бити неметафорични и метафорични. Прости неметафорични придеви су носиоци семантике придева ЉО. Они су у центру пажње у делу рада посвећеном семантици. Метафорични прости придеви ЉО (*оштар, сув, тврђ, топао, туп*) имају општа значења којима могу покривати већи број домена конкретне и апстрактне стварности. Општост њихових значења илустровали смо, између осталог, и синестезијом,

којој подлежу многи прости метафорични придеви ЉО. Значења неметафоричних изведених придева ЉО обрађена су у делу рада посвећеном творби. Константовано је да постоје два основна механизма у развоју значења ових придева. Први је сличан као код простих придева. Секундарна значења заснивају се на метафорама чији је извор сема интензитета (на пример, *снажан*) или сема позитивног/негативног колективног вредновања особине исказане номинационим значењем (на пример, *паметан*). Други начин формирања секундарних значења заснива се на различитим семама мотивне речи које се преносе у дериват, што за последицу има мноштво значења семантички везаних за примарну реализацију на различите начине. Тако, на пример, придев *гадљив* може да значи *који се лако гади, коме се лако згади*, потом *који показује гађење*, затим *који гони на гађење, који изазива гађење; одвратан* и, на крају, *који осећа одвратност*. Посебну групу придева чине метафорични изведени придеви као што су *ватрен, дрвен, златан, кобиласт, медведаст, пламен, свилен, шепртљав*. Приметили смо, на примеру придева *-аст*, да се метафоричност ових придева не испољава у пуној идентификацији особе која се придевом описује са предметом или бићем означеним мотивном речју придева. Идентификација је само делимична. *Медведаст*, тако, не значи пуну идентификацију са медведом, већ се тумачи *који је као медвед*. Непотпуност метафоре остварује се под утицајем суфикса у којем је садржано значење везника *као*. Овакву метафору смо назвали метафором са задршком. Слично је и са придевима као што су *леден, меден, шепртљав* када се односе на људе. *Леден човек* не значи исто што и *Он је лед*, већ *Он је као да је од леда* или *као лед*. И у овим примерима је на делу метафора са задршком.

4. Остали закључци у вези са семантиком придева ЉО. Више је придева за духовне особине него придева за физичке особине. Од придева ЉО чешће се граде пејоративи него хипокористици. Придеви за физичке особине творбено су продуктивнији него придеви за духовне особине. Нема апсолутности у пожељним особинама (наспрам придева *глув, зрикав, кљакав, слеп*, којима се означава апсолутни степен испољености особине, нема супротних придева са позитивним значењем). У нашој свести најдубље су утемељене оне особине које су на највишем месту на нашој вредносној лествици. Боље се вреднују духовне од физичких особина. Боље се вреднују особине од појединца ка свету (*добар, искрен, поштен*) него особине појединца за себе (*леп, паметан*).

У раду су, између осталих, изнесени и следећи општетеоријски закључци у вези са семантиком који нису блиско повезани са придевима ЉО.

1. При анализи придева ЉО јасно се показала ограниченост компоненцијалне анализе. Применом овог семантичког поступка није било

могуће анализирати грађу. То значи да је избор метода у проучавању блиско везан за семантичку структуру лексема које се испитују.

2. У раду је направљена дистинкција између примарног и доминантног значења лексеме. Анализа грађе је показала да се понекад комплетан деривациони систем лексеме не ослања на примарно значење, већ на неко од секундарних. Према томе, такво секундарно значење је доминантно. Тако су се међу придевима ЛО у грађи нашли и неки придеви којима се људска особина не исказује примарно, али се исказује доминантно. Такви су, на пример, придеви *прост* и *туп*.

3. Устаљену представу о организацији полисемантичке структуре лексеме намеће нам организација речничког чланка у великим описним речницима. Та слика подразумева једно примарно значење на основу чије структуре се формира остатак значењског система, и то обично метафором, метонимијом и синегдохом. Придеви ЛО указују и на друге могућности – на постојање полисемантичких структура са много примарних, а мало секундарних значења. Иако се у *Речнику САНУ* наводе као посебна, значења придева *висок* илустрована примерима *висок човек* и *висок зид* јесу примарна значења, док је реализација *висока плата* метафорична, секундарна.

Многи проблеми лексичке и творбене семантике у раду су тек назначени. У будућности предстоје даља истраживања и покушаји проналажења одговора на та питања.

WORD-FORMATION AND SEMANTIC ANALYSIS OF THE ADJECTIVES DENOTING HUMAN CHARACTERISTICS

Word-formation and semantic analysis of the adjectives denoting human characteristics is made in this work. We confined ourselves mostly to the study of simple and derived adjectives. Simple adjectives are classified as true simple adjectives and secondary simple adjectives. Derivatives are classified as onomatopoeic and non-onomatopoeic. The word-formation and semantic criteria used to differentiate simple adjectives denoting human characteristics from the rest of them are established. The derivational system of these lexemes is analyzed in order to find out to what extent and in what way their meanings pass on their derivatives – nouns, verbs, adverbs, or some other kind of adjectives.

The most frequent formants used for onomatopoeic and non-onomatopoeic adjectives are analyzed. This study shows that the most frequent formant is -(a)n, followed by -av, -ljiv/-iv, -ast, -en, -it/-ovit, -at and -(a)k. The derivational system of these adjectives shows that their derivational abilities are fewer than of the simple adjectives.

In the part on Semantics the polysemantic structure of these lexemes is studied. The origins of the simple adjectives' meanings are compared with the ones of the derivatives. The hierarchy of these words shows that some members of the category are more central than the others, which is confirmed by their polisemantic structure.

KEYWORDS: Semantics, Word-formation, Lexicology, Serbian Language, Adjective.

ПРОЈЕКТИ

Biqana Sikimi}

Име и презиме: Биљана Сикимић

Контакт: Институт за српски језик САНУ, Кнез-Михаилова 35, Београд, тел. 3342-400, локал 256.

Образовање: дипломе Филолошког факултета у Београду (зрупа за шпански језик и књижевности и зрупа за румунски језик и књижевности), магистеријум из румунског језика, докторат из српскохрватског језика.

Радна историја: Научни сарадник Института за српски језик САНУ, члан уредништва прва три броја мултидисциплинарног часописа Кодови словенских култура (Београд), члан уредништва Лингвистичких актуелности (Београд).

Публикације: монографија Етимологија и мале фолклорне форме, коауторски Огледа свеска Етимолошког одсека Института за српски језик, преко десет оригиналних научних радова на српском, руском и енглеском језику.

Основна интересовања: етнолингвистика, језик фолклора, етимологија, балканологија, лексикологија, румунско–српски односи (језик, фолклор).

Опис пројеката у току:

1. *Пројекат Етнолингвистичка истраживања Балкана. Обухвата теренска истраживања (магнетофонско снимање) и обраду снимљене зраће.*
 - 1.1. *Етнолингвистичка истраживања Влаха североисточне Србије. Циљ пројекта замисљен као основна информација о влашким говорима. Током 1999. и 2000. на терену је снимљена следећа зраћа (изражена у минутима): царански говори: Душановац (210), Кобишница (255), Мокрање (300), Ковилово (210), Халово (135), Градсково (180); унџурјански говори: Метовница (120), Злот (255), Дубочка (140), Кладурово (225). Говор Влаха у српским селима: Штубик (90), у зраговима: Неџошин (255), Београд (375). Током лета 2000. планира се теренски рад у још неколико унџурјанских пунктова. На основу снимљене зраће и постојеће етнолингвистичке литературе планирана је израда монографије са поглављима: Језичка ситуација влашких говора данас,*

Дијалектолошки описи џовора, Етнолингвистички речник, Фолклорни текстови, Дијалектски речник. Рок за завршетак пројекта: 1.7. 2001.

1.2. *Етнолингвистичка истраживања Србије (истраживања су вршена од 1998. до 2000). Снимљена је зраћа у околини Неђошина: Штубик (390), Вигровац (75); у околини Власовица: Равна Гора (260), у Пчињи (Делиновица, Јабланица, Вођанице) (120), од избежлица из Мејохије: Сухо Грло (270), у околини Београда: Вранић (240), Баћевац (60). Дужорочни пројекат израде етнолингвистичког речника Србије, али је могуће и одвојено објављивање обрађеног материјала.*

1.3. *Етнолингвистичка истраживања јужног Баната (истраживања се воде од 1999). Пројекат је подељен на три дела.*

1.3.1. *Srbi: Dolovo (210), Ferdin (120), Dobrica (120), Uqma (150), Izbi{te (90) Jasenovо (90), Crvena Crkva (120), Banatska Palanka (120), Vra~ev Gaj (30)*

1.3.2. *Румуни: Долово (210), Јабука (120), Гребенац (120)*

1.3.4. *Словаци: Ковачица: (150)*

Током 2000. и 2001. године планира се теренски рад у преосталим необрађеним пунктовима. Планирано је да се теренски покрије целокупна територија јужног Баната. Предвиђа се израда вишетомене монографије чији би први том покривао староседелачке српске џоворе, дружи румунске, а трећи остале џоворе јужног Баната (словачки, чешки, мађарски, немачки), под условом да се за овај трећи том нађу одговарајући сарадници на пројекту. Рок израде првог и другог тома: током 2001–2002. године.

2. *Пројекат Реконструкција јужнословенске духовне културе подразумева ексцерпцију и обраду етнографске, лингвистичке и фолклорне зраће.*

2.1. *Мерни код фолклорног текста: Израда пројекта је при крају. Пилот рад под радним насловом "Маџија мешања хлеба" ускоро ће бити предат у штампу.*

2.2. *Смрти и насиље у дечијем фолклору: Израда пројекта је у завршној фази. Пробни рад на ову тему објављен је у љубљанском Етнологију 1999.*

2.3. *Храна и антихрана фолклорног текста: Израда пројекта је у завршној фази. Пилот рад објављен је у Кодовима словенских култура 2, Београд 1997. Помоћна зраћа за све три наведене подтеме и цео пројекат обухвата око 8500 листића.*

Следеће две теме су у припремној фази, али је ексцерпција зраће делимично завршена:

2.4. *Дечије игре: ексцерпцирана је практично целокупна српскохрватска зраћа на око 4000 листића; преостале ексцерпција македонске, буџарске и словеначке зраће.*

- 2.5. *Еројске народне зајонејке: ексцерпирано је са помоћном зраћом око 2000 листића. Објављена су два њилој рага на ову тему у Коговима словенских култура 1, Београд 1996. и зборнику Ојсцена лексика, Ниш 1994.*

Slavica Stevanović (Tibingen)

**„Korpusno istraživanje upotrebe lokalnih i temporalnih deiktika
(spontano) govorenog i (reflektirano) pisanog
bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika“**

1. U okviru jednog većeg naučnog projekta koji je pokrenut januara 1999. pri Univerzitetu u Tübingenu (Nemačka), a koji se bavi istraživanjem lingvističkih struktura podataka, konkretnije: teoretskim i empirijskim osnovama gramatičkog istraživanja (za bliže informacije pogledati internet stranu: <http://www.sfb441.uni-tuebingen.de/>) započeto je i istraživanje upotrebe deiktika za bivše srpskohrvatsko govorno područje, što će reći za bosanski/hrvatski/srpski jezik. Vođa i inicijator projekta je dr Jochen Raecke, profesor slavistike na Univerzitetu u Tübingenu i trenutni direktor Odseka, koji se poslednjih godina naročito intenzivno bavi naučnim radom iz oblasti južne slavistike i to pre svega lingvistike, a glavni saradnici na projektu su gore potpisani autor ovog teksta, diplomirani germanista (Univerzitet u Beogradu) i magistar za južnu slavistiku i nemačku lingvistiku (Univerzitet u Tübingenu) i Gabrijela Fulir, student južne i istočne slavistike i političkih nauka. Dalji podaci o samom projektu, odnosno o mogućnostima kontakta sa vođom projekta i saradnicima radi razmene informacionog materijala mogu se dobiti preko internet strane: <http://www.sfb441.uni-tuebingen.de/b8/>.

2.0. Iako gore pomenuti naziv projekta za upućene možda i jednoznačno zvuči, potrošiću ipak nekoliko uvodnih reči na njegovo razjašnjavanje kako bi se u startu izbegli eventualni nesporazumi.

2.1. Bosanski/hrvatski/srpski (u daljem tekstu: b/h/s) je trenutno uobičajeni naziv u nekim naučnim krugovima u Nemačkoj za jezik koji se pre raspada Jugoslavije nazivao srpskohrvatskim. Pitanje, da li se tu radi o jednom ili tri jezika, ili o tri (ili možda četiri, uzmemo li u obzir i crnogorski) varijante jednog jezika, te da li je ovakav naziv opravdan ili ne, neće se posebno razmatrati u okviru našeg projekta, već će se ovaj naziv koristiti za sve tekstove kojima ćemo se baviti u toku našeg istraživanja – sa malom razlikom u slučaju jednoznačne geografske pripadnosti određenih tekstova pojedinom jezičkom području (kao u slučaju npr. tekstova hrvatskog nacionalnog korpusa o kome će još biti reči), gde ćemo koristiti samo taj izvorni naziv. To znači da će se makar u prvoj fazi projekta govoriti o određenim rečima kao predstavnicima deikse b/h/s i da se još neće praviti razlika po nacionalnim kriterijumima. Da li će se u nekoj daljoj fazi projekta pokazati neophodnim da se i po ovim kriterijumima diferencira, o tome u ovom momentu još ne može biti govora, pa sve diskusije u ovom pravcu trenutno ne mogu biti predmet dužih rasprava makar što se tiče našeg projekta.

2.2. Drugi elemenat zastupljen u nazivu našeg projekta koji zahteva bliže definisanje je manje-više nesuženi pojam deiktika. Iako to eksplicitno ne spominjemo, mi se bavimo samo jednom posebno definisanom grupom deiktičkih reči koje smo izabrali na osnovu njihove srodnosti po osnovama: sa formalnog gledišta svi ti deiktici čine upadljivo homogenu klasu sa gotovo potpuno istim osnovama (u projektu se koristi termin „v-“, „t-“ i „n-“ osnove), a do sada su se tradicionalno izučavali u okviru trostepenih demonstrativa.

3.1. Osnovni cilj projekta je, prema tome, istraživanje te posebno definisane grupe (lokalnih i temporalnih) deiktičkih reči uz pomoć većih tekstualnih korpusa. U te svrhe je kao sastavni deo projekta predviđeno i sastavljanje jednog novog obimnijeg korpusa tekstova sa b/h/s govornog područja i njegovo stavljanje na mrežu delom pomoću proširivanja već postojećih, delom sakupljanjem ili kupovinom novih korpusa.

3.2. Kod već postojećih vlastitih tekstualnih korpusa radi se o manjim „zbirdama“ tekstova koje su nastale u tzv. predfazi projekta, a koje će se paralelno sa ostalim radom sukcesivno proširivati do razmera u naučne svrhe upotrebljivih korpusa. Jedan od tih korpusa čine za sada narativni intervjui, što znači da se tu radi o razgovornom jeziku, drugi čine tekstovi raznih prevedenih stripova (npr. „Talični Tom“, „Asteriks“, „Alan Ford“, „Johnny Logan“ itd.) koji su predstavnici tzv. imitiranog razgovornog jezika, a treći zbirka tekstova žurnalističkog (što će reći pisanog) jezika iz nedeljnika „Vreme“. Sa druge strane postoje na mreži već obimniji korpusi hrvatskog (<http://www.hnk.ffzg.hr/>), odnosno bosanskog jezika (<http://www.tekstlab.uio.no/Bosnian/Corpus.html>) čije je korišćenje takođe predviđeno u toku našeg istraživanja, a koristićemo se i postojećim zbirdama književnih tekstova koje se u međuvremenu mogu dobiti u elektronskom obliku (npr. „Klasici hrvatske književnosti“).

3.3. Od posebnog značaja za uspešno odvijanje rada na projektu je i dalje pospešivanje dosadašnje dobre saradnje sa hrvatskim timom koji radi na pravljenju i anotaciji hrvatskog nacionalnog korpusa (posebno sa dr Markom Tadićem: <http://www.hnk.ffzg.hr/mt/> i Božom Bekavcem: <http://www.hnk.ffzg.hr/bb/>), kao i sa pojedinačnim osobama koje se bave korpusnom lingvistikom (na prvom mestu Danko Šipka: <http://main.amu.edu.pl/~sipkadan/>), odnosno radom na pravljenju i anotaciji korpusa (Tomaž Erjavec: Tomaz.Erjavec@ijs.si, Duško Vitas: vitas@matf.bg.ac.yu i dr.). Sa novosadskim timom koji se bavi korpusnom lingvistikom (pre svih dr Svenka Savić) nemamo nažalost još uvek nikakvih kontakata, ali se nadamo da će se i to u dogledno vreme promeniti.

4.1. Što se tiče konkretnih koraka koji su već preduzeti na projektu, mogu se do sada razlikovati dve faze: gore već spomenuta predfaza i sam projekat. U predfazi je započeto sakupljanje spomenutih tekstova sa b/h/s govornog područja, a

paralelno sa time i što precizniji opis i sistematizacija inventara svih jezičkih jedinica koje po našoj definiciji spadaju u datu grupu deiktika. Iako se u našem projektu glavni akcenat stavlja na lokalne i temporalne deiktike nije isključeno ni bavljenje ostalim deikticima iz iste srodne grupe, tako da u prvoj fazi projekta praktično i nije zastupljeno diferenciranje i ograničavanje predmeta istraživanja na ovaj način. Kao osnova za pravljenje tog inventara su nam, naravno, poslužile uobičajene gramatike b/h/s jezika, a kako kompletan opis svih ovako definisanih jedinica do sada u gotovo nijednoj od postojećih gramatika nije zabeležen, upotpunili smo postojeće praznine i na taj način dobili optimalni popis ne samo lokalnih i temporalnih, već i ostalih njima srodnih deiktika. Ovaj “dodatak” srodnih deiktika se, kao što se iz donje tabele vidi, pre svega odnosi na demonstrativne, kvalitativne i kvantitativne deiktike, ali i na prezentative *evo*, *eto* i *eno*.

4.2. U narednoj tabeli je predstavljen sistem deiktika onako kako ih mi istražujemo, što će reći u atributskoj, priloškoj i u samostalnoj upotrebi.

Lokalni deiktici (priloška upotreba)

b/h/s			nemački / latinski		
ovd(j)e	tu	ond(j)e	<i>hier</i> , <i>hic</i>	<i>dort</i> , <i>da</i> , <i>istic</i>	<i>dort</i> , <i>illic</i> .
ovamo	tamo	onamo	<i>hieher</i> , <i>huc</i>	<i>dort</i> , <i>ibi</i> ; <i>dorthin</i> <i>eo</i>	1. <i>dorthin</i> , <i>illuc</i> ; 2. <i>dort</i> , <i>illic</i>
ovuda	tuda	onuda	<i>hie</i> <i>durch</i> , <i>hac</i>	<i>hierdurch</i> , <i>hac</i>	<i>dort</i> <i>vorbei</i> , <i>illac</i>
odovuda	otuda	odonuda	<i>von hier</i> , <i>hinc</i> , <i>ex hac</i> <i>parte</i>	<i>von dort</i> , <i>istinc</i>	<i>von dort</i> , <i>ex illa</i> <i>parte</i> , <i>illinc</i>
odavde	odatle	odande	<i>von hier</i> , <i>hinc</i>	<i>von da</i> , <i>istinc</i>	<i>von dort</i> , <i>illinc</i>
dovde	dotle	donde	<i>bis hieher</i> , <i>hactenus</i>	<i>bis dahin</i> , <i>usque</i> <i>eo</i>	<i>bis dorthin</i> , <i>usque</i> <i>illuc</i>

Lokalni (u atributskoj upotrebi)

b/h/s			nemački / latinski		
ovdašnji	tamošnji	ondašnji	<i>der Hiesige</i> , <i>hujas</i> , <i>hujus loci</i>	<i>dortig</i> , <i>qui</i> <i>isthic</i> <i>est</i>	<i>der damalige</i> , <i>illius temporis</i>

Demonstrativi (samostalna i atributska upotreba)

b/h/s			nemački / latinski		
ovaj	taj	onaj	<i>dieser, hic</i>	<i>der da, iste</i>	<i>jener, ille</i>

Temporalni (priloška upotreba)

b/h/s			nemački / latinski		
sada (ovda)	tada	onda	<i>itzt, nunc</i>	<i>dann, damals, tum</i>	<i>damals, tum, eo tempore</i>
dosada	dotada	donda	<i>bis jetzt</i>	<i>bis dann</i>	<i>bis damals</i>
odsada	otada	odonda	<i>von jetzt an</i>	<i>von da an</i>	<i>seitdem, ex eo tempore</i>

Temporalni (atributska upotreba)

b/h/s			nemački / latinski		
sadašnji	tadašnji	ondašnji	<i>itzig, qui nunc est</i>	<i>damalig, illius temporis</i>	<i>der damalige, illius temporis</i>

Kvalitativni (priloška upotreba)

b/h/s			nemački / latinski		
ovako	tako	onako	<i>auf diese Art, hoc modo</i>	<i>so, sic</i>	<i>auf jene Art, illo modo</i>

Kvalitativni (atributska upotreba)

b/h/s			nemački / latinski		
ovakav	takav	onakav	<i>dieser Art, huius modi, hoc genus</i>	<i>solcher, talis</i>	<i>jener Art, eius modi</i>

Kvantitativni (priloška upotreba)

b/h/s			nemački / latinski		
ovoliko	toliko	onoliko	<i>so viel, tantum</i>	<i>so viel, tantum</i>	<i>so viel, tantum</i>

Kvantitavni (atributska upotreba)

b/h/s			nemački / latinski		
ovoliki	toliki	onoliki	<i>so groß</i> , tantus	1. <i>so viel</i> , tantus; 2. <i>so</i> <i>groß</i> , tantus	1. <i>so groß als</i> , tantus, 2. <i>so</i> <i>viel als</i> , tantum
ovolicki (ovolicni)	tolicki (tolicni)	onolicki (onolicni)	<i>so klein</i>	<i>so klein</i>	<i>so klein</i>

Prezentativi (rečce)

b/k/s			nemački / latinski		
evo	eto	eno	<i>sieh, da!</i> , eu. cf. eno	<i>sieh da!</i> , en! cf. eno	<i>sieh da!</i> , en!

4.3. Sledeći korak nakon utvrđivanja potpunog inventara ovih deiktika, a uz to i dugoročni cilj projekta je istraživanje stvarne upotrebe ovih jedinica na osnovu raspoloživog jezičkog materijala iz svih postojećih korpusa. Ovo smo postavili sebi za cilj pre svega zbog toga, jer smo na osnovu prvih proba materijala uočili da se uobičajeni opis datih deiktika u gramatikama često ne poklapa sa njihovom realnom upotrebom i da je stoga neophodno aktualizovanje postojeće slike i to ne samo za jedan jezički varijetet, već po mogućnosti za što više kako varijeteta, tako i vrsta tekstova.

Ima već prvih znakova za neophodno korigovanje s jedne strane jednoznačne trostepenosti nekih od ovih jedinica *z a s v a* područja upotrebe, a s druge strane i njihovog tradicionalnog opisa kao gotovo isključivo personalno vezanih demonstrativa: -v- osnova za prvo lice i njemu bliske objekte, -t- za drugo lice i nešto dalje objekte, odnosno za objekte u blizini istog, -n- za treće lice i objekte koji su podosta udaljeni od govornog lica, odnosno koji su u dometu trećeg lica. Trostepeni sistem ovih deiktika postoji bez sumnje, inače ne bismo imali ovakav jedan inventar pred sobom, pitanje je samo da li njihov opis još uvek odgovara aktuelnom stanju tj. realnoj upotrebi. Drugačije rečeno: da neka veza između *forme* svih ovih jedinica (*iste osnove* u različitim sferama opisivanja) i njihove *funkcije* (*ukazivanje* odnosno *pokazivanje* na lica i objekte) i dalje postoji, to se i dalje ne stavlja u pitanje, ali da je u međuvremenu došlo do izvesnih pomeranja u vrsti njihove povezanosti, pa da se to mora odraziti i na njihov opis, pokušaćemo pokazati u ovom projektu.

Idealan način da se to ustanovi je rad sa korpusima, jer je to jedina mogućnost objektivnog proveravanja određenih hipoteza i ustaljenih mišljenja na autentičnom materijalu. Na taj način se izbegava tradiranje eventualno zastarelih teza koje često postoje još samo u gramatikama i kao takve se prenose iz generacije u generaciju, iz jedne gramatike u drugu. Da je od posebne vrednosti pri takvim istraživanjima realne upotrebe nekih jezičkih konstrukcija ili čak samo reči osim posedovanja pisanih tekstova neophodno i posedovanje izvorno govorenog materijala savremenog jezika samo se po sebi razume. U eri kompjutera se takođe podrazumeva da su svi ti tekstovi zastupljeni i raspoloživi u elektronskom obliku, što činjenično olakšava njihovo pretraživanje i statističko obrađivanje dobijenih podataka. Anotacija istih je takođe poželjna i neophodna i to kako po vrstama reči (Part-of-Speech-Tagging), tako i po drugim gramatičkim kategorijama i vrsti i strukturi teksta. Kao daljnji cilj projekta imamo pred očima i stavljanje na mrežu svih postojećih tekstova vlastitih korpusa i to po mogućstvu u SGML- odnosno XML-formatu, koji su u međuvremenu postali standard za anotiranje korpusa.

5.1. Preko izvorne definicije deiktika kao p o k a z n i h reči, odnosno teze na osnovu koje se još od Karla Bühlera u izučavanje deikse uključuje vizuelna komponenta, te se ona posmatra kao vizuelni jezički fenomen (*demonstratio ad oculos*), prošao je i naš projekat uobičajeni put od bavljenja čisto tekstualnom deiksom, preko uključivanja prostorne komponente i uloge gesti u izučavanje deiktika. Jedan od zadataka našeg projekta je, dakle, i pokušaj razjašnjavanja odnosa između vizuelnog i verbalnog prostora, te uloge koju geste i deiktici igraju pri razgraničavanju i povezivanju oba ova područja. Pod *verbalnim* prostorom podrazumevamo pri tome sam prostor i način na koji on verbalno dolazi do izražaja, a pod *vizuelnim* prostorom podrazumevamo ono prostorno koje se odvija pred našim očima, te utisak tog prostora i predstavu istog u našoj glavi.

5.2. Geste smo uključili u naše istraživanje već u prvoj fazi projekta upravo radi boljeg razumevanja te pokazne (prostorne) komponente deikse, a izučavanje gesti je sa sobom povuklo i uključivanje tekstualno-slikovnih korpusa u naše istraživanje, jer gde će se bolje videti i pokazati veza između geste i deiktika ako ne na kombinaciji teksta i slike, odnosno na stripovima. Stripovi su od početka bili sastavni deo našeg izučavanja, a od onog trenutka kada smo uvideli da postoji izvesna razlika u upotrebi samo deiktikuma i deiktikuma i geste skupa, postali su sastavni deo našeg istraživanja, ako ne i polazni u prvoj fazi istraživanja. Od ovog je naravno isključena temporalna deiksa, pošto se, kao što je poznato, vreme ne može prostorno odnosno vizuelno predstaviti ni zamisliti, jer se tu radi o sasvim drugoj vrsti razmera i dimenzija. Za lakše korišćenje tekstualno-slikovnog materijala napravili smo i banku podataka sa preko 300 deiktičkih reči u kombinaciji sa slikom, gde smo tačno opisali na koji način su ove dve komponente povezane u celinu. Ovo

bi mogla biti i za sada jedinstvena banka podataka sa ovakvim materijalom za b/h/s područje, a na njenom proširivanju i daljem usavršavanju će se takođe raditi paralelno sa ostalim radom na projektu.

5.3. Prvo internacionalno predavljanje našeg projekta sa rezultatima ovako usleđenog istraživanja sledilo je relativno brzo nakon njegovog zasnivanja: U Utrechtu (Holandija) je u okviru 11. evropske letnje škole logike, jezika i informacija (ESSLI) avgusta 1999. prof. dr Raecke predstavio početne rezultate našeg bavljenja gestama i deikticima u obliku predavanja o korišćenju stripova kao izvora podataka za istraživanje veze između pokaznih gesti i deiktika („*Using Comics as Data for Research into the Connection between Pointing Gesture and Deictics*“). To predavanje je štampano u izvornoj njegovoj verziji već kratko nakon što je održano u okviru serije propratnih materijala letnje škole, a uskoro će mu slediti i nova, prerađena verzija.

6. Kao drugi korak našeg istraživanja vizuelne komponente deikse usledilo je uključivanje filmova, što će reći *pokretnih* slika, u naše istraživanje, što je ujedno i glavna i polazna razlika ovog materijala u odnosu na *statičan* materijal iz stripova. U te svrhe je napravljen odabir scena iz raznih filmova sa bivšeg jugoslovenskog područja u kojima glumci uz korišćenje neke od deiktičkih reči iz naše tabele prave i jednoznačne geste. Ovaj korak je bio neophodan između ostalog i zbog toga da bismo izbegli prekore u smislu tvrdnji da su geste u stripu i tako i tako samo prototipi pravih gesti i da su one uvek nepotrebno (ili možda za taj medijum zapravo: neophodno) karikirane i prenaglašene. Drugi razlog za bavljenje pokretnim slikama je i proširivanje pojma „pokazivanje“ odnosno „ukazivanje“ na predmete i osobe onako kako je zastupljeno u stripovima: dok u stripovima imamo pokazivanje / ukazivanje samo rukom (nešto drugo se teško da grafički predstaviti), prisutno je u filmovima mnogo raznovrsnije i diferenciranije pokazivanje / ukazivanje: npr. glavom, očima i sl.

7. Pokazalo se da deiktičke reči često služe samo kao dodatna interpretacija određenog pokreta, tako da bi se moglo govoriti o komplementarnoj funkciji ovih reči: bez određenog pokreta ne bismo sa jedne strane u mnogo situacija znali na koji predmet / na koju osobu se odnosi koja deiktička reč (deiktik „onaj“ koji ukazuje na jedan od nebrojeno mnogo predmeta je u principu otvoren za sve interpretacije, te zahteva dalje preciziranje npr. u vidu ispružene ruke i kažiprsta). Sa druge strane ima pokreta rukom koji se takođe ne mogu jednoznačno interpretirati kao pokazna gesta (npr. protezanje uz širenje ruku) osim ako uz njih ne stoji deiktička reč. U toku našeg istraživanja smo uvideli da je praktično samo kombinacija deiktičke reči i geste u mnogo situacija jedino komunikativno smisljena i da na taj način, prema Raeckeu, imamo pred sobom jezičko područje, gde dva informaciona kanala, vizuelni i verbalni, moraju biti međusobno povezani kako bi svaki od njih mogao

ispuniti svoju funkciju. U situaciji vizuelne demonstracije, dakle, imaju deiktičke reči primarni zadatak da osiguraju jednoznačnu interpretaciju geste. Ispostavilo se takođe i da ne postoji jedinstvena veza između deiktika i gesti, već da jedna te ista gesta može funkcionisati sa više deiktika i obrnuto. Rezultati ovog dela našeg istraživanja su bili prezentovani najpre u prilogu "*Zwischen Demonstration und Expression – Zu einem anderen Ansatz in der Erforschung der bosnischen/kroatischen/serbischen ‚v/t/n-Deiktika‘*", zatim u okviru našeg internog kolokvijuma novembra prošle godine, te će se verovatno pojaviti i u novoj štampanoj verziji u okviru serije Slavistische Linguistik (Konstanz, 1999) već tokom ove godine.

8. Što se tiče trenutnih preokupacija na projektu napomenula bih da se upravo bavimo usavršavanjem i prilagođavanjem polaznih linija za anotiranje korpusa potrebama našeg projekta, te da ćemo uskoro krenuti sa grupisanjem tekstova kojima raspolazemo po njihovoj srodnosti prema mediju koji prezentuju (usmeni, pisani) i vrsti teksta, kao i sa njihovim anotiranjem. Ovo će ujedno obeležiti čitavu drugu fazu projekta. U za sada završnoj fazi projekta predviđena je za sledeću godinu kvalitativna i kvantitativna analiza podataka dobijenih nakon izvršene anotacije svih tekstova, što će reći bavljenje pitanjem u kojoj meri je neophodna reinterpretacija inventara deiktičkih reči, i da li se pisani jezik, u kojoj meri i na koji način odražava na upotrebu ovih jedinica u usmenom ophođenju, odnosno obrnuto: da li se pisani jezik prilagođava aktuelnom usmenom govoru, koji se, kao što je poznato, mnogo intenzivnije i brže menja no pisani standard.

9. Da li i u kojoj meri ima prilagođavanja i približavanja ovih dvaju sistema jezičke upotrebe, da li i u kojoj meri se određeni medij odražava na jezičku upotrebu, te je faktor koji uslovljava različitost u upotrebi datih jedinica, te kako zapravo izgleda inventar datih deiktičkih jedinica za svaki od ovih medija, to su, dakle, pitanja kojima će se ovaj projekat još baviti u narednom periodu.

БИБЛИОГРАФИЈЕ

РАДОВИ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ЛИНГВИСТА ОБЈАВЉЕНИ У ИНОСТРАНСТВУ (1)

Од овог броја почећемо да објављујемо прилоге библиографији радова југословенских лингвиста објављених у иностранству. Пошто нисмо у могућности да дођемо до ових података, позивамо вас да нам доставите библиографију сопствених радова. Први пут је потребно доставити списак свих радова објављених од 1969. године до тренутка слања, односно оне радове који нису обухваћени библиографијом објављеном у *Зборнику Матице српске за филологију и лингвистику* ("Прилози библиографији југословенске лингвистике на страни"). Након тога шаље се списак радова објављених између два броја *Лингвистичких актуелности*. Молимо вас да следите овде употребљен начин навођења библиографских јединица.

Гортан-Премк Даринка: О лексикографској дефиницији и систему лексикографских дефиниција у једнојезичком речнику. – *Прилози*, XXI, 2, Скопје, МАНУ, стр. 105–123.

Гортан-Премк Даринка: О универзуму једнотомног дескриптивног речника стандардног језика – лексикографске недоумице. – *Македонски јазик*, LXV–XLVII, Скопје, 1998, стр. 107–115.

Гортан-Премк Даринка: За лексикографската дефиниција и системот на лексикографските дефиниции во еднојазичниот речник. – *XXV научна дискусија на XXXI меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*. Скопје, 1999, стр. 23–26.

Končar Nenad i Danko Šipka: Algoritamska i heuristička obrada leksičkih podataka u računalnom prevodiocu NeuroTran, Otvorena pitanja hrvatske leksikologije, Zagreb 27–29.11.1997. – *Filologija*, 30–31, Zagreb, str. 227–238.

Пипер Предраг: О конверсивных предложениях с квантификативами всеобщности. – *Исследования по славянской филологии*. Под ред. В. Ф. Гудкова. Москва, Московский университет, 1984, стр. 147–158.

Пипер Предраг: Словообразовательная структура местоименных наречий в сербскохорватском, русском и польском языках. –

Сопоставительное изучение словообразований славянских языков: Тезисы международного симпозиума. Москва, Наука, 1984, стр. 116–117.

Пипер Предраг: Новая книга югославского языковеда. – *Информационный бюллетень по изучению и распространению славянских культур*, 13, Москва, 1985, стр. 86–87.

Пипер Предраг: Локалисткая теория падежей и функциональная грамматика русского языка как иностранного. – *Русский язык за рубежом*, 6, Москва, 1986, стр. 79–83.

Пипер Предраг: Проблема моделирования системы семантических категорий и интенсификация обучения иностранным языкам. – *Innere und aussere Faktoren einer Intensivierung der Russischausbildung. Beitrage samtllich in Russischer Sprache*, В. 64, Halle (Saale), 1986, стр. 109–114.

Пипер Предраг: К сопоставительному описанию грамматических систем на функционально-семантических основах. – *VI конгресс МАПРЯЛ: сборник тезисов. Секция 2.* Будапешт, 1986, стр. 153–154.

Пипер Предраг: XI съезд Союза славистических обществ Югославии. – *Информационный бюллетень Международной ассоциации по изучению и распространению славянских культур*, 15, Москва, 1986, стр. 58–60.

Piper Predrag: Eleventh congress of the Union of Yugoslav slavic study societies. – *International Association for the Study and Dissemination of the Slavonic Cultures. Information Buletin*, 15, Moscow, 1986, стр. 47–48.

Piper Predrag: XIe Congres de l'Union des societes de slavistique de Yugoslavie. – *Association internationale pour l'etude et la diffusion des cultures slaves. Bulletin d'information*, 15, Moscou, 1986, стр. 58–59.

Пипер Предраг: Русистика на XXIV конференции славистов Сербии. – *Русский язык за рубежом*, 1, Москва, 1986.

Piper Predrag: Language in space and space in Language. – *Yugoslav General Linguistics*, Selected, edited and introduced by Milorad Radovanović. Amsterdam, John Benjamins, 1988, стр. 241–263.

Пипер Предраг: О редним прилозима у српскохрватском језику. – *Folia Linguistica Polono–Jugoslavica*, I, Katowice, 1988, str. 23–41.

Пипер Предраг: О возвратных местоимениях в русском языке. – *Актуальные вопросы изучения морфологии русского языка*. Москва, Московский университет, 1988, стр. 80–88.

Пипер Предраг: Прилошка и темпорална локализација у српскохрватском језику. – *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. Warszawa, 1989, str. 215–225.

Пипер Предраг: *Обзор работ зарубежных лингвистов по русской морфологии (1970–1985)*. Под редакцией К.В. Горшковой и Е.В. Петрухиной. Москва, Московский университет, 1990, стр. 5, 7, 11, 13, 16, 19, 20, 108, 124, 161, 168, 171, 185, 189, 190.

Пипер Предраг: <Одговор на питање уредништва часописа *Русский язык за рубежом* о настави руског језика у Југославији>. – *Русский язык за рубежом*, 6, Москва, 1990, стр. 73–74.

Piper Predrag: Contribution a l'etude des mots paraproonominaux. – *Problemy opisu gramatycznego jezykow slowiańskich*. Warszawa, 1991, str. 137–142.

Пипер Предраг: Граматичке структуре македонског и српскохрватског језика: основна диференцирања. – *XVIII научна дискусија: Семинар за македонски јазик, литература и култура*. Скопје, 1992, стр. 45–52.

Piper Predrag: Gradacija kao strukturni princip u srpskom i drugim slovenskim jezicima. – *XI Mezinárodní zjazd slavistov: Zbornik resumé*. Bratislava, 1993, str. 328–329.

Пипер Предраг: Темпоралност и дискурсни маркери у српском језику. – *Грамматика и семантика на славянските езици в комуникативен аспект*, Составители Д. Станишева, Р. Ницолова. София, Универзитетско издателство Св. Климент Охридски, 1994, стр. 55–64.

Пипер Предраг: Функционална модель сопоставительной грамматики славянских языков. – *Journal of Hankuk University of Foreign Studies*, Vol. XXVIII, Seoul, 1995, str. 120–128.

Пипер Предраг: *Српскохрватски језик: Основни курс*. Сеул, Катедра за југословенске студије Ханкук универзитета за стране студије, 1996, 273 стр.

Пипер Предраг: *Поглавља из науке о српском језику*. Сеул, Ханкук универзитет за стране студије, 1996, 146 стр.

Predrag Piper: The Grammatical Structure of Slovenian as Compared to Serbian. – *Journal of Hankuk University of foreign Studies*, XXIX, Seoul, 1996, str. 633–648.

Пипер Предраг: Основные типологические особенности македонской грамматики в зеркале сербской. – *Journal of Balkan and Slavic Studies*, 4, Seoul, str. 165–177.

Piper Predrag: O katafori u srpskohrvatskom tekstu. – *Anafora w strukturze tekstu*, Pod red. Macieja Grochowskiego. Warszawa, Energeia, 1996, str. 79–91.

Пипер Предраг: *Предавања о јужнословенским језицима*. Сеул, Ханкук универзитет за стране студије, 1997, 63 стр.

Пипер Предраг: *Оглед српске морфосинтаксе (у поређењу са македонском)*. Сеул, Ханкук универзитет за стране студије, 1997, 103 стр.

Пипер Предраг: Милка Ивић, О зеленом коњу. – *Slavia*, т. 66, с. 1, Praha, 1997, str. 95–98.

Piper Predrag: O kvantifikaciji imenskom grupom u srpskom i drugim južnoslovenkim jezicima. – *Studia linguistica polono–meridianoslavica*, 9, Toruń, 1988, str. 19–37.

Piper Predrag: The most common problems in Korean Serbocroatian. – *East European Studies*. Seoul, Hankuk University of Foreign Studies, 1998, str. 335–346.

Пипер Предраг: Корреляции в языке, корреляции в языкознании. – *Grazer Linguistische Slawistentage '99. Die grammatischen Korrelationen*. Institut für Slawistik, 1999, str. 20.

Šipka Danko: Još o višejezičnicima u Hrvata. – *Jezik*, 39/2, Zagreb, 1991, str. 60–64.

Šipka Danko: Mogućnosti formalizovanja nekih faktora izbora sinonima, Sarajevski slavistički dani, 22.6.1990. – *Slavist*, 2, Sarajevo, 1991, str. 137–142.

Šipka Danko: Usage Labels Network: An Approach to Lexical Variation. – *Linguistica*, XXXIV, 1994, str. 31–42.

Šipka Danko i Nenad Končar: Minimal Information Grammar (MIG) – Serbo-Croatian and Polish Morphological Paradigms, First European Conference on Formal Description of Slavic Languages, University of Leipzig, Germany, 1.12.1995. – u: Junghanns, U. & Zybatow, G. (ed.): *Formale Slavistik* (Leipziger Schriften zur Kultur-, Literatur-, Sprach- und Uebersetzungswissenschaft; 7), Frankfurt am Main, Vervuert Verlag, str. 427–436.

Šipka Danko: Semantic Structure of Lexical Items 'Democracy' and 'National Interest'. – *XVIIth Scandinavian Conference of Linguists*, Turku, 17.11.1996, Proceedings edited by Timo Haukioja, str. 403–412.

Šipka Danko: The ON/IN alternation in Polish and Serbo-Croatian (an exercise in cognitive linguistics and decisionism), Poznań Linguistic Meeting, Poznań, 1–3.5.1997. – *Studies and Papers in Contrastive Linguistics*. Poznań, 1998, str. 261–271.

Šipka Danko: On the classification of homonyms. – *Wiener Slawistischer Almanach*, 42, 1998, str. 237–250.

Šipka Danko: Process Profiling in Polish, Russian and Serbo-Croatian. Poznan Linguistic Meeting. – u: Barbara Lewandowska-Tomaszczyk (ed.): *Cognitive Perspectives on Language* [Polish Studies in English Language and Literature vol. 1], Frankfurt am Main/Berlin/Bern/Bruxelles/New York/Wien, Peter Lang, str. 101–128.

Šipka Danko: Lexical Decisions in Humans and Computers, Lipka Symposium, Munich, Germany, 19–21.6.1998. – u: Falkner & Schmid (ed.): *Words, lexemes, concepts – approaches to the lexicon*. Tübingen, Gunder Narr Verlag, 1999, str. 391–401.

Šipka Danko: Semantic Variation in Non-Standard Forms of the Lexicon: A Cognitive Linguistic Case Study. *LACUS*, University of Alberta, 5.8.1999, published in the proceedings, str. 67–78.

Šipka Danko: Hundert Jahre lexikographische Arbeit in der Serbischen Akademie der Wissenschaft und Kunste. – *Wiener Slawistischer Almanach*, 34, str. 345–346.

Šipka Danko: Svenka Savić, Diskurs analiza. – *Wiener Slawistischer Almanach*, 34, str. 343–344.

Šipka Danko et al.: *Rečnik srpsko-poljske homonimije i paronimije*. Wydawnictwo Naukowe UAM, 1999, str. 1–160.

Šipka Danko: *A Bibliography of Serbo-Croatian Dictionaries: Serbian, Croatian, and Bosnian Muslim*. Springfield, Dunwoody Press, 2000, str. 1–225.

Šipka Danko: *SerboCroatian - English Colloquial Dictionary: An Exercise in Cross-cultural Cognitive Linguistics*. Springfield, Dunwoody Press, 2000, str. 1–653.

ТРИБИНА

ТРАДИЦИОНАЛНО И МОДЕРНО У СРПСКОЈ ЛИНГВИСТИЦИ (1)

Трибина са темом "Традиционално и модерно у српској лингвистици", најављена у првом броју *Лингвистичких актуелности*, одржана је 28. јуна ове године у згради Српске академије наука и уметности у организацији Института за српски језик САНУ. Скупу је присуствовало више од четрдесет лингвиста. Уводне реферате имали су проф. др Даринка Гортан-Премк, проф. др Предраг Пипер, проф. др Љубиша Рајић, проф. др Свенка Савић и проф. др Живојин Станојчић. Њихова излагања (сем реферата С. Савић) објављујемо у овом броју *Лингвистичких актуелности*, као и достављени реферат проф. др Данка Шипке.

У дискусији је учествовало десетак лингвиста. Њихова мишљења објавићемо у следећем броју нашег часописа, као и реаговања заинтересованих лингвиста – и оних који су скупу присуствовали и оних који нису – уколико стигну у Редакцију до краја августа текуће године. Прилози се могу доставити електронском поштом, одштампани на папиру или снимљени на дискети.

С обзиром на изнесене или могуће разлике у мишљењима, понекад сасвим опречним, напомињемо да сва уводна излагања, дискусије и реаговања представљају искључиво став аутора, са којим Редакција не мора да се сложи у целини или појединостима.

Даринка Гортан-Премк (Београд)

О ТРАДИЦИОНАЛНОМ И МОДЕРНОМ У НАШОЈ ЛИНГВИСТИЦИ

Рекла сам да ћу нешто и ја рећи о традиционалном и модерном у нашој лингвистици, али сам се покајала. А покајала сам се из више разлога. Сви се они свде на једно – није време погодно ни за традиционално ни за модерно. А и збуњени смо; много су нас збуњивали и убуњивали.

Говорићу о традиционалном и модерном, да тако кажем, у два нивоа: прво, на нивоу колективног, организованог лингвистичког рада и друго, на нивоу индивидуалног лингвистичког рада.

Прво о колективном. Колективни лингвистички послови, пре свега мислим на лексикографске послове везане за Речник САНУ, организовани су традиционално, и у добром и у лошем смислу.

Добро је то што је око Речника САНУ за последњих пет деценија створена изузетно добра, поуздана и за време кад је настајала модерна лексикографска школа. Невоља је у томе што је пре десет година, или и нешто више, изостало планско обучавање лексикографског кадра, веза са европском изузетно експанзивном лексикографијом и модернизација технологије рада. Добрим делом за ово су крива збуњивања и убуњивања. Ево неких од њих.

Прво, и основно. Нисмо имали визију језичких прилика у републикама бивше СФРЈ у којима је био у употреби, како тако, заједнички нормиран српскохрватски језик. Доказ за то је назив језика у Уставу Републике Србије; језик је српскохрватски, а писмо, ако се не варам, ћирилично. С тиме су се у јавној расправи у време доношења Устава сложили и сарадници Института и чланови Катедре. Без мене, наравно; предлагала сам, а слично је и Митар Пешикан предлагао, отприлике овако: у Републици Србији у употреби је српски језик, односно српскохрватски језик у стандардном облику који одговара традицији ове средине; а за писмо сам предлагала: примарно писмо је ћирилица, секундарно латиница. Било је то после референдума за усвајање Устава Србије, онога који је учинио, са нашом плебисцитарном помоћи, да Србија из три дела опет буде цела, како се певало. Убрзо смо се предомислили, присилно, кад други више са нама нису хтели, и у Уставу Југославије језик назвали српским. За лексикографе то је значило: уноси, али опрезно, и хрватску грађу, а после – бриши хрватску грађу, губи време и на једно и на друго.

А што се екавице и ијекавице тиче, е ту смо били посматрачи и из потаје навијачи да се у Републици Српској пређе на екавски књижевни стандард. И

док смо се ми, опет из потаје, радовали томе заборављајући ијекавску Црну Гору, а и Србију у једном делу, јутарње дечије емисије на телевизији Србије постале су ијекавске. Прогноза нам и ту нешто није ишла од руке. А није нам од руке ишла ни у важнијим стварима. Нисмо просто умели да проценимо време и околности.

Свест о лоше процењеним језичким приликама, оставимо сад оне друге прилике, није добра основа за лингвистичко полетно прегалаштво.

Друго. Ратови су природно довели до појачавања и ојачавања војске и умножавања полиције (о паравојскама нећу, њих смо већ заборавили), што је, опет природно довело до снижења друштвеног и индивидуалног материјалног положаја у науци; нпр., пре ових наших ратова професор универзитета имао је плату као потпуковник, а сада ваљда има као капетан. У Србији пре првог уједињења, у оној Србији коју из милоште зовемо “мала Србија”, професор универзитета имао је плату као армијски “ђенерал”.

Лоше материјалне прилике највећи део лингвиста приморале су на хонорарни рад. А професори универзитета, бар неки од њих, путују више него што су некада путовали глумци путујућих позоришта.

А у оскудици се и воља губи. И за другим, не само за радом.

Треће. Колико су нас плаћали, толико су нас и модернизовали, компјутеризовали.

А плајвазом се не лети у небо.

Додуше, давали су нам паре за издавачку делатност, или зато што су хтели да награде ненаграђене посленике науке или зато што су мислили да се иза књига сиромаштво и срамота мање виде.

Четврто. Прошле године је у Србији, рачунајући од 45. године, највише умрло и најмање се родило. То је знак тешке опште апатије и депресије.

Из апатије и депресије лингвисти нису изузети, а у таквим душевним стањима не стварају се велике и модерне конструкције.

Пето. Изолација земље, а праћена и бомбардовањем, погубна је за науку уопште, па и за науку о српском језику. Последице изолације су: недостатак стране литературе публиковане последње деценије, такорећи непостојање контакта са западним лингвистичким школама, а и са источним, губитак неких лектората, и да не набрајам даље.

Ово сам све рекла да бисмо праведније проценили и оценили оно што смо урадили у последњој деценији.

Дакле, што се колективног рада тиче на ономе смо нивоу на коме смо били и пре десет година, на традиционалном смо нивоу. Додуше, традиционално није нешто срамотно. Последњи век, и нешто више, српски су лингвисти, наравно не сви, него појединци, у самоме светском врху. И ти су

лингвисти створили добру, темељну српску лингвистичку школу, из које смо сви ми изишли, и они успешнији и они мање успешни. Мање успешним није школа крива. Неговале су се код нас готово све лингвистичке гране, која више, која мање, што је зависило од интересовања појединих лингвиста. Уопште, то је време у коме су се индивидуалним радом могле остварити велике вредности. Колективни рад углавном је био лексикографски, и код нас и у свету. И лексикографски рад је добро ишао. Својевремено овај је наш речник добио изузетне похвале. А и заслужене су биле; поједине секције овога речника својим квалитетом ишле су у сам врх лексикографског умећа.

И још нешто. Лексикографи стандардног језика организовано су се бавили и још се баве дескриптивном лексикографијом; организован рад на прагматичној и лингвистичкој лексикографији – изостао је; није било снага и пара за то.

А оно збуњивање и убуњивање око назива језика, око омеђивања језика имало је и немиких последица. Да само неке поменем.

- Озваничен назив *српскохрватски језик* у српском Уставу онемогућавао је плански рад на језичком нормирању све до оснивања Комисије за стандардизацију.
- Озваничен назив *српски језик*, без спомињања српскохрватског као дијасистема, у југословенском Уставу доводи нас до више недоумица: нпр., да ли језик Срба књижевника из Хрватске спада у српски или у хрватски језик, или да ли језик Срба из Федерације Босне и Херцеговине спада у исти језик као и језик Срба из Републике Српске; или, нпр., да ли су особености језичке, и које су особености или национална припадност говорника оно према чему одређујемо припадност одређеном језичком стандарду; или – даље, да ли је између два светска рата, од Правописног упутства из 1929. до 1941, и касније од заједничког правописа из 1960. до Декларације из 1967. (ако се не варам), постојао тзв. српскохрватски језик и да ли језик несрпских писаца из тих периода може ући у банку података српскога језика односно може ли се грађа из дела тих писаца користити за језичка истраживања и лексикографске потребе. Још много сличних проблема имаћемо када будемо приступили формирању корпуса података српскога језика.
- Лексикографи после доношења Устава Србије нису знали шта да раде са хрватском грађом, а ни Устав Југославије није им много помогао у избору грађе.

Друго о индивидуалном.

Последњих деценија, боље рећи последњу деценију или две, разгранале су се нове лингвистичке школе. Појединци од нас су их пратили, усвајали, критички усвајали, своја истраживања вршили новом методологијом. Што би рекли, није нам ништа промакло и није нам се ништа отело. Зар нема код нас когнитивиста баш као што је било и структуралиста. Да кажем само из своје области – лексиколошка теоријска мисао није нам страна; огледали смо се у различитим типовима семантичких анализа, и у компоненцијалној, и у анализи прототипа, и у концептуалној анализи. Давно смо приступили анализи појединих лексичко-семантичких група, појединих деривационих система или како друкчије семантички организованих подсистема.

Само нам је једно промакло и једно нам се отело. Ни овде у почетку нисмо баш најбоље разумели оно што се дешава у свету – нисмо разумели да више лингвистичка истраживања не могу бити само лингвистичка, нисмо приметили да су она постала мултидисциплинарна, и она основна и она примењена. Она основна теоријска истраживања основа су примењеним, а тек се у примењеним, увек интердисциплинарним, увек колективним, види крајњи циљ лингвистике као науке – разумевање говорне способности, тражење универзалнога и посебнога, с посебним циљем да се унапреди машинско превођење и могућности електронске комуникације сваке врсте.

Разлоге за то што нам је ово промакло видим у два чиницама. Једна је та што нисмо улагали у науку и њену интернационализацију кад је то требало чинити. Друга је та што смо тешко утамничени споља и уплашени изнутра постали – повучени и утучени, а као такви неспособни, или мање способни, за колективни рад. А модерна је наука ефикасна наука; она тражи мултидисциплинарност, глобализацију и интернационализацију знања.

И за крај. Резултата имамо, али су они више плод рада појединих ентузијаста него остварени циљеви онога што смо планирали. Ово су ти резултати: *Атерго речник* Мирослава Николића, *Синтакса стандардног језика* која се завршава под руководством Предрага Пипера, и једно и друго модерно и добро да модерније и боље не може бити, будућа *Творба речи* Ивана Клајна, рад Стане Ристић и Ђорђа Оташевића око организовања ове трибине, у ово време када се свако својим јадом забавио, први број часописа *Лингвистичке актуелности* и велики број примљених младих, талентованих сарадника од којих ће макар неки бити бољи од нас и способни да исправе наше грехе у неразумевању онога што се око нас збива. Помоћи ћемо им колико можемо и умемо, а и овим састанцима им помажемо.

И још нешто. Мислим да овој теми треба посветити више времена. Такође, мислим да би о стању у фонетици/фонологији требало да говоре они који се тиме баве, о морфологији они који се тиме баве, и све тако редом.

Преграџ Пиџер (Беоџраџ)

ОСВРТ НА ТРАДИЦИОНАЛНО И МОДЕРНО У СРПСКОЈ ЛИНГВИСТИЦИ

Као свако друштво у целини и сваки научни рад у њему савремено је пред избором колико ће се ослањати, с једне стране, на традицију, а с друге – на модерне идеје и методе, које традицију проширују или делимично поновотравају.

Традиционално и модерно могу се посматрати као појмови који се у мноштво чему узајамно искључују. Када се ствари ипак поставе, онда је однос између традиционалног и модерног пре свега питање континуитета или дисконтинуитета, еволуције или скоковитог развоја.

Али традиционално и модерно су ипак међусобно условљени делови целине научног и културног развоја, тема и рема научног и културног напретка. Тада се као основно питање поставља: када, у чему и колико ослонац научног развоја треба тражити у традиционалном, а у којим приликама и у којем обиму и садржају – у модерном, и како остварити најбољи свој првог са другим.

Два века науке о језику дају више примера континуираног развоја него уочљивијих (али не потпуних) раскида са традицијом (нпр. почети младодраматичарског праваца, структурализма, трансформационо-генеративне драматике), уз повремено враћање на нека познана питања и њихово поново разматрање из новог угла.

Српска лингвистика је од својих почетака била пре свега наука о српском језику (независно назива књижевни језик), што је и данас, природно, њено главна обележје иако су се у међувремену у оквиру српске лингвистике више или мање развиле и друге лингвистичке школе. Развој српске лингвистике био је одређен општим развојем науке о језику у Европи и свету, заједницама који су се пре српске филолошке и лингвистике у појединим периодима постављали као најважнији за српску културу, али и чинили низом других околности: историјских, социјалних и политичких.

У неким областима српска лингвистика је у погледу односа између традиционалног и модерног углавном следила најразвијеније европске научне средине будући у модерном понекад и испред својих времена, што, додуше, није увек било довољно заједно (нпр. поједине теорије А. Белића, посебно у књизи *О језичкој природи и језичком развоју*).¹

С обзиром на вишезначност израза "традиционално" и "модерно", обично праћених позитивним или негативним конотацијама које различити аутори на различит, чак одређан начин могу да им дају, уједино би било

размаиџрање иишања о итрадиционалном и модерном у српској или некој дружој линзвиситици иочети од ужих иишања као ишо су, нпр.,

- *Колико су итрадиционално и модерно суироисџављени, а колико комилементиарни иојмови, у српској линзвиситици и уоишџе?*
- *Колико се у итрадицији итражи иденџиџеџи, а у модерном меџање иденџиџеџа?*
- *Колико је данас иоџребно биџи итрадиционалан, а колико је данас уоишџе моџућно биџи модеран у српској линзвиситици?*
- *Колико је умесно везиваџи итрадиционално за конзерваџивно, сџаро, ако не и иревазиџено, а модерно за ново и наџредно?*
- *Колико је умесно смаџраџи научном итрадициџом само оно ишо је издржало ипробу времена, а модерно изџедначаваџи са иомогним?*
- *Колико је умесно везиваџи итрадиционално за национално, своје, а модерно за сџрано?*
- *Колико однос измеџу итрадиционалноџ и модерноџ у српској линзвиситици зависи од односа измеџу итрадиционалноџ и модерноџ у друџим научним срединама и како оцениџи сџеџен иџакве зависности у данашњој српској линзвиситици?*
- *Колико однос измеџу итрадиционалноџ и модерноџ у српској линзвиситици иџреба да буде сџалан иџредмет иџтраџеџије научноџ развоја, а колико резулџаџи случајности и личних оџредељења?*
- *Иџд.*

*

Да ово излаџање не би било иреоџиџрно, умесџо иџреџресања наведених иишања оџраничићу се иџезом да итрадиционално и модерно немају унаџред само иозиџивне или само неџаџивне вредности неџо иџрема иџриликама – некад више џегне, а некад више друџе садржаје, збоџ чеџа су итрадиционално и модерно у нечему комилементиарни а у нечему суироисџављени иојмови.

Наџредак у линзвиситици, српској или било којој дружој, заснива се умноџоме на сџособности да се из итрадиције, своје или сџране, као и из модерноџ, наџбоље одвоји од мање доброџ, и да се сџално усџосџавља, одржава и неџује конџинуџиџеџи измеџу наџбољеџ у итрадицији и наџбољеџ у модерном, уз колико је моџућно бескофликтџно иџревазилажење оноџа ишо се оцени као мање усџешно, било иџо у итрадицији било у модерном. То захџева, иџоред остџалоџ, избеџавање крајности у вредновању какве су, с џедне сџране, некриџичке џлорификаџије идеја, иџеорија и личности, или суироџно – иџоџиуна дисквалификаџија иџоџединих научних оџуса или чак чџиџавих џенераџија (не реџко из разлоџа који нису научне иџприроде). То се може илусџроваџи двама каракџеристџичким иџимерима.

Као пример за прво могао би се узети однос према Вуку Караџићу у великом броју радова посвећених његовом делу. То дело јесте монументално, посматрано у целини, али не и у свакој појединости, а покушаји да се оно објективно критички сагледа још увек су сразмерно малобројни у поређењу са онима који су презасићени искључиво суверлаивним оценама. Узмимо само чињеницу да је концепцију заједничког књижевног језика Срба и Хрватиа, формулисана у Бечком књижевном договору, коју данас љошво нико не засиуиа ни у српској ни у хрватској филолозији, својим ауторишешом међу првима и највише подуиро В. Караџић; чињеницу да се од принципа "Пиши као што љовориш" све више и неизбежно одсиуиа, не у смислу оишешез порицања што принципа неђо у смислу његовог еластичнијез сировођења (што су уосталом В. Караџићу суђерисали неки савременици, нпр. руски²); све видљивију чињеницу да је раскид с предвуковском традицијом – како филолошком иако и књижевнојезичком – био неопшребно радикалан и да је у сенци В. Караџића дуђо остала права мера доприноса филолођа чије су идеје и рад овако или онако узрађени у Вуково дело,³ да се иешко пробиајало схватиање о неопходности разликовања Вуковог и вуковског језика,⁴ да су В. Караџић и поједини његови следбеници практично омели неке важне филолошке иницијативе (нпр. Ј. Стерије Појовића о раду на српској научној терминологији) итд.⁵

Упркос свему шоме дело В. Караџића је, узето у целини, изузетно велико (и што не само значајем који има за српску културу), али не шoliko да се не би могле више неђо до сада критички разматраити и поново оцењиваити различите његове недоследности, противуречности иа и концепције које се нису (у целости) оиравдале. У различитим периодима и срединама одмерено и арђуменшовано формулисана неслађања са неким сшранима књижевнојезичке реформе В. Караџића (која су, на пример, износили Ј. Добровски, А. Пийин, П. Кулаковски, В. Јађић, Ј. Бодуен де Куршене, Ј. Скерлић, М. Селимовић) нису шoliko малобројна колико су у српској филолошкој историографији брзо опшискивана у заборав и сшшувала место превасходно најласкавијим оценама.

Насуирош шом примеру сагледавања традиције љошво искључиво у најлеишем светлу, према чему и реиша одмерена критичка реч звучи скоро сешодрно, сшоје примери покушаја жрубог дискредитшовања неких друђих њених сшрана. Неки од шаквих покушаја сежу у сам крај 20. века, као што је шo случај са оценама да су сви или скоро сви велики српски линђвистити после В. Караџића изневерили српске националне иштересе, водили српску линђвистику у опђреином правцу или да су сшроводили хрватски филолошки програм на шшешу српског. Такве неарђуменшоване оцене обично су у изразу жрубе и оплишички су шрансареншине.⁶ Такви критичари себе предсшављају као бранишеше српског језика, који ће окренуити нову сшраницу у историји српске филолођије,

покушавају да створе привид масовне подршке својим ставовима итд., што је, посматрано у целини, пример крајње радикалног, црно-белог односа према традицији, величања једних и нигодашњавања других, да би се створио предтекст за покушај преузимања улоге силаца српске филологије, што више личи на покушај преузимања политичке контроле над стравежијом даље развоја српске лингвистике и науке о књижевности.

У сваком случају то се може узети као пример односа према српској лингвистичкој традицији који не треба следити. Штавише, изнета тврдња се може уопштити. Уместо “утика” и “рајова” врло неједнаке научне вредности, а често сасвим изван узуса научног дијалога, којима српска лингвистичка традиција, за разлику од других, толико обилује да су ти “утици” и “рајови” ушли у наслове радова и појимали скоро жанровска обележја, могло би се пожелети да у српској лингвистици уђе у шири обичај мирољубивије, конструктиван научни дијалог, подређен првенствено, ако не и искључиво, предмету расправе, научној аргументацији, поштовању друкчијег мишљења, спремношћу да се призна грешка и жељу да коначни исход расправе буде у опшћу корисан.

*

Форма овог излагања обавезује на крајкоћу и зато ћу даље покушати да оцирам неке важније аспекте односа према модерном у лингвистици.

Свет у којем живимо добија досад невиђено убрзање, посебно у науци. Све је краћи и брзи од идеје до публикације. Научна продукција као да расте геометријском прогресијом, не само због техничких преимућстава хладне штампе и електронских публикација него и због све веће рециклаже власитијих и туђих идеја па и дословног прејаквања читавих текстових из публикације у публикацију. Савремену лингвистичку продукцију све је теже, практично је и немогуће, држати на оку чак и у најопштнијим цртама. У том погледу разлике између најразвијенијих и осталих средина постају све веће. Прве диктирају општи смер, темпо и стандарде научног развоја, имају најефикаснију организацију научног рада - од присијућа грађи до презентације на Интернету, располажу издавачким и другим маркетингом, који намеће осталима одабране идеје, књиже и ауторе као врхунске итд. Ми смо међу онима који то (углавном) немају. Први личе на пилоте суверсоничног авиона којима управљају помоћу најбоље технике. Дружи, с ретким изузецима, личе на пилоте у истом авиону, који покушавају да нешто виде кроз прозор голим оком иако брзина крећања то не дозвољава, или прејичавају оно што су чули од пилота. Данас је бити модеран у науци више него икада постало за многе врло скупо, и све је скупије. Врхунска наука зато све више зависи од финансијера, ма како се они звали. И ако се сматра да је у средњем веку филозофија, а с њом и мање-више сва наука,

била слушкиња идеологије, од 19. века она све чешће служи идеологији (у 20. веку пре свега фашистичкој и комунистичкој), да би на крају 20. века све више зависила од сиреже политичке и светла финансија. Известан сљедећи толерисано одступања од такве схеме, негде већи негде мањи, не постоје ипак њену начелну реалност. Што је друштвена организација научног рада разуметија, то су изгледи на индивидуални успех изван такве схеме мањи, због чега се зовори и о tzv. фабрикама идеја).⁷ Они који нису у уском кругу најбољих немају услова да с њима држе корак и када су једнако способни, а свакако има таквих. Наука постоје све више елитистичка и све масовнија у исто време. Никада није било толико лингвиста који не знају једни за друге. Врх науке се све више уздиже и сужава у односу на њену основицу која као да постоје све шира.

*

Речено је само поједностављена скица проблема. Где је у свему томе место српске лингвистике? Ако израз српска лингвистика не изгуби смисао, као што се надамо да неће, она би морала и даље истраживати у најорима да ирају, а у нечему можда и догради истраживања у врхунској теоријској лингвистичкој и подстиче примену достигнућа модерне лингвистике у проучавању српског и других словенских и несловенских језика, што би, као уосталом и до сада, био предмет истраже мањег броја теоријски оријентисаних лингвиста у Јужославији. При томе неке области, за чији развој у Јужославији не постоје основни услови (нпр. аутоматско превођење, вештачка интелигенција) вероватно ће се и даље "покривати" само на нивоу опште информације.

Однос према модерном, као и однос према традицији, требало би да у првом реду буде предмет истраже научног развоја.

У условима у којима српска лингвистика улази у 21. век, истражења научног развоја морала би бити усмерена на стварање што боље организованог научног рада за достизање што већег броја остварљивих циљева којима тежи модерна лингвистика у свету. То значи, пре свега, ранжирање лингвистичких области (теоријска лингвистика, дескриптивна, примењена и друге) према њиховом значају за српску културу и према могућностима (кадровским, материјалним и другим) да се одређени циљеви остваре, јер је једнако интензиван рад у свим лингвистичким областима нереалан, а преуштање да случајне околности и лична одређења одређују приоритете није рационално. То иакође иражи планирање лингвистичких кадрова према датим критеријумима, поред осталог и што што не могу и не морају сви лингвисти једнако интензивно да ирају све

Промене у модерној лингвистици у свету, уколико пре уколико се баве питањима којима се у свету мало ко бави. То захтева и критичко вредновање резултата модерне лингвистике посебно са савременим њиховој значаја за приоритетне српске лингвистике, као и подстицање истраживања која могу да представљају допринос националне културе и науке модерним токовима науке о језику. Најзад, и не последње по значају, што подразумева и негововање развојној континуитету иако да се модерно, колико је што могуће, наслања на традицију, уместо пренаглашеног супротстављања свежа модерној традицији оштрије и националној традицији посебно.

*

Наука о језику, као и наука оштрије, иде путем за који се верује да је пут научно најрејка, ослањајући се, с једне стране, на традицију, а с друге – на модерно. Оно што је данас модерно сушта може да осване део традиције, а оно што је данас традиција сушта може бити у новом светлу представљено као нова научна мисао. У таквом савременом преобликовању тежиста с традиције на модерно и обрнуто остварује се ритам и динамика научног развоја. Покушаји корачања само једном ногом, или занемаривања једног у корист другог – традиције у корист модерног или обрнуто – односно нарушавања неопходног савременог еквилибријума између традиционалног и модерног, било би расипање снага, губљење равнотеже и заостајање у оштријем ходу и темпу развоја савремене науке о језику.

НАПОМЕНЕ UZ TEKST

- 1 Видети предговор М. Ивић у књизи: А. Белић, *Оштрија лингвистика*, Београд, Завод за издавање уџбеника, 1998, и део посвећен А. Белићу у књизи М. Ивић *Лингвистички огледи, три* (Београд, 1999)
- 2 В. П. Гудков, *Славистика. Србистика*. - Москва, 1999, стр. 85–125.
- 3 М. Селимовић, *За и против Вука. Студија*. - БИГЗ - Свјетлост, 1990.
- 4 М. Ивић, *О језику Вуковом и вуковском*. - Нови Сад: Књижевна заједница, 1990.
- 5 М. Ивић, *Лингвистички огледи*, 3. – Београд: XX век, 1999.
- 6 *Политика*, 8. август 1998.
- 7 Р. White, *The Idea Factory: Learning to Think at MIT*. – New York: Plum, 1992.

Ljubiša Rajić (Beograd)

TRADICIONALNO I MODERNO U SRPSKOJ LINGVISTICI

1. Temelj razgovora

Svaki razgovor o lingvistici u Srbiji, kako god formulisali njegovu temu, mora uzeti u obzir da, uz mnoge druge koje nisu napisane, nije napisana ni deskriptivna istorija nauke o jeziku u Srbiji, a kamoli njena kritička istorija, pa se iskazi moraju temeljiti na utiscima, a ne rezultatima istraživanja. Međutim, postoji i niz nedefinisanih odgovora.

Prvo, da li mi govorimo o tradicionalnosti, odnosno modernosti danas ili negde tokom istorije lingvistike u Srbiji? Tradicionalnost i modernost se rado smenjuju tokom razvoja jedne nauke ili, rečeno Kuhnovim rečima, smenjuju se stanja normalne nauke i revolucije u nauci.

Drugo, nije jasan referentni sistem, to jest sa kim se poredimo, odnosno prema čemu odmeravamo naš rad i njegove rezultate. Da li su tradicionalnost i modernost samoreferentni ili se moramo odmeravati prema nekoj zemlji. Ako moramo, sa kojom zemljom treba da se poredimo? Ako kažem da nešto nemamo, onda moj iskaz mora imati referentni sistem. Za nekoga jedan rečnik postoji zato što je nekada izdat i može se naći po bibliotekama, za mene ne postoji ako ga ne mogu kupiti u knjižari i držati na stolu. To je kao sa mlekom; za nekoga mleka ima, jer se može kupiti rano ujutro, za mene ga nema, jer ne mogu da kupim bilo koju vrstu u bilo koje vreme u bilo kojoj prodavnici.

Treće, da li razgovaramo o tome šta radimo, recimo da li se uopšte bavimo urbanom dijalektologijom, ili kako to radimo, to jest da li je način na koji radimo urbanu dijalektologiju, ako je uopšte radimo, savremen ili tradicionalan?

Četvrto, da li govorimo o naučnim problemima ili o organizacionim problemima, na primer finansiranju istraživanja, ustavnim rešenjima, istraživačkim institucijama, političkim stavovima vlasti i istraživača, planovima rada, stanjem nastave jezika u obrazovnom sistemu, uticaju političkih, zavičajnih, rođaćkih i kumovskih veza na nauku i tako dalje?

Peto, da li govorimo o istraživanjima srpskog standardnog jezika, srpskohrvatskog dijasistema ili jezika uopšte, dakle uključujući i druge, manjinske i strane jezike?

Naravno, za sve ovo važi da govorimo o proseku, a prosek je statistička veličina, ne veličina iz stvarnog života. Ponekad ni cela gomila modernih ne znači ništa, ako nemaju kvalitet, a ponekad je dovoljan i jedan koji nauku pomeri unapred (mada se to u nauci o jeziku ne događa baš često).

2. Srpska lingvistika

Sintagma „srpska lingvistika” je troznačna.

Ona može označavati jezička istraživanja kojima se bave ljudi po nacionalnom opredeljenju Srbi. Pitanje je da li lingvisti Srbi češće razmatraju neke teme od drugih ili ih razmatraju na neki bitno drugačiji način od proseka lingvista druge nacionalne pripadnosti kod nas i van naše zemlje? Posmatrano u perspektivi savremenosti, čini mi se da je odgovor "ne" ako se poredimo sa sredinama sa kojima je prirodno porediti se, a pod njima podrazumevam slične sredine u Evropi. Naravno, uz dužnu ogradu zbog manjkavosti u mojoj obaveštenosti o prilikama u drugim sredinama čijim se jezicima ne bavim neposredno. Naravno, uzimam kao pretpostavku da je reč o ozbiljnom bavljenju naukom, a ne jezikoslovnom amaterizmu uslovljenom političkim ili karijerističkim potrebama (u čemu, na žalost, ne oskudevamo ni mi ni drugi). Jer u ovom drugom slučaju imamo posrbljavanje srpskog u Srbiji i, posebno, Republici Srpskoj, povećavanje rastojanja prema srpskom i pohrvaćivanje hrvatskog u Hrvatskoj, nasilno konstituisanje bošnjačkog nacionalnog identiteta preko standardnog bošnjačkog jezika i, konačno, pokušaj sličnog konstituisanja crnogorskog nacionalnog identiteta. No mislim da to možemo zanemariti u govoru o nauci o jeziku, mada je bitno u govoru o sociologiji nauke o jeziku. Mnogi narodi i njihove manjine na tlu Balkana prolaze kroz okasnelu tvorbu nacije i prosto se bave pitanjima kojima su se u nekim razvijenijim sredinama bavili znatno ranije, negde čak pre dvesta godina.

Ta sintagma može dalje označavati istraživanja srpskog jezika i u tom smislu obuhvata sve koji se njime bave, ovde i u svetu. Tu tek nema opravdanja da se taj serbokroatistički kolektivitet odredi kao tradicionalan ili moderan, jer je suviše složen. Za neke je to bavljenje maternjim jezikom, a za neke stranim jezikom. Sa obe strane te granice ima i tradicionalnih i modernih, i dobrih i loših.

U trećem značenju ta sintagma označava jezička istraživanja u Srbiji, dakle i istraživanja srpskog standardnog jezika, odnosno srpskohrvatskog dijasistema i istraživanja stranih jezika. I tu se u izboru onoga šta ćemo istraživati ponašamo manje-više kao i u drugim sličnim sredinama. Na primer, oni koji se bave maternjim jezikom, veoma često se bave dijalektologijom, a to je među nama koji se bavimo stranim jezicima danas prilično retko iz samorazumljivih razloga. Mi se nešto malo više bavimo istorijom jezika, ali i to veoma malo u odnosu na vas na maternjem jeziku. U proseku se bavimo podjednako mnogo savremenim jezikom, a za razliku od vas, koji se ne bavite kontrastivnim istraživanjima savremenih jezika, mi ih radimo u velikoj količini. Tu onda može biti reči samo o načinu na koji se bavimo naukom o jeziku i kvalitetu toga bavljenja. A i tada je opet teško dati uopštenu ocenu, jer su razlike između pojedinih lingvista i pojedinih pristupa veoma velike.

Naravno, mnoge od stvari u bavljenju naukom o jeziku, kao i naukom uopšte, zavise od političke i ekonomske relevantnosti datih istraživanja, što se kod nas nabolje vidi iz predloga Zakona o naučnoistraživačkom radu i Projekcije tehnološkog razvoja, ali tu je opet reč o sociologiji i politikologiji nauke o jeziku, a ne nauci o jeziku.

3. Tradicija i modernost, odnosno šta i kako?

Šta je tradicionalno? Uobičajeno se pod tradicionalnim podrazumeva bavljenje granama lingvistike iz početnih faza njenog razvoja, a to su stari jezik, starija istorija jezika, dijalektologija, fonetika i standardizacija jezika kada je reč o takozvanom nacionalnom jeziku, odnosno uporedna gramatika indoevropskog i relevantne jezičke grupe (slovenskih, germanskih, romanskih). Pod tradicionalnim pristupom se pak podrazumevaju uglavnom stariji pozitivistički (mladogramatičarski) pristup i stariji strukturalistički pristup. U oba ova smisla smo mi ipak više tradicionalni nego moderni.

Šta je moderno? Uobičajeno se pod modernim podrazumeva bavljenje novim granama lingvistike, a to su pre svih sociolingvistika, pragmatika, lingvistika teksta, psiholingvistika, neurolingvistika, neverbalno opštenje, proučavanje odnosa između teksta i slike, kognitivna lingvistika i tako dalje. Pod modernošću u pristupima podrazumevaju se pre svega generativna gramatika u manje-više svim sredinama, u nešto manjem obimu funkcionalistički pristupi, u germanističkim sredinama gramatika zavisnosti, matematička i računarska lingvistika je ograničena na određene sredine, to važi i za moderne pristupe u leksikografiji, analizu diskursa, interkulturno opštenje i još neke oblasti. Mi manje-više u svim oblastima imamo ponešto i u tom smislu smo moderni, ali je problem u tome što je često reč o jednom posleniku ili svega nekoliko njih, pa modernost bukvalno stoji i pada sa njima. A to nije dobro.

4. Uslovi tradicije i modernosti

Sadržinu i obim pojmova *tradicionalno* i *moderno* određuju najveće lingvističke sredine, pre svih lingvistika na engleskom govornom području, znatno iza nje lingvistika na nemačkom i francuskom, još manje na ruskom, španskom i italijanskom. Ostale sredine su praktično irelevantne kao određivači pojmova tradicionalnog i modernog. To se nama može sviđati, to nama može delovati odbojno, ali to je činjenica prema kojoj moramo imati koliko-toliko razuman odnos. I zapamtiti da se samo boljim rezultatima od drugih može nešto dokazati; deklarativni iskazi simpatija i antipatija ne znače ništa.

Osim toga, važni su i sredina iz koje potiče neki lingvista i jezik na kome piše. Belićeva knjiga *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku* bila bi poznata u svetu da je u

vreme kada je izašla bila napisana na nekom velikom jeziku. Ali nije, i zato je značajna u istoriji lingvistike kod nas, ali ne van naše sredine. Naravno, to što je u svoje vreme bila značajna, ne znači da je značajna i danas; mnogi njeni delovi su zastareli i prevaziđeni, i držati se nje, značilo bi biti tradicionalan. Pojedini vrlo značajni radovi su ostali potpuno neprimećeni, jer su objavljeni na takozvanim malim jezicima. Takav je, recimo, slučaj sa radom o razvoju padeškog sistema u staroengleskom jeziku Ottoa Jespersena iz 1891. godine zato što je objavljen na danskom, a pojedini norveški lingvisti, na primer, Ragnvald Iversen i Amund B. Larsen, još su početkom ovoga stoleća ispitivali govore nekih norveških gradova i time bili preteče urbane dijalektologije, ali ostali nepoznati, jer su svoje radove objavili na norveškom, pa se urbana dijalektologija računa od Labova i savremene sociolingvistike. Čak je i Coseriuova kritika pozitivizma u lingvistici iz 1958. godine ostala nezapažena sve dok se njegova knjiga, prvobitno objavljena na španskom, nije pojavila u nemačkom prevodu 1974. A vredi pomenuti i delo Sime Trojanovića *Psihofizičko izražavanje srpskog naroda poglavito bez reči* koje bi, da je objavljeno na engleskom ili nemačkom, bilo jedna od preteča neverbalnog opštenja, ali nije, pa ga zato retko ko poznaje i kod nas. Stvar sa tradicionalnim i modernim je malo više relativna nego što izgleda na prvi pogled.

5. Uzroci tradicionalnosti i modernosti

Znatan deo odnosa između tradicionalnog i modernog u nauci o jeziku uslovljen je jezikom i granom lingvistike kojima se bavimo. Proučavanje maternjeg jezika tradicionalno je konzervativnije (u ovom kontekstu – tradicionalnije) u svim manjim jezičkim sredinama. Osim toga, evropska lingvistika se bavila istorijom jezika i dijalektima prosto zato što su oni postojali, a američka nije, jer su jezičke odlike tla SAD, engleski i neliterarni indijanski jezici, gonile na bavljenje sinhronom lingvistikom. Mi smo deo evropske tradicije i češće se bavimo starim jezikom i istorijom jezika, a to nije po sebi ni konzervativno ni moderno, već se pitanje tradicionalnosti, odnosno modernosti može postaviti samo za način bavljenja, o čemu sam već govorio.

Ne mali značaj imaju i opšti naučni uslovi, odnosno preovlađujuća naučna paradigma bez obzira da li ćemo je definisati u Kuhnovom ili nekom drugom smislu. Na primer, u evropskoj tradiciji je, čisto organizaciono, nauka o jeziku institucionalno izdvojena, a u američkoj tradiciji je vezana sa antropologijom. To, naravno, daje različite podsticaje za bavljenje naukom o jeziku.

Ne valja zanemariti ni sociokulturne uslove. Mislim da je najvažnije da je naša sredina uopšteno posmatrano veoma tradicionalna i konzervativna zbog svoje patrijarhalnosti, vezanosti za autoritete i generacijske i grupne lojalnosti, te zato nesklona novinama koje se olako proglašavaju modom ili nečim što nije nama

primereno, a posebno nesklona tome da se kritička pitanja postavljaju čak i onda kada izgleda da nisu opravdana, čisto vežbe i provere radi.

Nauka, naravno, može služiti i kao serviser (tzv. servisna nauka) za potrebe privrede, državne uprave, vojske, političkih partija i tako dalje. Primera iz sveta ima više nego dovoljno, na primer severnoamerički *Intensive Language Training Programme* iz Drugog svetskog rata ili psiholingvistička istraživanja za potrebe američke armije. Ali ni kod nas primeri ne manjkaju, posebno kad je reč o standardnom jeziku. Na primer, naši stavovi prema Vukovoj reformi su, po meni, ipak više politički nego lingvistički i prosvetni. U tom smislu smo moderni, ali na jedan loš način.

Konačno, pitanje je da li su tradicija i modernost generacijski problem ili nešto drugo? Činjenica je da su stariji po pravilu konzervativniji i u tome se ništa ne razlikujemo od ostatka sveta (ili bar od onog sveta o kome ja nešto više znam).

6. Vrednovanje tradicionalnog i modernog

Ni tradicionalno ni moderno nisu vrednosti po sebi, a oba stava su neposredno štetna ako se apsolutizuju. Pri tom ne valja smetnuti s uma da je nauka o jeziku samo jedna od nauka koje se bave čovekom, i da je prošla kroz iste one faze kritičkih razmatranja kroz koje su prošle i druge, na primer istoriografija i sociologija, te da je pozitivizam u nauci o jeziku bio kritikovan koliko i u njima. Međutim, takve rasprave o teorijskim ishodištima nauke o jeziku kod nas, pri tom mislim pre svega na srbistiku, nisu vođene, i u tome smo konzervativni i tradicionalni. Ali to ne znači da se neke promene nisu događale, one samo nisu eksplicirane u teorijskim debatama.

I tradicionalnost i modernost mogu poslužiti kao ulaznica u društvo odabranih, a to je nenaučno merilo. Daleko je značajnije kako se nešto radi, od jezičkih analiza preko pisanja priručnika do važećih stavova o metodici nastave. O tome se kod nas malo ili nimalo raspravlja kao što se malo ili nimalo raspravlja i o drugim oblastima. U tom smislu smo konzervativni, a tradicionalni kao posledica konzervatizma.

Mislim da je osnovni uzrok tome u našoj opštoj konzervativnosti, odnosno u našim sociokulturnim uslovima. Kod nas se smatra nepristojnim da mlađi, oni sa nižim zvanjima i oni koji nisu unutar uže struke postavljaju pitanja i kritikuju, a posebno kad kritikuju autoritete. A ne treba zanemariti ni izvesnu dozu intelektualne lenjosti uočljive u našoj sredini zbog nedovoljne konkurencije.

I mada se o konzervativnosti i repatrijarhalizaciji naše sredine, te o našim političkim i ekonomskim prilikama može mnogo govoriti, neću više o tome, jer mi se čini besmislenim ponavljati koliko su one loše i ne pogoduju razvoju nauke.

7. Posledice

Osnovna posledica takvog stanja jeste da se ne možemo pohvaliti kadrovima. Prosto, ne može se uspešno razvijati savremena nauka u skućenim sredinama; postoji kritična masa naučnika, a mi tu masu nemamo, jer se kod nas premalo ljudi bavi naukom o jeziku. To važi za univerzitet, a broj naših srednjoškolskih nastavnika koji se bave naukom o jeziku praktično je zanemariv. To se vidi i po tradiciji u kojoj srednjoškolske gramatike i udžbenike pišu profesori univerziteta (istina, ne samo jezika). Tu jesmo tradicionalni i ne vidim da će se to brzo izmeniti, jer je zanimanje studenata za matične grupe malo, celovita sredina je veoma skućena bez izazova i konkurencije i nema skoro nijednog mehanizma koji bi podsticao srednjoškolski kadar da se bavi naukom.

To dalje uzrokuje nedostatak proizvoda kad je reč o srpskom jeziku. Mi nemamo jednotomni rečnik srpskog jezika, priručni etimološki rečnik, rečnik sinonima, rečnik antonima, frazeološki rečnik, rečnik antroponima, rečnik toponima... Nedostaju nam i mnogi priručnici, na primer uvod u onomastiku, istorija jezika...

Znam da postoji rečnik Miloša Moskovljevića, ali je zastareo, znam da postoji Lalevićev rečnik sinonima, ali je slabo upotrebljiv, a ne može se naći ni antikvarno, znam da postoji Popovićeva istorija jezika, ali je jezički većini nedostupna i nema je u prodaji. I tako dalje. Da li je nešto dostupno ili nije, jeste puka činjenica, da li je nešto kvalitetno ili upotrebljivo zavisi od onoga ko procenjuje i njegovih ili njenih merila. Ja iznosim svoje mišljenje i svestan sam da moje ocene ne zvuče svima, najblaže rečeno, podjednako prihvatljivo, ali to su stvari o kojima je nužno raspravljati. Osim toga, mi koji koristimo te proizvode u našem svakodnevnom radu, možemo da procenimo, ako ništa drugo, onda bar njihovu upotrebljivost i savremenost.

Ako pak govorimo o stranim jezicima, veliki delovi sveta za nas ne postoje u jezičkom smislu, što je posledica niza političkih, ekonomskih, naučnih, kadrovskih i drugih činilaca.

U celini posmatrano, kod nas su standardizacija jezika i izrada pravopisa uglavnom tradicionalni, od izbora korpusa do principa normiranja. Naš pravopis formiraju ljudi koji su prešli petu deceniju, a treba da ga koriste oni koji su danas deca. Onda mi se čini važnijim da se kao korpus i merilo ispravnosti uzima njihov govor, jer su oni budućnost jezika. A ono što nije obuhvaćeno pravopisnom normom, na primer pisanje datuma, označavanje odeljaka i nabranjanja, uopšte nije zanemarivo. Naprotiv, mnogo se piše i govori o odnosu između jezika i nacije, a može se postaviti pitanje nije li bitnije rešavati pitanje praktičnosti i upotrebljivosti pravopisa.

Dijalektologija nam je vanvremenska, jer nema longitudinalnih istraživanja (istraživanja promena u dijalektima).

Nema ni značajnijih istraživanja gradskih govora. Na primer, Beograd ima četvrtinu stanovništva Srbije i opravdano je postaviti pitanje da li je važnije i sa tačke gledišta istorije jezika i sa tačke gledišta dijalektologije istraživati govor Beograda ili govor nekog demografski beznačajnog sela u Šumadiji. Izuzetno je važno što se pojavila knjiga *Srpski jezik na kraju veka*, ali bi bilo još važnije da se intenziviraju takva istraživanja tekuće istorije jezika, tim pre što se demografska osnova srpskohrvatskog dijasistema iz temelja promenila tokom poslednjih petnaestak godina, a posebno tokom rata.

O izazovima koje nameće informaciona tehnologija, neću ni da govorim, jer smo tu u velikom zaostatku.

Ja ne tvrdim da se ništa ne radi, naprotiv, mnogo se radi. Međutim, problem je u tome što se malo šta od toga objavljuje. Ono što nije objavljeno, to jednostavno ne postoji. To je stvar finansija, organizacije, institucija, političke volje, o tome vredi razgovarati, ali treba da bude jasno da pisanje za ladicu pisaćeg stola nema svrhe sem u ličnoj karijeri i ličnom zadovoljstvu.

8. Zaključak

Da zaključim. Nije po meni modernost u tome da svi prihvatimo generativnu gramatiku ili nešto drugo, nego da se obuhvati što širi spektar problema, da se ne zatvaramo u uske atare koje ljubomorno čuvamo, da se ne odbijaju nova područja istraživanja i novi pristupi, da se otvoreno razgovara o svim problemima, da se ne mistifikuju stvari, da se ne poziva na prethodne zasluge... Uopšte, modernost je u otvorenosti. A nje, nažalost, nemamo.

Naravno, jedna je stvar šta bi valjalo činiti, a druga je stvar šta je moguće. I o tome bi trebalo razgovarati.

Живојин Сипанојчић (Београд)

ТРАДИЦИОНАЛНО И МОДЕРНО У ЛИНГВИСТИЦИ

1.

Схватитио сам садржај наслова као питање. И ове су речи сасвим лично и – што није на одмет рећи – сасвим ad hoc разматрање нимало једносмислено питање, за које се може рећи да је од битне важности за развој сваке науке, па и ове наше – науке о језику. Питање је, наиме: где је граница на којој научник може пресећи континуитет методологије присутна материји коју изучава?

Наравно, одговори на то питање могу почивати ерудицијски – навођењем оцена које дају прегледи развоја даће науке, па и лингвистике, кроз историју, или навођењем конфронтирања разних методологија, прошлих и садашњих, у приказима праваца у дајој науци, па и у лингвистици, или у поредном анализи резултата истраживања одређених семената материје која је предмет даће науке, па и предмет наше науке – лингвистике.

Као границици тада се обично узимају имена научника и, наравно, деценије у вековима обележене појединим именом, уз које се везује појам “правац”, што до тај појам обухватио.

In ultima analysi, ерудицијском одговору основа се своди на – енциклопедијски присутан. Када би се могао завршити дискурс постављен темом “традиционално и модерно у лингвистици” – лако је сагледати: са појавом сваке нове енциклопедије. За некога, који неће одговоре из постојећих енциклопедија, дакле - негде половином XXI века, а за мене, дакле – ad calendae graecas.

2.

Ја ћу бити прагматичнији. Зато бих свој одговор на овако постављено питање дао у облику – питања. Рецимо, што би питање гласило некако овако: Колико би људи, чак и са универзитетским образовањем а који су говорници различитих матерњих језика, могло да се узајамно разуме да описне драматике и описне, било једнојезични било двојезични, речници немају углавном сродан лингвистички инструментар, и што – базиран на класичном зрчком, односно латинском присутану језичкој материји? Па чак и кад није реч о људској комуникацији у оквиру индоевропских језика?

Овако срочним питањем желим да нагласим чињеницу да у континуитету развоја лингвистике, баш као и било које групе науке, заправо и нема оштрих резова између традиционалног и модерног, да се

модерно развија у језџру *традиционално*, или да *традиционално* – рађа модерно. Алерџичнима на ма*теријалистичку дијалек*ти*ку*, која *говори о јединству су*п*ро*и*ности*, *што вероватно неће бити прихва*т*љиво*, као *што им неће бити прихва*т*љива чињеница да сваки нови научни при*ст*уп и ма*тери*ји коју ми лин*г*вист*и* изучавамо, при*ст*уп језику, дакле – као и свакој дру*ж*ој ма*тери*ји, природе живо*г* или неживо*г* – мора имати проверу у *пра*ж*ма*т*ици*, у људској *пракси*.*

3.

Али – *таквима могу да поручим: па, пробајте да комплетно лин*г*вистички (што подразумева и "знак" и "означено") Ен*г*лезу, или Немцу, или Норвежанину, па и Русу, објасните исказ Милоша Црњанско*г* из VII по*г*лава "Сеоба":*

*Он (Исакович) их *по*дигне са калдрме и *и*рже за собом, урлајући од м*л*ва *з*рујама *в*ешерана...: "Серби! – за *з*рафа Валиса! Серби! – за *з*рафа Валиса!..."*

*Похва*л*ен за *па*паг на Мајнци, Исакович је ост*а*о, и у бла*т*у *по*г Вормсом, на челу *п*ре*т*ходнице. За свако*г* сво*г* војника добио је од Карла Ло*т*аринико*г* *по* један сребрни флорин*т*. Тај новац је разделио војницима, уз *п*рикладан *з*овор о Великомученику Цару Лазару ("Сеобе", Бео*з*раг, 1996, с*т*р. 103, 120).*

– а да не у*п*о*т*ребите све *ин*струмен*т*е *та*козване класичне науке о језику. Наравно, Кинезу *не*ће *п*рво *те* *ин*струмен*т*е довести у корел*а*цију с *ин*струмен*т*аријем *не*жеове лин*г*вистичке *тра*диције.

*Искрено речено, не знам колико би у *та*кој комуникацији анализе језичке ма*тери*је *по*могла било која модерна *те*орија која не би израс*т*ала, сасвим умерено и без *а*солу*т*ивне *не*за*ц*ије, из *тра*диционалне *з*рама*т*ике, па *т*име и из *тра*диционалне науке о језику.*

4.

*Роман Јакобсон у својој књизи *Структура језика*¹⁴ има по*г*лава с називом *Двадесети век у европској и америчкој лин*г*вистички: Кре*т*ања и континуитет*¹⁵. То је Јакобсонов чланак објављен *з*одину дана *п*ре објављивања*

¹⁴ R. Jakobson, *The Framework of Language*, Michigan Studies in the Humanities, Ann Arbor, 1980.

¹⁵ *The Twentieth Century in European and American Linguistics: Movements and Continuity*, str. 61–79.

књиџе, и *што* *под* насловом *Европска основа америчке линџвистике*¹⁶. О *иш*ању односа *традиционално* и *модерно*, у *ш*оме *по*злављу, Роман Јакобсон *прихва*та *с*тав великог *и*новатора у линџвистички Леонарда Блумфилда. Каже он: "С *и*м у вези, вреди *по*менути да је Блумфилд, који је био *с*рџман да верује да овде *и*ешико да ико може научити 'било *и*та фундаментално *и*та Лескин није знао', усвојио Сосирову синхроничку линџвистичку *и*ако различиту од свог скоро младоџрамаичарског *с*тава *пре*ма 'језичкој *и*сторији'..." (сџр. 69).

Блумфилд је, каже Јакобсон, увек изражавао своју аверзију *пре*ма било каквој *нетолерантност*и и борио се *про*тив "разорног уишцаја odium theologicum-a", било с *ко*је *с*тране он долазио, јер би, *по* њему, "срџносно било *и*маи само једну *при*хваћену доктрину" (сџр. 65).

Роман Јакобсон је *по*једнако уважавао и Карла Бруџмана, и Авџуста Лескина, *ко*ји су, као "водећи немачки *ком*паративисти и *пре*водници у свџу чувене Лајпцишке младоџрамаичарске школе, наџлашено *при*знавали оџромни *по*дстицај који је европском *и*страживању *и*сторије језика дао Вилијам Двајџ Виџни (William Dwight Whitney) својом *ори*џиналном обрадом *о*ишних *при*нципа и *мет*ода" (сџр. 66). Као *и*та је уважавао и Виџнија, налазећи да је и сам Фердинанд де Сосир Виџнију одао *при*знање за "уишцај на целокуише *с*тудије *ком*паративне џрамаичке, а да није написао лично ни једну *с*траницу из ње" (сџр. 67). Смисао овог уважавања, јасно је, налази се у Јакобсоновом уважавању свих корисних линџвистичких школа као елемената *кон*тинуишета линџвистичке науке.

Тако је моџао Роман Јакобсон, који је сам *при*ложио линџвистички мноџо нових *и*нструмената, а *о*иет је, рецимо, *и*сао о *на*станку језика *код* *де*шета, дакле и *код* – човека, и овако: "Тек *кад* *де*ше *до*стиџне *с*пособности да изрази и *суб*јект и *пре*дикт у њиховом меџуодносу, *и*тек на *ш*ом *д*ихотомном *с*тепену, језик *по*стиаје оно *и*та јесте..." Дакле – *с*асвим *тра*диционално, "класично": *суб*јект и *пре*дикт. А Роман Јакобсон био је – модерни линџвиста.

¹⁶ The European Background of American Linguistics, ed. by H.M. Hoenigswald, Dordrecht, Foris, 1979, 162–173.

Danko Šipka (Poznanj)

DIMENZIJE I SVRHOVITOST TRADICIONALNOG I MODERNOG

U vremenu u koje nam je dano da budemo uronjeni, metafora svetog Avgustina o sadašnjosti kao neuhvatljivoj sekiri koja deli ono što je bilo od onoga što će biti obremenjena je, bez svake sumnje, novim značenjima. U onome što Preston King, jedan od filozofa vremena iz oksfordske škole, naziva "unfolding time" (vreme koje se pred nama razvija), rasap među okomicom tradicije i horizontalom modernog danas je kod nas zasigurno osnovni generator dinamizma u javnom diskursu – od politike do književnosti i nazad. Neuhvatljiva sekira ne samo da neprestano udara po vremenskoj liniji (onako kako je vidi domoderna misao) nego je čujemo i u svim meandrima razlivenog vremena (onako kako ga vide postmodernisti). Pojavni oblici tradicionalističkog i modernističkog programa raspoznaju se kako u javnim nastupima "patriotskih" odnosno "kosmopolitskih" političara, tako i u književnosti Ćosića s jedne i Basarâ s druge strane. U lingvistici se ova deoba očituje dvojako. Prvo, kao puki odraz ili posledica realizacije ovog ili onog političkog programa, što smo mogli da vidimo u nizu akata vandalizma kojima je donedavno bio podvrgnut Filološki fakultet u Beogradu. Drugo, kao unutrašnji raskol, kao različita viđenja svrhe i metoda lingvističkog delovanja. Ovde nas, kao lingviste, dakle ne politikologe, zanima samo ovaj drugi, reklo bi se, unutarlingvistički raskol.

Pre nego što se pozabavimo dimenzijama tradicionalnog i modernog u lingvistici, valja se podsetiti dvaju osnovnih ciljeva ovog područja. Lingvistika, kao uostalom i svaka druga nauka, dužna je, prvo, da objasni ljudsku jezičku sposobnost i ono što iz nje proizlazi, kako uopšte, tako i za svaki od jezika i njihovih grupa, a onda i da doprinese nizu primena znanja o jeziku, od učenja stranih jezika do kompjuterskog prevođenja. Ovi zadaci često se, ne samo kod nas, gube iz vida, pa lingvističko delovanje postaje samo sebi svrha. Promišljanje odnosa tradicionalnog i modernog u lingvistici trebalo bi, mislimo, usidriti u prostoru podređenosti ovim dvama osnovnim ciljevima. Svrhovitost pojava oblika tradicionalističkog i modernističkog programa srazmerna je stepenu ispunjavanja osnovnih lingvističkih zadataka.

A sada na samu stvar. Podela na tradicionalno i moderno unutar lingvistike može se prepoznati u dve ravni. Prva se tiče teorije, pristupa, metoda, druga, opet tehnika rada. U ovoj prvoj ravni, nazovimo je teorijskom, prelom tradicionalnog i modernog ogledao se u pomeranjima paradigmi (onako kako ih određuje Kuhn). Ako pođemo od devetnaestovekovne filologije, ta paradigma dobila je početkom veka, kao svojevrsnu opreku, strukturalistički program; taj je, opet, kao modernu opreku imao generativistički projekat, koji, konačno, stoji u opreci prema novijem pristupu kognitivne lingvistike. Upotrebljavamo, jasno je, velike narative. Svaki od

navedenih projekata zapravo je hidra, čiji se pojedini ogranci znatno razlikuju. Dovoljno je uporediti (i dalje autonomistički) minimalizam sa leksikalizovanim, upravo radikalno neautonomističkim HPSG-om pa da se vidi koliko je razuđen generativizam.

U drugoj pomenutoj ravni, nazovimo je praktičnom, rascep se pojavio u osamdesetim godinama dvadesetog veka prvo u formi tradicionalističke neupotrebe i modernističke upotrebe računara, a onda u konzervativnim, s jedne strane, i intenzivnim, s druge, korišćenjem tog resursa.

Kako god da postavimo stvari, naša lingvistička scena u dobroj je meri tradicionalna u obema pomenutim dimenzijama – teorijskoj i praktičnoj. Dominira strukturalistički pristup, često sa filološkim primesama, a upotreba računarskih resursa u velikoj je meri ograničena. Svrhovitost modernog i istovremeno nesvrhovitost tradicionalnog čini se nesumnjivom u onoj drugoj, praktičnoj dimenziji. Pitanje nije *da li* nego *kako* maksimalno iskoristiti računarske resurse. Prednosti brzog pronalaženja informacija, njihove statističke i druge obrade više su nego očigledne. Prostor za raspravu sužen je na dogovor o načinu kompjuterizacije leksikografskih i drugih projekata, uvođenju minimuma kompjuterskolingvističke pismenosti koja se očekuje od diplomaca lingvističkih smerova i sl.

Stvari nisu tako proste u teorijskoj ravni. Ako i postoji, makar prećutna, saglasnost o tome da je lingvistika zasebna disciplina (što je ujedno i napuštanje filološkog projekta), nije očigledno da nakon generativizma i kognitivne lingvistike znamo nešto više o ljudskoj jezičkoj sposobnosti i pojedinim jezicima. Nije očigledno ni to da je tu element modernog poboljšao primenjenolingvističke delatnosti kakve su nastava stranih jezika, prevodenje, leksikografija, kompjuterska lingvistika i sl. I upravo ta dimenzija otvara podijum za ovu raspravu. Ova dimenzija iznedruje niz diskusijskih žarišta, počev od onih najopštijih tipa: "Treba li da raskinemo s kod nas dominantnim strukturalizmom?", "Da li je poželjan eklektički pristup u kome bi se, po potrebi, kombinovali elementi postojećih paradigmi i njihovih ogranaka?", pa do onih najpraktičnijih, kakva su: "Da li su nam još potrebne studije o jeziku pisaca?", "Postoji li kod nas nakrivljenost istraživačkog prostora u stranu dijalektologije?" i slično.

Ova je tribina i zamišljena kao mesto civilizovanih cehovskih rasprava o navedenim i sličnim pitanjima. Budući prva u, kako se nadamo, nizu sličnih okupljanja, ona je istovremeno i neka vrsta impulsa budućim, znatno fokusiranijim tribinama o svemu onome o čemu postoje različita mišljenja unutar srpskog lingvističkog esnafa. Treba se nadati da u tim raspravama neće biti zaboravljen kriterijum svrhovitosti – koliko svako rešenje koje se predloži doprinosi ispunjavanju osnovnih lingvističkih zadataka.

ХРОНИКА

РАД ЛИНГВИСТИЧКОГ КОЛОКВИЈУМА У ИНСТИТУТУ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

Рад Лингвистичког колоквијума (кога смо представили у првом броју *Лингвистичких актуелности* у рубрици: Хроника) одвијао се у предвиђеној динамици, па је од марта до средине маја одржано више састанака, са циклусом предавања на тему: *Типови речника и њихова улога у стицању системског лингвистичког знања*. До сада су представљени следећи типови речника: речник стереотипа, етнолингвистички речник, старословенски (црквенословенски) речници, дијалекатски (регионални) речници, обратни (атерго) и творбени речници. Уз представљање општих карактеристика наведених типова речника, предавачи су говорили о историјату њиховог настајања, о теоријско-истраживачком раду који је претходило или који треба да претходи настанку појединих типова речника, о лингвистичким срединама и школама које су иницирале израду појединих типова речника, као и о улози појединих лингвиста који су заснивали одређене лексикографске пројекте и сл.

Тако су велико интересовање побудила два штампана тома вишетомног пољског речника стереотипа *Słownik stereotypów i simboli ludowich* (Речник стереотипа и народних симбола), Лублин, 1996, 1999 (два тома). О овом речнику, о тиму етнолингвиста који ради на овом пројекту под руководством Жежија Бартмињског, као и о лублинској етнолингвистичкој школи, говорила је Тања Петровић, сарадник Института.

Етнолингвистички речник московске етнолингвистичке школе *Славянские древности* (Словенске старине), Москва, 1995, 1999 (два тома, под руководством Н. И. Толстоја) представио је проф. др Љубинко Раденковић из Балканолошког института у Београду. Поред општих карактеристика овог речника и рада сарадника московске етнолингвистичке школе, Раденковић је опширно представио историјат оснивања ове школе и самог речничког пројекта, као и сарадњу српских лингвиста са етнолингвистичким центром у Москви. Као резултат те сарадње ради се скраћена верзија овог речника, обима око 1000 стр. на српском језику и биће објављена у Београду.

О старословенским (црквенословенским) речницима и историјату заснивања пројекта овог типа у словенској лингвистици, као и о значају речника овог типа, говорио је мр Никола Родић, сарадник Института за српски језик – старословенски одсек. Идеја о изради речника овог типа, како је истакао Родић, јавила се у XIX веку, а до сада је урађен приличан број, од којих је најважнији општи речник старословенског језика (Чешка, Праг). У току је израда црквенословенских речника редакција словенских језика или сл. пројекта, што је као идеја предложено на IV међународном конгресу слависта у Москви. У Србији пројекат израде црквенословенског речника српске редакције основан је 1969. Ексерцирана је грађа из јеванђеља од XII до XVI

века, као и грађа из 10 апостола, новозаветних текстова српске редакције. За сада се планира израда јеванђељског речника српске редакције, који ће, по речима Н. Родића, имати вишеструки значај и имаће компаративни и диференцијални карактер. Он би, како је у свом излагању истакао Родић, могао бити и солидан извор (уз јеванђељске речнике редакција осталих словенских језика) за израду општег речника јеванђељског текста свих редакција, чиме би се реализовао пројекат општег црквенословенског речника свих редакција.

О дијалекатским (регионалним) речницима српског језика и њиховом значају за проучавање српског језика говорио је др Драго Ћупић, научни саветник. Он је представио све до сада публиковане речнике овог типа, као и оне који су у штампи, и истакао битне карактеристике које један добар дијалекатски речник треба да има. У разговору који је покренут овим излагањем била су постављена питања о месту дијалекатске (регионалне) лексике у дескриптивном речнику академијског типа, као и питање да ли дијалекатски речник треба да представи сву лексику једног говора или само диференцијалну. У вези са првим питањем преовладало је мишљење да дијалекатском (регионалном) лексиком не треба оптерећивати дескриптивне речнике стандардног језика, поготову ако се лексика читавог подручја српског језика представља у дијалекатским (регионалним) речницима. У вези са другим питањем било је више различитих мишљења, па је питање остало отворено са препоруком да дијалектолози преиспитају све аргументе различитих предлога и да нађу најбоље решење.

О обратном (атерго) речнику говорио је др Мирослав Николић, виши научни сарадник Института, који је и аутор најновијег *Обратног (атерго) речника српског језика* (речник је у штампи, издавачи Институт за српски језик САНУ, Београд и Матица српска, Нови Сад). Он је изнео своје мишљење о томе које карактеристике треба да има добар атерго речник и које информације треба да понуди корисницима, руководећи се не само досадашњом праксом и теоријским претпоставкама за израду речника овог типа, него и сопственим искуством. Корпус савременог српског језика наметнуо је аутору нову концепцију израде атерго речника која је знатно захтевнија од досадашњих. М. Николић је знатно повећао број информација о јединицама овог речника, настојећи да обухватном граматичком обрадом, као и подацима о изворима удовољи већем броју корисника, пре свега лингвиста различитих усмерења, којима је речник овог типа и намењен. Занимљиво је било чути који су проблеми захтевали посебан напор, као и то да су многи од њих остали нерешени упркос ауторовог настојања да их идентификује као појаву и да их подведе под постојећа правила. Претпостављамо да је оваква запажања аутор навео у предговору свог речника, и да ће нека питања бити подстицајна за будуће истраживаче и проучаваоце српског језика.

О творбеним речницима говорила је проф. др Даринка Гортан-Премк и то у вези са заснованим пројектом израде лингвистичких речника (у Одељењу за језик и књижевност, Матица српска, Нови Сад). Она је изнела лингвистичке

претпоставке за реализацију пројекта израде творбених речника. Према њеном предлогу најпре би требало урадити речник деривационих гнезда, са посебним деловима за све врсте речи, а после њега би требало приступити изради речника морфема и творбеног речника српског језика. Д. Гортан-Премк је у свом излагању истакла важност речника овог типа за даље системско изучавање српског језика.

Стана Ристић (Београд)

ЛИНГВИСТИЧКА СЕКЦИЈА ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

У марту 2000. године на основу закључака Наставно-научног већа Филолошког факултета обновљен је рад Лингвистичке секције и конституисана је њена управа, коју чине проф. др Љубомир Поповић (председник), проф. др Љубиша Рајић, проф. др Весна Половина и мр Татјана Грек (секретар). Управа је у циљеве рада Секције уврстила унапређење научног и педагошког рада на Филолошком факултету и развијање интеркатедарске сарадње, као и развијање сарадње Филолошког факултета са другим институцијама заинтересованим за рад у области теоријске и примењене лингвистике. Намера је Секције и покретање иницијативе за оснивање Лингвистичког друштва Србије, као и покретање факултетског часописа намењеног првенствено млађим лингвистима.

Уједно, Лингвистичка секција Филолошког факултета до сада је уприличила два састанка, на којима су предавачи били проф. др Ранко Бугарски (април), чије је предавање под насловом *Неки аспекти жаргонизације у нашем данашњем језику* побудило велико интересовање слушалаца, а затим и проф. др Душка Кликовац и мр Катарина Расулић (мај), које су заједнички представиле тему *Основни појмови лингвистике: категоризација и појмовна метафора*. Ови састанци показали су заинтересованост како колега тако и, у још већој мери, студената Филолошког факултета.

За идућу академску годину Лингвистичка секција припрема серију предавања, подједнако занимљивих за наставнике и студенте. Прво у низу биће посвећено Апресјановој семантици, док ће се друго бавити симултаном и консекутивним превођењем.

Татјана Грек (Београд)

DRUŠTVO ZA LINGVISTIKU SRBIJE

U Beogradu je maja meseca ove godine grupa lingvista osnovala Društvo za lingvistiku Srbije. U Srbiji od ranije postoji nekoliko manje ili više aktivnih društava, na primer, Društvo za srpski jezik i književnost, Slavističko društvo Srbije, i već odavno neaktivno Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije čiji se samo vojvođanski deo povremeno okuplja, ali ne postoji nikakvo društvo koje bi zadovoljilo potrebe za okupljanjem lingvista različitih jezičkih i stručnih opredeljenja. Prvi korak ka takvom sistematskom okupljanju bilo je obnavljanje rada Lingvističke sekcije Filološkog fakulteta, ali kako je njen rad ograničen uglavnom na sam Fakultet, osetila se potreba da se stručno okupljanje lingvista proširi na ostale naučne, obrazovne, kulturne i druge zainteresovane institucije, tim pre što takvih institucija ima mnogo.

Društvo želi da svojim delovanjem podstiče svestran razvoj lingvistike i primenu njenih saznanja u svim oblastima društvenog života organizujući razne vidove naučnih i stručnih skupova, od kongresa do tribina, da poveže naučne i stručne radnike iz raznih oblasti i mesta i da objavljuje naučne i stručne pojedinačne i serijske publikacije. Društvo je otvoreno za saradnju sa drugim jugoslovenskim i inostranim naučnim i stručnim udruženjima, naučnim, obrazovnim i kulturnim institucijama, medijima, nadležnim državnim organima i drugima koji pokazuju zanimanje za probleme nauke o jeziku.

Član Društva može biti svako ko se profesionalno bavi naukom o jeziku ili primenom njenih rezultata i prihvata ciljeve i statut Društva, a na osnovu preporuke jednog od članova.

Za predsednika Društva izabran je prof. dr Ljubomir Popović, za potpredsednika prof. dr Vesna Polovina i za generalnog sekretara prof. dr Ljubiša Rajić. Sedište Društva je na Filološkom fakultetu.

Upravni odbor Društva će početkom jeseni pripremiti i podneti članovima predlog rada za sledeću školsku godinu. Za detaljnija obaveštenja se možete obratiti generalnom sekretaru na elektronsku adresu lj.rajic@yubc.net, a na istu adresu možete slati i svoje predloge za rad Društva.

Ljubiša Rajić (Beograd)